ΤΕΥΧΟΣ
Νο 1
2023

1948

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α

Αφιέρωμα στην Ανάλυση της Ακροδεξιάς

ΕΝΟΤΗΤΑ Β

Γενική Θεματική

ΕΚΔΟΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ 1948

ΠΟΙΟΙ ΕΙΜΑΣΤΕ - ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ 1948

Το Πολιτιστικό Ίδρυμα 1948 είναι ένα πολιτιστικό ίδρυμα με την ευρύτερη έννοια και σημασία της λέξης πολιτισμός. Η ονομασία του αντλεί από την ιστορία των λαϊκών στρωμάτων της πατρίδας μας και της αριστεράς ειδικότερα, όπου οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποτέλεσαν το όχημα της πολιτιστικής και μορφωτικής ανύψωσης των λαϊκών μαζών στην Κύπρο. Έχει συγκεκριμένη ταυτότητα, διότι το 1948 είναι ένα έτος σύμβολο του ταξικού αγώνα του λαού μας, που συνοψίζει σε 4 αριθμούς ένα μεγάλο μέρος της εξέλιξης της χώρας μας σε σειρά πεδίων. Ένα ίδρυμα που με φάρο το 1948, μια χρονολογία συμβολική και προσδιοριστική του χαρακτήρα μας, δραστηριοποιείται στον χώρο της αριστεράς και στην υπηρεσία του λαού μας και κυρίως των εργαζομένων και της νεολαίας.

Η δημιουργία του Πολιτιστικού Ιδρύματος 1948 είχε σκοπό να αποτελεί ένα μέσο που θα δώσει διέξοδο και τρόπο δράσης, πέραν του καθαρά αθλητικού ή ποδοσφαιρικού κομματιού, σε κόσμο που μοιράζεται τους δικούς μας προβληματισμούς και εμπνέεται από κοινές με μας αρχές και ιδέες, και παράλληλα είναι κοντά και στηρίζει το εγχείρημα της ΟΜΟΝΟΙΑΣ 29ης Μαΐου. Αποτελεί μια προσπάθεια να δώσουμε την δική μας πρόταση στην κυπριακή κοινωνία σε μια εποχή άνθισης των κοινωνικών παρεμβάσεων διαφόρων μορφών. Σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από πληθώρα αρνητικών φαινομένων (ρατσισμός, ξενοφοβία, εθνικισμός, απορρύθμιση της εργασίας, χαμηλά αμειβόμενοι, φτωχοί εργαζόμενοι), είμαστε μια ομάδα ανθρώπων με άποψη γι' αυτά τα ζητήματα και διάθεση για δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης

Οι δράσεις του Πολιτιστικού Ιδρύματος 1948 έχουν μορφωτικό, εκπαιδευτικό, κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα. Μέσα από αυτές τις δράσεις και εκδηλώσεις γίνεται η προσπάθεια μιας συλλογικής παρέμβασης στην ίδια την κοινωνία. Σημαντικό είναι να αναφέρουμε κάποιες δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα όπως τις εκδηλώσεις μνήμης και τιμής για τις μαύρες επετείους του πραξικοπήματος και της εισβολής, την καθιέρωση του Beer and Book Day, την εκδήλωση «Στον πυρήνα του σύγχρονου θεσμικού φασισμού» με τον Ιάσονα Αποστολόπουλο, την συζήτηση με θέμα «Αντιαποικιακός αγώνας, ΕΟΚΑ και Αριστερά», το τριήμερο σεμινάριο με τον καθηγητή ιστορίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης Γιώργο Μαργαρίτη με θέμα «Ο Ελληνικός Εμφύλιος», την καθιέρωση του Εργαστηρίου σύγχρονης κυπριακής κοινωνίας και πολιτικής και άλλες πολυάριθμες δράσεις κοινωνικού, εκπαιδευτικού και πολιτικού χαρακτήρα.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Κρατάτε στα χέρια σας το πρώτο τεύχος του περιοδικού «1948» του Πολιτιστικού Ιδρύματος 1948. Ένα περιοδικό που φιλοδοξεί να συμβάλει στο δημόσιο διάλογο για ζητήματα, πρωτίστως, της κυπριακής πραγματικότητας, αλλά και να αναστοχαστεί, στο μέτρο του δυνατού, τις εξελίξεις τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Σκοπός του περιοδικού «1948» είναι αφενός, να αποτελέσει εφαλτήριο συζήτησης και προβληματισμού και αφετέρου, να δώσει βήμα, κυρίως σε νέους ανθρώπους, για να αναπτύξουν τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες τους. Μέσα από τα κείμενα και τις αναλύσεις ελπίζουμε να συμβάλουμε, μεταξύ άλλων, στην κατανόηση και επεξήγηση των ιστορικών λόγων που εξηγούν σύγχρονα φαινόμενα όπως, για παράδειγμα, η άνοδος της ακροδεξιάς.

Σε αυτό το πρώτο τεύχος του Σεπτεμβρίου 2023 αποφασίσαμε να έχουμε ένα ειδικό αφιέρωμα στην ακροδεξιά. Οι αρχικοί λόγοι είναι κυρίως δύο. Ο πρώτος είναι συμβολικός. Θέλουμε η πρώτη μας έκδοση να αποτελέσει φόρο τιμής στον αντιφασίστα Παύλο Φύσσα, καθώς τον φετινό Σεπτέμβρη συμπληρώνονται 10 χρόνια από την δολοφονία του από το νεοναζιστικό τάγμα εφόδου της Χρυσής Αυγής. Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με την αδήριτη ανάγκη για ακόμη περισσότερη κατανόηση του φαινομένου της ανόδου και ενδυνάμωσης της ακροδεξιάς, όχι για χάριν της θεωρίας αλλά για να μπορέσουμε να την αντιμετωπίσουμε στην πράξη. Όμως ενώ το περιοδικό είχε ήδη ολοκληρωθεί, δυστυχώς προστέθηκε και ένας τρίτος σχετικός λόγος που κάνει την ανάγκη να μελετήσουμε το φαινόμενο της ακροδεξιάς ακόμα πιο επιτακτική. Τα φασιστικά πογκρόμ εναντίων προσφύγων στην Χλώρακα τις νύχτες της 27ης και 28ης Αυγούστου που ξαναζωντάνεψαν μνήμες από σκοτεινές εποχές της παγκόσμιας ιστορίας επιτείνουν την ανάγκη να καταλάβουμε βαθιά τον φασισμό και την μορφή που παίρνει στην Κύπρο του 2023 ούτως ώστε να τον πολεμήσουμε όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται.

Έτσι το περιοδικό ξεκινά με το ειδικό αφιέρωμα που αποτελείται από πέντε συνεισφορές: η πρώτη θέτει μερικές εισαγωγικές παρατηρήσεις για την μελέτη της κυπριακής ακροδεξιάς, η δεύτερη

αναλύει το φαινόμενο μετακίνησης ψηφοφόρων από τον ΔΗΣΥ στο ΕΛαΜ, η τρίτη πραγματεύεται τη σχέση της ακροδεξιάς με την οπαδική σκηνή στην Κύπρο, η τέταρτη απευθύνει το ερώτημα «αν ο Κυπραίος είναι ρατσιστής» και αναπτύσσει τις δύο κύριες μορφές ρατσισμού στην Κύπρο, ενώ η τελευταία παρουσιάζει επιγραμματικά τέσσερις μύθους της ακροδεξιάς και μια αλήθεια που συχνά αποσιωπάται.

Η δεύτερη ενότητα του περιοδικού περιέχει μια σειρά από έξι άρθρα ποικίλου ενδιαφέροντος. Από το ρόλο της τεχνητής νοημοσύνη στα πλαίσια του καπιταλισμού, τα διδάγματα από την απεργία των μεταναστών ντελιβεράδων, την επόμενη μέρα μετά τις τουρκικές εκλογές, στο γιατί έχουμε κρίσεις στον καπιταλισμό, την ιδέα της αλληλέγγυας οικονομίας και την ανάλυση του IRA ως ένα μαρξιστικό ένοπλο κίνημα της Ιρλανδίας.

Το Πολιτιστικό Ίδρυμα 1948 εκτιμά κάθε μία από τις συνεισφορές ως ένα χρήσιμο κοινωνικό σχολιασμό και παρέμβαση στον δημόσιο διάλογο, χωρίς κατ' ανάγκη να υπάρχει απόλυτη ταύτιση απόψεων. Το κάθε άρθρο δεν παύει να εκφράζει στην ολότητα του μόνο τον/την αρθρογράφο του. Ελπίζουμε αυτό το πρώτο τεύχος του περιοδικού «1948» να αποδειχτεί χρήσιμο ως εφαλτήριο αναστοχασμού και πάνω απ' όλα αγώνων για ένα καλύτερο αύριο στην χώρα μας.

Το σκίτσο στο εξώφυλλο του περιοδικού είναι έργο του καλλιτέχνη Γιώργου Γαλίτη τον οποίο ευχαριστούμε θερμά.

Η Συντακτική Ομάδα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α’: ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΔΕΞΙΑΣ

Για τη Μελέτη της (Κυπριακής) Ακροδεξιάς

του Γιάννου Κατσουρίδη

Η παρουσία και ενδυνάμωση της ακροδεξιάς σε μια κοινωνία αποτελεί κίνδυνο σε πολλαπλά επίπεδα. Οι πιθανοί τρόποι και μέθοδοι αντιμετώπισης του ακροδεξιού φαινομένου υπακούουν σε διαφορετικές προσεγγίσεις που άπτονται των ιδιαίτερων παραδόσεων της κάθε χώρας υπό αναφορά, του ταξικού ισοζυγίου δυνάμεων, της ισχύς των αντιφασιστικών δυνάμεων, αλλά και των προσεγγίσεων των αριστερών κινημάτων και κομμάτων.

Σε κάθε περίπτωση, και πριν την επιλογή του τρόπου αντιμετώπισης, πρέπει να προηγηθεί η ανάλυση και κατανόηση του τρόπου με τον οποίο εκφράζεται το ακροδεξιό φαινόμενο σε κάθε χώρα για να εντοπιστούν κοινά σημεία με άλλες χώρες, αλλά και ιδιαιτερότητες του κάθε κόμματος και κάθε χώρας υπό αναφορά. Στο παρόν κείμενο γίνεται μια προσπάθεια εντοπισμού των βασικών σημείων/στοιχείων στη μελέτη της ελληνοκυπριακής ακροδεξιάς, αφού πρώτα γίνει μια συνοπτική αναφορά στην παρούσα κατάσταση του ακροδεξιού φαινομένου στην Ευρώπη. Αυτό, θα βοηθήσει στο να τοποθετήσουμε την κυπριακή περίπτωση σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανάλυσης και ταυτόχρονα να ξεφύγουμε από αντιλήψεις περί κυπριακής μοναδικότητας, ή τουλάχιστον να επισημάνουμε τα χαρακτηριστικά στα οποία συνίσταται αυτή η μοναδικότητα, εκεί και όπου υπάρχει.

Το ακροδεξιό φαινόμενο στην Ευρώπη και τον κόσμο

Τα τελευταία χρόνια σε ολόκληρη την Ευρώπη παρατηρούμε μια αναβίωση του ακροδεξιού φαινομένου. Κόμματα και κινήματα τέτοιου τύπου αυξάνουν τα εκλογικά τους ποσοστά και κάποια συμμετέχουν ακόμα και σε κυβερνήσεις, με πιο πρόσφατα παραδείγματα αυτά της Ιταλίας, Φινλανδίας και Σουηδίας. Ακόμα και αν δεχτούμε ότι η εκλογική τους δύναμη δεν είναι τόσο μεγάλη, η πολιτική είναι κάτι περισσότερο από απλά εκλογικά αποτελέσματα. Η πολιτική σχετίζεται και με αντιλήψεις, οι οποίες δημιουργούν το υπόστρωμα της πολιτικής δράσης. Υπό αυτή την οπτική, τα ακροδεξιά κόμματα είναι αδιαμφισβήτητα πολιτικώς σημαντικά, αφού ασκούν επίδραση, πολλές φορές καθοριστική, στη

διαμόρφωση πολιτικών και κοινωνικών αξιών, αντιλήψεων, στάσεων και συμπεριφορών, ακόμα και αν βρίσκονται μονίμως στην αντιπολίτευση. Με άλλα λόγια, η επιρροή τους είναι πολλές φορές δυσανάλογη των εκλογικών τους αριθμών. Η Κύπρος δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα. Από το 2008 και μετά υπάρχει αυτόνομο κόμμα της κυπριακής ακροδεξιάς, το ΕΛΑΜ, καθώς και μια σειρά άλλων μικρότερων ακροδεξιών σχημάτων και οργανώσεων.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να επισημάνει κάποιος σε σχέση με την μελέτη του ακροδεξιού φαινομένου, είναι η *δυσκολία στον ορισμό* του. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της ακροδεξιάς αντιμετωπίζει προβλήματα τόσο θεωρητικής όσο και πρακτικής φύσης, τα οποία προκύπτουν από την ποικιλία έκφρασης του ακροδεξιού φαινομένου στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά και τις διαφορετικές συνθήκες και αίτια εμφάνισης. Ο τίτλος «ακροδεξιά» ή (νεο)φασιστική δεξιά δεν είναι αποδεκτός από όλους, όπως περιττό να πούμε ότι δεν είναι αποδεκτός από τα ίδια τα ακροδεξιά κόμματα που θεωρούν εαυτούς ως εθνικιστικά κόμματα. Στην Ευρώπη υπάρχει η τάση να χρησιμοποιείται περισσότερο ο όρος «ακροδεξιά», ενώ στις ΗΠΑ χρησιμοποιείται συνηθέστερα ο όρος «ριζοσπαστική (λαϊκιστική) δεξιά». Η γερμανική πρακτική, διακρίνει μεταξύ ριζοσπαστικής δεξιάς από τη μια, η οποία ενώ συμμερίζεται τον ολιστικό εθνικισμό και συνήθως το ρατσισμό της ακροδεξιάς, δεν είναι εντελώς εχθρική απέναντι στη φιλελεύθερη δημοκρατία, και της ακραίας δεξιάς από την άλλη, η οποία απορρίπτει τις βασικές αρχές της δυτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας (π.χ., την αντιπροσωπευτικότητα και την προστασία των μειονοτήτων).

Σίγουρα η ορολογία εξαρτάται από το κάθε κόμμα υπό μελέτη. Συναφώς, υπάρχει ένα μεγάλο κράμα τέτοιων κομμάτων που δεν είναι όλα νεοφασιστικά, ή ακροδεξιά. Κάποια, βεβαίως, είναι, όπως η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα. Αυτή η ποικιλία, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε ή ότι δεν πρέπει να κάνουμε ορισμένες γενικεύσεις. Μερικά από αυτά τα κόμματα έχουν αλλάξει το «λογισμικό» τους, χρησιμοποιώντας ζητήματα όπως το μεταναστευτικό και έχουν εκσυγχρονίσει το λεξιλόγιο τους ώστε να γίνονται πιο αποδεκτά από την κοινωνία: αποφεύγουν για παράδειγμα, να μιλούν για ναζισμό

ανοικτά και για τον Χίτλερ ονομαστικά. Αυτή η πρακτική πολλές φορές εντάσσεται πλήρως στα πλαίσια εκλογικών τακτικισμών, αφού αντιλαμβάνονται ότι η άμεση σύνδεση με το ναζιστικό παρελθόν είναι εκλογικά επιζήμια. Αυτό, όμως, καταδεικνύει ότι οι θέσεις και η ιδεολογία τους είναι προβληματικές για την ίδια τη φιλελεύθερη, αστική δημοκρατία, η οποία χρησιμοποιείται εργαλειακά από αυτά τα κόμματα με μόνο στόχο τα εκλογικά πλεονεκτήματα. Στο εσωτερικό τους, βέβαια, αρκετά εξ' αυτών εξακολουθούν να απευθύνονται στον σκληρό τους πυρήνα με εντελώς διαφορετικό τρόπο.

Στην ουσία λοιπόν, *η σύγχρονη ακροδεξιά «πολιτική οικογένεια» χωρίζεται σε δυο «ιδανικούς» τύπους*. Τα «κλασικά» νεοφασιστικά, νεοναζιστικά κινήματα που οργανώνονται σε τάγματα εφόδου και έχουν ως βασικά σημεία αναφοράς τον βιολογικό ρατσισμό και τον αντισημιτισμό. Ως τέτοια μπορούμε να αναφέρουμε το γερμανικό NPD, την ιταλική Casa Pound, τη Χρυσή Αυγή, τα αγγλικά BNP, National Front, Britain First. Από την άλλη, έχουμε τα «σύγχρονα» «ευρωφασιστικά» κόμματα τύπου Λεπέν (Εθνικός Συναγερμός), τα Αδέλφια της Ιταλίας της Μελόνι, το φλαμανδικό Vlaams Belang, το γερμανικό AfD και το βρετανικό UKIP. Ενώ τα τελευταία μπορεί να είναι στον σκληρό τους πυρήνα εξίσου αντισημιτικά και βιολογικά-ρατσιστικά, εντούτοις προβάλλουν –κυρίως για τακτικούς λόγους- μια εικόνα ενός «αξιοπρεπούς» πολιτικού φορέα. Αυτά τα κόμματα δίνουν περισσότερη έμφαση στον πολιτιστικό ρατσισμό (Ισλαμοφοβία), την αδυναμία πολιτισμικής συνύπαρξης και ενσωμάτωσης, τον λαϊκισμό και τον αντισυστημισμό και υιοθετούν μια σχεδόν αμιγώς κοινοβουλευτική κατεύθυνση, ενώ τα κόμματα ναζιστικού προσδιορισμού συνήθως οργανώνονται και παραστρατιωτικά. Κάποια κόμματα της ακροδεξιάς τοποθετούνται ανάμεσα στους δυο πόλους. Άρα έχει σημασία να κατανοήσουμε ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός σύνθετου φαινομένου, μιας πολύπλοκης αλχημείας, όπως έχει οριστεί στη βιβλιογραφία, και ότι δεν πρόκειται για ένα ενιαίο και ομοιόμορφο φαινόμενο.

Η αναβίωση της ακροδεξιάς έχει προκαλέσει και μια άλλη μεγάλη συζήτηση γύρω από το ερώτημα αν τα κόμματα αυτά αποτελούν *φαινόμενο της κανονικότητας των σύγχρονων κοινωνιών, ή αν είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται κυρίως σε κρισιακές καταστάσεις*. Οι

πλείστοι μελετητές συγκλίνουν στο ότι ισχύουν και τα δύο. Η ακροδεξιά σε αρκετές περιπτώσεις βρίσκεται σε ύπνωση όταν οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες είναι ομαλές και πολλές φορές (αλλά όχι πάντα) «φουσκώνει» όταν εισερχόμαστε σε περιόδους κρίσεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν εμφανίζεται και σε συνθήκες μη κρίσης, αλλά ότι το κάνει με διαφορετική έκφραση και πολιτική ατζέντα. Μερικές φορές εκφράζεται ως (υπερ)εθνικισμός, ενώ σε άλλες περιπτώσεις εντοπίζεται εντός των μεγάλων κομμάτων της δεξιάς (π.χ., Ισπανία για πολλά χρόνια). Η παράμετρος οικονομική κρίση δεν μπορεί να εξηγήσει την ακροδεξιά εμφάνιση και παρουσία σε όλες τις περιπτώσεις. Για παράδειγμα, η Πορτογαλία, η οποία έχει πληγεί έντονα από την κρίση δεν εμφάνισε κάποιο σημαντικό κόμμα της ακροδεξιάς παρά μόνο αρκετά μεταγενέστερα, ενώ η Αυστρία εδώ και πολλά χρόνια έχει ένα από τα πιο ισχυρά τέτοια κόμματα, χωρίς να έχει βιώσει οικονομική κρίση όπως οι χώρες της Νότιας Ευρώπης.

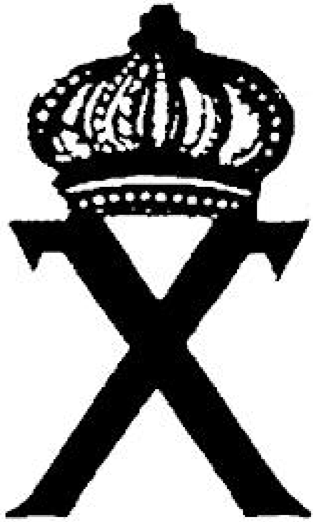
Η μελέτη της ελληνοκυπριακής ακροδεξιάς

Μεταφέροντας τώρα τη συζήτηση στη μελέτη της ελληνοκυπριακής ακροδεξιάς είναι σημαντικό να κατανοήσουμε συγκεκριμένα ζητήματα που σχετίζονται με αυτήν, η μελέτη των οποίων θα επιτρέψει την κατανόηση του φαινομένου στις σύγχρονες του διαστάσεις, λαμβάνοντας πάντα υπόψη το κυπριακό ιστορικό πλαίσιο.

Το πρώτο με το οποίο πρέπει να ξεκινήσει κάποιος είναι η *ιστορική τοποθέτηση της ακροδεξιάς*. Να καταλάβει δηλαδή την ιστορική της προέλευση, τις θεματικές δράσης της, ώστε να δει τι αντλεί από το παρελθόν και πως το προσαρμόζει στο παρόν. Είναι λάθος, όμως, όπως θα σημειωθεί και παρακάτω, να εξαντλούμε τα όρια και σχήματα ερμηνείας της σύγχρονης κυπριακής ακροδεξιάς με τους τρόπους που αυτή εμφανίστηκε και εκφράστηκε στο παρελθόν, ή με άξονα μια μόνο παράμετρο, όπως η οικονομική κρίση.

Η ιστορική εξέλιξη της κυπριακής ακροδεξιάς δείχνει ότι υπήρχαν ορισμένα κοινά σημεία στην πορεία της σε ολόκληρο τον 20^{ο} αιώνα, και τα οποία εξακολουθούν να διατηρούνται. Οι ακροδεξιές οργανώσεις παρόλη την ποικιλότητα τους ήταν πάντα συσχετισμένες:

(α) με μια ακραία, αδιάλλακτη γραμμή στο κυπριακό που άφηνε εκτός τους Τουρκοκύπριους και δεν υπολόγιζε τους συσχετισμούς δυνάμεων στην περιοχή μας, (β) αντιτουρκισμό και (γ) αντικομμουνισμό. Οι δύο τελευταίες μορφές πήραν αρκετές φορές ακραίες διαστάσεις με ψυχρές δολοφονίες.

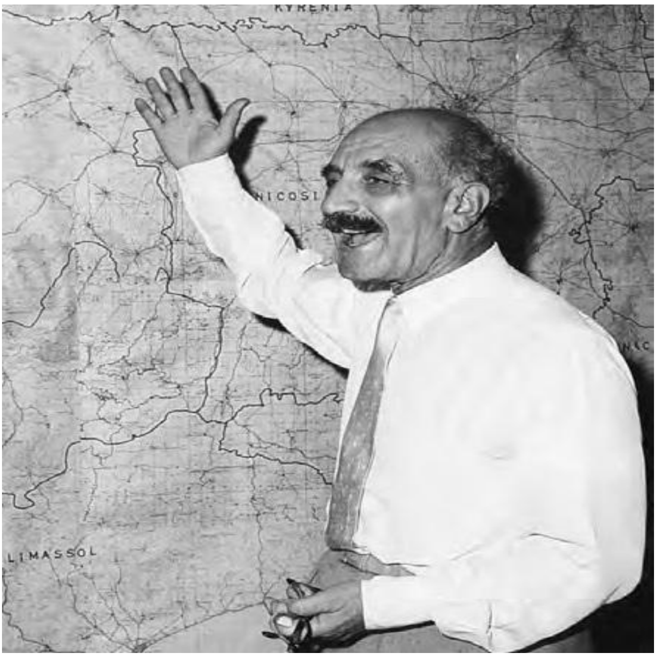

Ιστορικά, η ελληνοκυπριακή ακροδεξιά βρήκε έκφραση μέσα από συλλογικότητες ή και προσωπικότητες, όπως:

- Η πρώτη ενδεχομένως έκφραση ήταν η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου -ΕΡΕΚ (1931)- μια οργάνωση που εμφανίστηκε λίγο πριν τα Οκτωβριανά του 1931 εκμεταλλευόμενη την παθητικότητα και φιλοαγγλισμό της τότε Ελληνοκυπριακής ελίτ. Η οργάνωση αυτή είχε δύο τμήματα, ένα φανερό-πολιτικό και ένα μυστικό-στρατιωτικό. Η ΕΡΕΚ, όμως, δεν πρόλαβε να δράσει αφού μετά τα Οκτωβριανά κατεστάληκε δραστικά κάθε πολιτική οργάνωση. Η ΕΡΕΚ δεν υπακούει στα πρότυπα του ακροδεξιού ορισμού ακριβώς, αλλά περιλαμβάνεται εδώ ως αναφορά επειδή αποτέλεσε το πρώτο οργανωμένο παράδειγμα ριζοσπαστικοποίησης προς τα δεξιά του κυρίαρχου πολιτικού λόγου και πράξης, επειδή εξέφρασε μια πιο ριζοσπαστική γραμμή στο κυπριακό, το κατ’ εξοχήν θέμα της κυπριακής

ακροδεξιάς και επειδή αποτέλεσε οργανωτικό πρότυπο για άλλες ακροδεξιές οργανώσεις μετέπειτα, όπως η ΕΟΚΑ Β'.

- Η Οργάνωση 'Χ' του Γρίβα στα τέλη της δεκαετίας του 1940 στα πλαίσια του αντικομμουνιστικού αγώνα της τοπικής άρχουσας τάξης.
- Άτομα και κύκλοι της ΕΟΚΑ Α' προεξάρχοντος του Γρίβα, αλλά και άλλων στελεχών και κλιμακίων της ΕΟΚΑ όπως αυτό της Αμμοχώστου, επίσης στα πλαίσια του αντικομμουνιστικού αγώνα. Αυτό κορυφώθηκε στα έτη 1957 και 1958 με τις δολοφονίες αριστερών, στελεχών του ΑΚΕΛ και της ΠΕΟ.
- Οι παραστρατιωτικές οργανώσεις της δεκαετίας του 1960 (π.χ., Σαμψών), οι οποίες στράφηκαν και εναντίον των Τουρκοκυπρίων.
- Το Εθνικό Μέτωπο (1969).
- Η ΕΟΚΑ Β', που αποτελεί την χαρακτηριστικότερη περίπτωση ακροδεξιάς παρουσίας με συμμετοχή στο πραξικόπημα του 1974.

Το 1974 αποτέλεσε σημείο καμπής για την ελληνοκυπριακή ακροδεξιά. Υπό το βάρος του ρόλου της στα γεγονότα του 1974 με τη συμμετοχή της ΕΟΚΑ Β' στο πραξικόπημα, η ακροδεξιά μπαίνει στο πολιτικό περιθώριο. Για πολλά χρόνια βρίσκει πολιτικό καταφύγιο στο μεγάλο κόμμα της δεξιάς, τον ΔΗΣΥ, και κάποιο κομμάτι της εντοπίζεται σε κυπριακές φοιτητικές παρατάξεις της Ελλάδας. Αργότερα, ένα τμήμα της αυτονομείται και στεγάζεται στους Νέους Ορίζοντες όταν ιδρύθηκε το κόμμα αυτό το 1996. Κύριος άξονας μέχρι αυτό το σημείο είναι οι θέσεις στο κυπριακό (ενάντια στην ομοσπονδία) και ζητήματα ιστορικής μνήμης (π.χ., ρόλος του Γρίβα). Από αυτή την ιστορική πλαισίωση εξάγεται η κομβικότητα του κυπριακού για όλες τις ιστορικές εκφράσεις της ακροδεξιάς στην Κύπρο, καθώς και ο αντικομμουνισμός.

Το δεύτερο ερώτημα/ζήτημα μελέτης είναι τι είναι αυτό που ωθεί την ακροδεξιά να εμφανίζεται με *αυτόνομη μορφή και δράση* πλέον. Μια απάντηση είναι η χρονική απόσταση από τα γεγονότα του 1974, η οποία, μαζί με την αλλαγή γενεών, «επιτρέπει» στην σύγχρονη ακροδεξιά να εμφανιστεί φανερά χωρίς να νιώθει πλέον το βάρος του 1974. Έτσι, όσο απομακρυνόμαστε από το 1974 η εικόνα αλλάζει και κάνουν πλέον ανοικτά την εμφάνιση τους ακροδεξιές οργανώσεις με πιο σημαντική εξ' αυτών, το ΕΛΑΜ. Μια συμπληρωματική εξήγηση αφορά στο ευρύτερο αποιδεολογικοποιημένο και εν πολλοίς αποπολιτικοποιημένο πολιτικό πλαίσιο που σταδιακά κυριάρχησε μετά το 1990, το οποίο σε συνδυασμό με τις πολλαπλές κρίσεις που ακολούθησαν και την τεράστια απογοήτευση των μαζών απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς διευκολύνει την εμφάνιση τέτοιων οργανώσεων και αντιλήψεων.

Σημαντική ώθηση δόθηκε μετά το δημοψήφισμα του 2004 όπου τα πιο ακραία και εθνικιστικά στοιχεία του ΔΗΣΥ ένιωθαν πλέον ακάλυπτα από τις επιλογές του κόμματος στο κυπριακό. Η ακροδεξιά δεν μπορεί πλέον να συνυπάρχει με το μεγάλο κόμμα της δεξιάς (ΔΗΣΥ), το οποίο δεν νιώθει ότι την καλύπτει στα βασικά της ζητήματα. Η ανάδειξη της αριστεράς στην κυβέρνηση το 2008 απελευθέρωσε επιπλέον δυναμικές υπέρ της ακροδεξιάς.

Η αυτονόμηση της ελληνοκυπριακής ακροδεξιάς, βέβαια, έχει να κάνει και με την πολιτική «λήθης» που υιοθέτησε μεγάλο τμήμα του πολιτικού/κοινωνικού/οικονομικού κατεστημένου της Κύπρου, η οποία ακολουθήθηκε συνειδητά όλα αυτά τα χρόνια και η οποία σε αρκετές περιπτώσεις μετατράπηκε σε πολιτική δικαίωσης της ακροδεξιάς (π.χ., αποκατάσταση των 62 από την πρώτη κυβέρνηση Κληρίδη). Η συνεχιζόμενη άρνηση καταδίκης της ΕΟΚΑ Β’ και του Γρίβα, ο οποίος παρουσιάζεται ως ήρωας, και η επιμονή ότι οι δολοφονίες αριστερών το 1955-59 ήταν δολοφονίες προδοτών είναι δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα που δείχνουν πως η ιστορική μνήμη χρησιμοποιείται από την κυρίαρχη τάξη με τρόπο που απενοχοποιεί και εν τέλει αποστιγματίζει την ακροδεξιά.

Και έτσι προκύπτει φυσιολογικά ένα τρίτο σημαντικό ζήτημα στη μελέτη της κυπριακής ακροδεξιάς και που αφορά στους *παράγοντες εκείνους που δημιουργούν ένα ευνοϊκό πλαίσιο για την επανεμφάνιση, την άνοδο και τη διατήρηση της*. Παράγοντες δηλαδή που δεν εξαρτώνται από την ίδια την ακροδεξιά και που στην βιβλιογραφία αναφέρονται ως παράγοντες ζήτησης. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν να εντοπιστούν:

(α) στο *κοινωνικό πεδίο* και περιλαμβάνουν για παράδειγμα την επίπτωση της οικονομικής κρίσης στον κοινωνικό και οικονομικό ιστό της Κύπρου (ανεργία, μη εξυπηρετούμενα δάνεια, φτωχοποίηση σημαντικού τμήματος του πληθυσμού, κτλ.) που οδήγησαν σε όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων και ανισοτήτων. Στο κοινωνικό πεδίο εντάσσονται, επίσης, φαινόμενα όπως η αύξηση της μετανάστευσης και των προσφυγικών ροών, καθώς και οι

ραγδαίες αλλαγές που προκύπτουν από την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, ιδιαίτερα στο εργασιακό πεδίο, και την ένταση και ταχύτητα με την οποία συντελείται η παγκοσμιοποίηση. Οι εξελίξεις στο κοινωνικό πεδίο, δημιουργούν ένα υπόστρωμα φόβου και ανασφάλειας, το οποίο είναι ευνοϊκή συνθήκη για τις δυνάμεις της ακροδεξιάς.

(β) Στο *πολιτικό πεδίο*, εντοπίζουμε παράγοντες όπως οι εξελίξεις στο κυπριακό των τελευταίων ετών, οι οποίες, επίσης, δημιουργούν ανασφάλεια σε μερίδα του κόσμου. Βέβαια, δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι εξελίξεις στο κυπριακό έχουν μια αυτόματη και γραμμική επίδραση στην κυπριακή ακροδεξιά και στο ΕΛΑΜ, είτε θετικά, είτε αρνητικά. Φασιστικά και ακροδεξιά σχήματα εμφανίζονται και μεγεθύνονται και σε χώρες που δεν αντιμετωπίζουν ανεπίλυτο εθνικό ζήτημα. Μια ενδεχόμενη λύση του κυπριακού δύναται να έχει ένα θετικό αποτέλεσμα ως προς την καταπολέμηση του φασισμού και της ακροδεξιάς. Αυτό δεν είναι όμως εγγυημένο, αλλά εξαρτάται στην κάθε περίπτωση από το δεδομένο ισοζύγιο ταξικών δυνάμεων, την ποιότητα της λύσης, κτλ. Μια κακή λύση μπορεί εξίσου να θρέψει τον εθνικισμό, την βασική πρώτη ύλη της κυπριακής ακροδεξιάς.

Σημαντικό πολιτικό ζήτημα αποτελεί η δραστική μείωση των επιπέδων εμπιστοσύνης του λαού σε όλους τους πολιτικούς θεσμούς της χώρας, μια μείωση που έγινε δραματική μετά την ένταξη στην ΕΕ και το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Η κρίση εμπιστοσύνης έχει καταστεί πλέον δομική. Ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και της ελλειμματικής δημοκρατικής λειτουργίας ολόκληρου του θεσμικού οικοδομήματος στη χώρα, των σκανδάλων και της ατιμωρησίας, ουσιαστικά η Κύπρος βιώνει μια συστημική κρίση θεσμών και αξιών, η οποία λειτουργεί εντελώς αποπροσανατολιστικά και τροφοδοτεί αντισυστημικές ρητορικές και σχήματα ανεξαρτήτως περιεχομένου και προσήμου: ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την ακροδεξιά και πάλι.

Ένα τέταρτο πεδίο έρευνας στο οποίο πρέπει να στραφεί κάποιος είναι *η δομή των ευκαιριών μέσα στο πολιτικό και κομματικό σύστημα*. Τι ευκαιρίες δηλαδή δημιουργούνται για την ακροδεξιά ως αποτέλεσμα των συμπεριφορών των υπόλοιπων πολιτικών δρώντων. Τι κάνουν ή δεν κάνουν τα άλλα κόμματα και κοινωνικοί φορείς

είναι καθοριστικό σε αυτή τη προβληματική. Οι πολιτικές των άλλων κομμάτων και η ευρύτερη συζήτηση περί ομογενοποίησης των πολιτικών κομμάτων (όλοι είναι το ίδιο), καθώς και στη στάση άλλων θεσμών, όπως η εκκλησία και τα ΜΜΕ πρέπει να εξεταστούν και να συσχετιστούν με την επανεμφάνιση και άνοδο της ακροδεξιάς. Εδώ το σημαντικό ζήτημα είναι αν υποβοηθούν με την ανοχή ή και τη συνενοχή τους στην ανάδειξη των θεμάτων που θεωρούνται προνομιακά για την ακροδεξιά (π.χ., μεταναστευτικό). Αν κανονικοποιούν τη δράση και ύπαρξη της ακροδεξιάς μέσα στην κοινωνία και με ποιους τρόπους. Η δράση ή και η αδράνεια των άλλων πολιτικών δρώντων δημιουργεί κενά εκπροσώπησης στο εκλογικό σώμα, τα οποία μπορεί να καλύψει η ακροδεξιά.

Μια πέμπτη μεταβλητή μελέτης αφορά σε παραμέτρους της *πολιτικής κουλτούρας* μιας χώρας, και εν προκειμένω στην Κύπρο, που επίσης λειτουργούν ευνοϊκά ή αποθαρρυντικά για την εμφάνιση και εδραίωση τέτοιων σχημάτων και οργανώσεων.

Στο παρελθόν, η ύπαρξη μιας συγκρουσιακής πολιτικής κουλτούρας ευνόησε την εμφάνιση πιο ακραίων μορφών ακροδεξιάς, όπως η ΕΟΚΑ Β’. Η επικράτηση κουλτούρας συναίνεσης μετά το 1974 αποδεικνύεται ξανά ευνοϊκή αλλά για πιο λαϊκίστικες και ήπιες («αντισυστημικές») εκδοχές του φαινομένου. Εξού και το ΕΛΑΜ, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, δεν επιλέγει να εμφανίζεται όπως η μητρική οργάνωση του στην Ελλάδα, με βίαιο δηλαδή προσωπείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να εκτραπεί και σε πιο βίαιες μορφές η ακροδεξιά παρουσία (έχουν άλλωστε καταγραφεί αρκετά τέτοια περιστατικά).

Μέρος της πολιτικής κουλτούρας είναι και τα ζητήματα της ιστορικής μνήμης και η κοινωνική στάση έναντι της βίας. Στο θέμα της ιστορικής μνήμης ο στιγματισμός που προέκυψε μετά το πραξικόπημα και την εισβολή για αρκετά χρόνια λειτούργησε αποτρεπτικά για την επανεμφάνιση αυτόνομων σχημάτων ακροδεξιάς. Από το 1990 και εντεύθεν, με την πτώση της ΕΣΣΔ και την υποχώρηση της ιδεολογικής λειτουργίας σε ολόκληρο το πολιτικό-κομματικό φάσμα και όσο απομακρυνόμαστε από τα γεγονότα του 1974 φαίνεται να λειτουργεί ένας μηχανισμός αποστιγματισμού της κληρονομιάς της ιστορικής ακροδεξιάς (ΕΟΚΑ

Β’). Σε αυτό τον αποστιγματισμό συνδράμουν τόσο η χρονική απόσταση από τα ίδια τα γεγονότα, όσο και η ευρύτερη αποιδεολογικοποίηση και αποπολιτικοποίηση της πολιτικής ζωής, καθώς και ευρύτεροι μηχανισμοί που εκκινούν από την ΕΕ για εξίσωση του φασισμού με τον κομμουνισμό. Αυτός ο αποστιγματισμός βοηθείται από την στάση κομμάτων, του εκπαιδευτικού συστήματος, των κυβερνήσεων της δεξιάς, των ΜΜΕ και κοινωνικών φορέων, όπως η κυπριακή Εκκλησία.

Πως «μεταχειρίζεται» η κυπριακή κοινωνία άτομα με καθαρή σύνδεση με παρελθόν βίας κατά του νόμιμου κράτους ή και γενικότερα πως αντιδρά η κυπριακή κοινωνία στο ζήτημα της βίας είναι επίσης ένα ζήτημα που εμπίπτει στις παραμέτρους της πολιτικής κουλτούρας. Η πολιτική βία δεν αποτελεί αποδεχτή νόρμα στη σύγχρονη Κύπρο μετά το 1974. Αυτό, όμως, δυστυχώς, δεν οδήγησε σε τιμωρία όλων όσοι εξάσκησαν τέτοιου είδους βία στο παρελθόν και οι οποίοι προέρχονται εξ’ ολοκλήρου από τον πολιτικό χώρο της ακροδεξιάς. Επιπλέον πολλές άλλες μορφές βίας υπάρχουν στους μικρόκοσμους της κυπριακής κοινωνίας που ενδεχομένως λειτουργούν με τρόπο που «κανονικοποιεί» σε μερίδες του πληθυσμού τη βία ως μέσο (π.χ., οικογενειακή βία, αστυνομική, εγκληματική, οπαδική, κτλ.).

Καθοριστικής σημασίας ζήτημα στο πλαίσιο της κυπριακής κοινωνίας είναι επίσης η ύπαρξη ισχυρών εθνικιστικών υποκουλτούρων, οι οποίες, στο βαθμό που υπάρχουν, βοηθούν την ακροδεξιά να αντλεί δυναμικό. Εδώ, μπορεί να μελετηθούν οι οργανωμένες κερκίδες των οπαδών των δεξιών ποδοσφαιρικών σωματείων, φοιτητικές και μαθητικές οργανώσεις (ΕΦΑΕΠΦ), κινήματα και οργανώσεις της λεγόμενης κοινωνίας των πολιτών σε ζητήματα ταυτοτικά, καθώς και εκκλησιαστικά και παραεκκλησιαστικά δίκτυα και ομάδες. Η στρατηγική διείσδυσης μέσα στις κερκίδες των οργανωμένων οπαδών των δεξιών ποδοσφαιρικών σωματείων, είναι μια πρακτική που υιοθέτησε το ΕΛΑΜ (και άλλες ακροδεξιές οργανώσεις) και η οποία απέδωσε καρπούς. Η εθνικιστική υποκουλτούρα έχει το πλεονέκτημα ότι οικοδομεί πάνω στον εθνικισμό που διαχέεται συστηματικά στην κυπριακή κοινωνία από κυρίαρχες κρατικές δομές, όπως το εκπαιδευτικό σύστημα και ο στρατός, και ισχυρούς κοινωνικούς

θεσμούς όπως η εκκλησία. Χωρίς βέβαια να ταυτίζουμε τους θεσμούς αυτούς με την ακροδεξιά.

Τέλος και ενδεχομένως η πιο σημαντική παράμετρος μελέτης είναι το ίδιο το κόμμα της ακροδεξιάς και πως εκμεταλλεύεται το δεδομένο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, πως μεταβάλλει την πολιτική και την επικοινωνία του, κτλ. Εδώ τρία είναι τα καθοριστικά ζητήματα: η ιδεολογία και οι πολιτικές του θέσεις, η οργάνωση του (που περιλαμβάνει και τις ταυτίσεις ή συνδέσεις του με αντίστοιχα κόμματα στο εξωτερικό και ποια) και η ηγεσία του. Η εξέταση αυτών των ζητημάτων, συνδυαστικά, θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε καλύτερα την ποιότητα και το είδος του ακροδεξιού φαινομένου στην Κύπρο.

Έχει μέλλον η κυπριακή ακροδεξιά;

Η εικοτολογία για το μέλλον του οποιουδήποτε φαινομένου και πολιτικού οργανισμού είναι εξ' ορισμού δύσκολη. Θα διακινδύνευα όμως την πρόβλεψη ότι η ακροδεξιά επανήλθε για να μείνει. Πιθανότατα θα μετεξελίσσεται και δεν θα είναι πάντα ανοδική η εκλογική της πορεία, αλλά ως φαινόμενο δύσκολα θα εξαφανιστεί. Η παρουσία ακροδεξιών σχημάτων θα ασκεί πιέσεις και στα άλλα κόμματα, ειδικά της δεξιάς αλλά όχι μόνο, όσον αφορά στις πολιτικές θέσεις, κάτι που με τη σειρά του θα πιέζει το κέντρο βάρους του κομματικού συστήματος προς τα δεξιότερα.

Η επανεμφάνιση και η παρουσία της ακροδεξιάς δεν επεξηγούνται μονοπαραγοντικά με έμφαση μόνο στην οικονομική κρίση, ή το μεταναστευτικό. Είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο. Μια προσεκτική ανάλυση, καταδεικνύει ότι το βασικό ζήτημα για την κυπριακή ακροδεξιά ήταν και είναι το κυπριακό. Παραμένει το αντιτουρκικό στοιχείο και ο αντικομμουνισμός, αλλά πλέον εμπλουτίζεται το πολιτικό τους οπλοστάσιο με το μεταναστευτικό, τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας, λαϊκισμό και αντισυστημισμό.

Το αν θα αντέξει στο χρόνο θα εξαρτηθεί από τη σημασία των θεμάτων που το ανέδειξαν: την εξέλιξη του κυπριακού, την πορεία της κυπριακής οικονομίας, το μεταναστευτικό, την κρίση των πολιτικών θεσμών, κτλ. Θα εξαρτηθεί επίσης από τη στάση των άλλων κομμάτων και ειδικά του ΔΗΣΥ, αν και ο ΔΗΣΥ βρίσκεται μπροστά σε ένα αδιέξοδο. Αν νομιμοποιεί τις θέσεις του ΕΛΑΜ υιοθετώντας τις, κινδυνεύει να χάσει ψήφους είτε προς το ίδιο το ΕΛΑΜ, είτε από τη κοσμοπολίτικη, φιλελεύθερη δεξιά προς άλλες κατευθύνσεις. Απόρριψη των θέσεων του ΕΛΑΜ πιθανόν να οδηγήσει μέρος του πιο εθνικιστικού ακροατηρίου του ΔΗΣΥ στο ΕΛΑΜ ή άλλους εθνικιστικούς σχηματισμούς. Θα εξαρτηθεί, επίσης, καταλυτικά ενδεχομένως, από τις επιλογές του ίδιου του κόμματος ή και των υπόλοιπων οργανώσεων του χώρου αυτού σε ζητήματα ιδεολογίας, πολιτικής και πολιτικής πρακτικής, ζητήματα οργάνωσης, κοκ.

Η Μεταστέγαση της Ακροδεξιάς και η Περίπτωση του ΕΛΑΜ

του Νίκανδρου Ιωαννίδη

Το πολιτικό τοπίο στην Ευρώπη υπέστη μια σειρά σημαντικών αλλαγών και μετεξελίξεων κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Μια εξ αυτών ήταν η ανάδυση νέων ριζοσπαστικών και ακραίων δεξιών πολιτικών κομμάτων. Οι ψηφοφόροι των μεγάλων κεντροδεξιών κομμάτων που βρίσκονταν στη διακυβέρνηση των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών για δεκαετίες, ξεκίνησαν σταδιακά να μετακινούνται προς νέους πολιτικούς σχηματισμούς που εμφανίστηκαν στο δεξιό πόλο του ιδεολογικού άξονα. Η μετατόπιση αυτή σε συγκεκριμένες ευρωπαϊκές χώρες ήταν τόσο έντονη που άλλαξε τελείως το εγχώριο κομματικό σύστημα. Στο παρόν κείμενο θα εμβαθύνω στους λόγους πίσω από αυτή τη μετατόπιση και θα εξετάσω συγκεκριμένα την περίπτωση του ΕΛΑΜ.

Στο πλαίσιο μιας ευρύτερης τάσης προς το κέντρο, τα κυβερνώντα δεξιά κόμματα πέρασαν μια φάση εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού. Οι ηγεσίες των κομμάτων αυτών, όντας υποστηρικτές του ευρωπαϊκού εγχειρήματος και των αξιών που πρεσβεύει, θεώρησαν απαραίτητο τον εκσυγχρονισμό των οργανισμών που ηγούνταν. Η διαδικασία αυτή περιελάβανε την υιοθέτηση πιο φιλελεύθερων θέσεων σε κοινωνικά ζητήματα, όπως η μετανάστευση και τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, και τη στενότερη ευθυγράμμισή τους με τις πολιτικές και τις αξίες της ΕΕ.

Η απόφαση τους για «εξευρωπαϊσμό» οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες σταδιακά γίνονται όλο και πιο προοδευτικές[1] με αποτέλεσμα ο μέσος ψηφοφόρος στον οποίο απευθύνονται τα κεντροδεξιά κόμματα εξουσίας να μην συμμερίζεται με την ίδια θέρμη την ανάγκη για διασφάλιση των

---

1 Caughey D, O'Grady T and Warshaw C, 'Policy Ideology in European Mass Publics, 1981–2016' (2019) 113 American Political Science Review 674 και O'Grady T, 'Is Ideological Polarisation by Age Group Growing in Europe?' (2022) European Journal of Political Research 1.

παραδοσιακών και εθνικών αξιών όπως πριν δύο και τρεις δεκαετίες. Ταυτόχρονα η επιρροή της ΕΕ και των πολιτικών της, ανάγκασε τα κράτη-μέλη να εφαρμόσουν κοινωνικά προοδευτικές πολιτικές που στοχεύουν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των διάφορων πληθυσμιακών ομάδων.

Η μετεξέλιξη αυτή των κεντροδεξιών κομμάτων δεν έμεινε χωρίς τις συνέπειές της. Πολλοί συντηρητικοί ψηφοφόροι, οι οποίοι παρέμειναν πιστοί υποστηρικτές των παραδοσιακών αξιών και της ανάγκης διαφύλαξης τους, αισθάνθηκαν αποξενωμένοι από τις αλλαγές που επήλθαν στα κόμματα που υποστήριζαν. Η διαδικασία εκσυγχρονισμού και εξευρωπαϊσμού των κομμάτων που υποστήριζαν, εκλήφθηκε ως προδοσία έναντι των παραδοσιακών αξιών που πρέσβευαν για τόσα χρόνια οι πολιτικές ηγεσίες της δεξιάς. Αυτή η δυσαρέσκεια τους οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων σε ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα που τους υποσχέθηκαν πως θα πολεμήσουν για τη διατήρηση των παραδοσιακών αξιών και της εθνικής κυριαρχίας έναντι της ΕΕ και τον περιορισμό της μετανάστευσης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου πολιτικού σχηματισμού ήταν το Κόμμα Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου (UK Independence Party), το οποίο κέρδισε σημαντική υποστήριξη αντιτιθέμενο στον εξευρωπαϊσμό της βρετανικής πολιτικής και στην αύξηση των μεταναστών στη χώρα. Το κόμμα αναδύθηκε από την πολιτική αφάνεια όταν ανέλαβε την προεδρία του ο Roger Knapman, που μέχρι τότε ήταν σημαντικό στέλεχος των Συντηρητικών και πρώην βουλευτής τους.

Σε άλλες δε ευρωπαϊκές χώρες η μετατόπιση από τα κεντροδεξιά στα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα εντάθηκε λόγω των οικονομικών συνθηκών. Η οικονομική απειλή και ανασφάλεια που ένιωσαν τα μεσαία και χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επαναδιαμόρφωση των ευρωπαϊκών κομματικών συστημάτων. Η οικονομική κρίση του 2008 και τα αρνητικά επακόλουθά της είχαν βαθιές επιπτώσεις στην ευημερία των Ευρωπαίων. Πολλοί έχασαν τη δουλειά τους, επιχειρήσεις χρεοκόπησαν και οι κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν μέτρα λιτότητας για να σταθεροποιήσουν τις οικονομίες τους. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σε ευρεία δυσαρέσκεια με τα κυρίαρχα

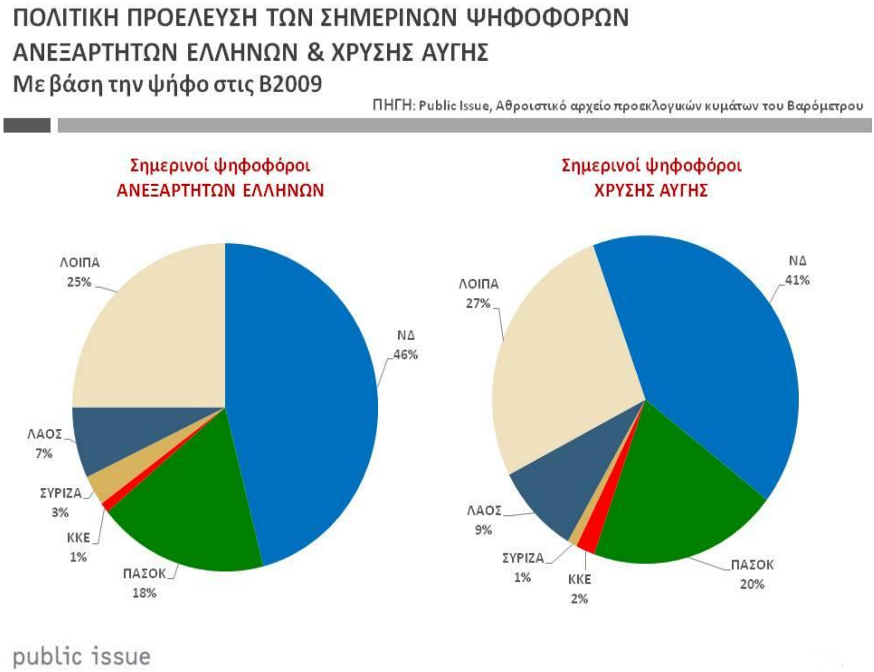
κόμματα, τα οποία θεωρήθηκαν ανίκανα να προστατεύσουν τα συμφέροντα των απλών πολιτών κατά τη διάρκεια της κρίσης.[2]

Η δυσαρέσκεια αυτή οδήγησε πολλές φορές σε τιμωρητική ψήφο υπέρ των ακροδεξιών κομμάτων και ενάντια στα κεντροδεξιά κυβερνώντα κόμματα. Σε άλλες περιπτώσεις, τα μέτρα λιτότητας αποτέλεσαν την αφορμή για μετατόπιση των συντηρητικών ψηφοφόρων στα ακροδεξιά κόμματα καθώς ήταν ήδη δυσαρεστημένοι με τη διαδικασία εκσυγχρονισμού τους[3]. Ένα επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Χρυσή Αυγή. Η νεοναζιστική οργάνωση του Νίκου Μιχαλολιάκου πέρασε μέσα σε μερικές βδομάδες από το απόλυτο περιθώριο στην εξασφάλιση σχεδόν μισού εκατομμυρίου ψήφων στις πρώτες εκλογές μετά την κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας. Η Χρυσή Αυγή ιδρύθηκε ως πολιτικό κόμμα το 1983 και έως το 2012 ήταν παντελώς άγνωστη στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία. Στις εκλογές του Μάη του 2012, η Χρυσή Αυγή αποτέλεσε πιθανή επιλογή για ένα μεγάλος μέρος του εκλογικού σώματος που θεωρούσε τη Νέα Δημοκρατία συνυπεύθυνη για την οικονομική καταστροφή της χώρας και ένιωθε ήδη αποξενωμένο από τη φιλελεύθερη στροφή της.

Στο Γράφημα 1 παρουσιάζεται η προέλευση των ψηφοφόρων στις πρώτες εκλογές του 2012 για το λαϊκιστικό και ριζοσπαστικό κόμμα του Πάνου Καμμένου, Ανεξάρτητοι Έλληνες και της Χρυσής Αυγής. Είναι ξεκάθαρο πως ο κύριος «αιμοδότης» των δύο κομμάτων είναι η Νέα Δημοκρατία. Δεύτερο κόμμα στο εν λόγω γράφημα έρχεται το ΠΑΣΟΚ. Εδώ είναι σημαντικό να σημειωθεί πως η προέλευση των ψηφοφόρων των δύο κομμάτων γίνεται με βάση τη ψήφο των συμμετεχόντων στην έρευνα στις εκλογές του 2009, που το ΠΑΣΟΚ κέρδισε το εντυπωσιακό 44% των ψήφων και η Νέα Δημοκρατία το 33.5%. Επομένως, οι διαρροές της Νέας Δημοκρατίας προς τους Ανεξάρτητους Έλληνες και την Χρυσή Αυγή ήταν αναλογικά ακόμα πιο μεγάλες σε σύγκριση με αυτές του ΠΑΣΟΚ.

2 Salyga J, 'Monoliths of Authoritarianism, Cartographies of Popular Disenfranchisement and the Ascendance of the Far-Right in Estonia' (2022) 1 Global Political Economy 129.
3 Zimelis A, 'A Historical Perspective on the Conditions for the Rise of Far-Right Parties in Scandinavia' (2020) 13 Economic and Regional Studies / Studia Ekonomiczne i Regionalne 233.

Εκείνη την περίοδο τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ιδίως μεταξύ των νέων, τροφοδότησαν τη δυσαρέσκεια και το αίσθημα της οικονομικής ανασφάλειας. Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες και η Χρυσή Αυγή αξιοποίησαν αυτά τα συναισθήματα, επιρρίπτοντας την ευθύνη για τα οικονομικά προβλήματα στο «παλαιοκομματικό σύστημα» (δηλαδή στη Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ), στους μετανάστες και στις πολιτικές της ΕΕ.

1. Πηγή: Public Issue – Αθροιστικό αρχείο Προεκλογικού Βαρόμετρου (Ν=4.607 άτομα) – Φεβρουάριος – Μάιος 2012

Ταυτόχρονα, η άνοδος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και του διαδικτύου μεταμόρφωσε το μιντιακό πεδίο, επιτρέποντας στα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα να προσεγγίσουν ένα ευρύτερο ακροατήριο και να διαδώσουν το μήνυμά τους πιο αποτελεσματικά. Πριν την έλευση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, πολιτικοί σχηματισμοί όπως την Χρυσή Αυγή ήταν αποκλεισμένοι από τα συμβατικά μέσα, με αποτέλεσμα να ήταν εξαιρετικά δύσκολο

για τα στελέχη και τους υποψήφιους τους να προσεγγίσουν νέους ψηφοφόρους και να διευρύνουν την εκλογική τους επιρροή. Τα ακροδεξιά κόμματα χρησιμοποίησαν αυτές τις πλατφόρμες για να αυξήσουν την ορατότητα τους και να δημιουργήσουν μια αίσθηση κοινότητας μεταξύ των οπαδών τους, που μέχρι πρότινος ήταν περιθωριοποιημένοι λόγω των ακραίων τους απόψεων.[4]

Οι οπαδοί τους ένιωθαν απειλούμενοι από τις απτές κοινωνικές αλλαγές που επέφερε η παγκοσμιοποίηση και η αύξηση των μεταναστευτικών ροών. Οι συντηρητικοί ψηφοφόροι επιθυμούσαν τη διατήρηση της πολιτιστικής και εθνοτικής ομοιογένειας των χωρών τους και τη διατήρησή του παραδοσιακού τρόπου ζωής. Σε αρκετές περιπτώσεις υιοθετούσαν διχαστική ρητορική, υπερτονίζοντας τους φόβους τους για τη μετανάστευση και την απώλεια της εθνικής ταυτότητας. Η στάση τους αυτή τους έφερε σε ξεκάθαρη αντίθεση με τη μορφή στην οποία μετεξελίχθηκαν τα κεντροδεξιά κόμματα. Η διαφοροποίησή τους από την παραδοσιακή (mainstream) δεξιά είχε ως αποτέλεσμα την απομόνωση τους. Πολλοί από αυτούς βρήκαν την επιβεβαίωση που έψαχναν σε ακροδεξιές ομάδες στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που μετέπειτα εξελίχθηκαν σε γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη των νέων ριζοσπαστικών και ακροδεξιών σχηματισμών.

Ακόμη ένας σημαντικός παράγοντας για τη μετατόπιση των ψηφοφόρων στα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα ήταν η απογοήτευση από τα κυβερνώντα κόμματα, τα οποία δεν κατάφεραν να εφαρμόσουν πολιτικές στήριξης των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων. Σε αρκετές χώρες η απογοήτευση εντάθηκε λόγω της ανάδειξης πολιτικών και οικονομικών σκανδάλων από πολιτικούς των κυβερνώντων κομμάτων και της διεύρυνσης ενός πελατειακού συστήματος μεταξύ κομμάτων και ψηφοφόρων.[5] Σε αυτούς τους λόγους οφείλεται εν πολλοίς η συρρίκνωση του κόμματος που ίδρυσε ο Σίλβιο Μπερλουσκόνι, Forza Italia. Το Forza Italia σήμερα αποτελεί το μικρότερο κόμμα του δεξιού συνασπισμού στην Ιταλία.

---

4 Castelli Gattinara P and Pirro AL, 'The Far Right as Social Movement' (2018) 21 European Societies 447.

5 Van Hauwaert SM, 'Thinking Outside the Box: The Political Process Model and Far Right Party Emergence' (2020) 29 Journal of Contemporary European Studies 84.

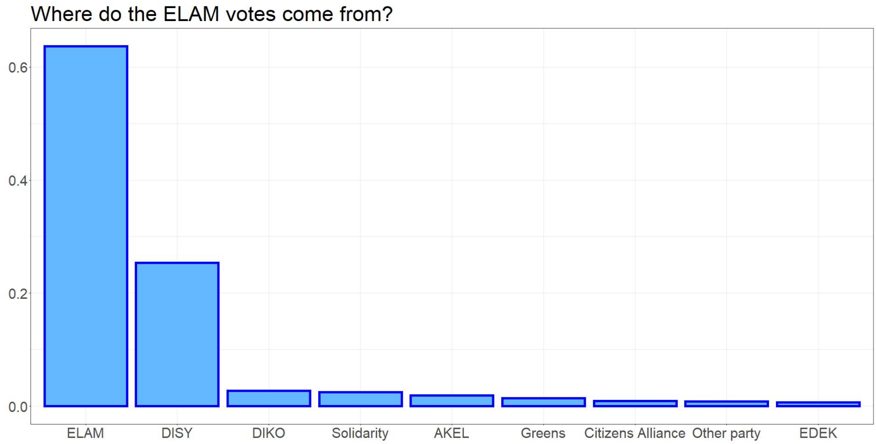
Λόγω μιας σειράς σκανδάλων, που πέραν από τον ίδιο τον Μπερλουσκόνι ενέπλεκαν και άλλα μέλη του κόμματος, το Forza Italia έχασε το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων του στο ριζοσπαστικό δεξιό Αδέλφια της Ιταλίας (Fratelli d'Italia) και στην ακροδεξιά Lega.

Παρόμοιες μετατοπίσεις στο δεξιό άκρο του ιδεολογικού άξονα έγιναν σε πάρα πολλές Ευρωπαϊκές χώρες: στην Γερμανία η δυσαρέσκεια των δεξιών ψηφοφόρων με τη φιλελεύθερη μεταναστευτική πολιτική της Μέρκελ οδήγησε ένα σημαντικό μέρος της κυβερνητικής συμμαχίας CDU/CSU προς το ακροδεξιό AfD, στη Γαλλία ο έντονος ευρωσκεπτικισμός των δεξιών ψηφοφόρων και η αντίθεση τους με την «ευρωφιλική» στάση της κεντροδεξιάς ηγεσίας του κόμματος έφερε την άνοδο της Εθνικής Συσπείρωσης (Rassemblement National) της Λε Πεν, στην Ισπανία το Λαϊκό Κόμμα (Partido Popular) δεν κατάφερε να διαχειριστεί επαρκώς την πολιτική κρίση που προκλήθηκε από το Καταλανικό δημοψήφισμα ανεξαρτησίας (2017) και τις συνεχείς διαδηλώσεις των συνταξιούχων με αποτέλεσμα στις εκλογές του Απρίλη του 2019 να χάσει περίπου 3,5 εκατομμύρια ψήφους με την πλειοψηφία εξ αυτών να πηγαίνουν στο ριζοσπαστικό δεξιό Vox, που μέσα σε μερικούς μήνες αναρριχήθηκε από το 0.2% στο 10.3%.

Στην Κύπρο, παρά τις σημαντικές ιδιαιτερότητες του πολιτικού και κομματικού συστήματος, η εδραίωση του ΕΛΑΜ δεν αποτελεί εξαίρεση του κανόνα αλλά μάλλον ακόμα ένα παράδειγμα που τον επιβεβαιώνει. Το ΕΛΑΜ, όπως και τα υπόλοιπα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα που αναφέρθηκαν πιο πάνω, μέχρι το 2010 δεν ήταν ορατό στο πολιτικό σκηνικό του νησιού. Ήταν μια περιθωριοποιημένη οργάνωση που δεν άθροιζε πέραν των χιλίων φίλων και υποστηρικτών, ενώ αρχικά η προσπάθεια των ιδρυτών του ήταν να δημιουργήσουν ένα τοπικό παρακλάδι της Χρυσής Αυγής στην Κύπρο.

Στο Γράφημα 2 παρουσιάζεται η προέλευση των ψηφοφόρων του ΕΛΑΜ στις βουλευτικές εκλογές του 2021. Το ΕΛΑΜ το 2021 σχεδόν διπλασίασε το ποσοστό του καθώς συγκέντρωσε 11,215 περισσότερες ψήφους από ότι στις εκλογές του 2016. Περίπου το 24% των ψηφοφόρων του ΕΛΑΜ το 2021 προήλθε από ψηφοφόρους

που στις προηγούμενες βουλευτικές εκλογές (2016) επέλεξαν τον ΔΗΣΥ. Περίπου παρόμοια τάση παρουσιάζουν και τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στον τύπο μετά τις βουλευτικές εκλογές του 2016. Το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων του ΕΛΑΜ αποτελείται από πρώην ψηφοφόρους του ΔΗΣΥ και από άτομα που απείχαν από τα κοινά.

2 - Πηγή: Choose4Cyprus 2021 - Προέλευση των ψηφοφόρων του ΕΛΑΜ (βουλευτικές 2021) με βάση προηγούμενης εκλογικής συμπεριφοράς (βουλευτικές 2016)

Οι λόγοι πίσω από τη μετατόπιση των Συναγερμικών ψηφοφόρων προς το ΕΛΑΜ προσομοιάζουν έντονα με τους παράγοντες που οδήγησαν άλλα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά κόμματα σε εκλογικές επιτυχίες. Πρώτα και κύρια, η Κύπρος ήταν μια από τις χώρες που πλήγηκαν έντονα από την κρίση της Ευρωζώνης. Αν και η οικονομική δυσχέρεια στην οποία βρέθηκε η Κύπρος χρεώθηκε αρχικά στο ΑΚΕΛ, σημαντικό μέρος του εκλογικού σώματος θεώρησε τον ΔΗΣΥ συνυπεύθυνο, ενώ μεγάλη ήταν και η δυσαρέσκεια για το κούρεμα καταθέσεων που εφάρμοσε το 2013 η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση Αναστασιάδη.

Παράλληλα, η εκλογή του Νίκου Αναστασιάδη στην προεδρεία της Δημοκρατίας και η ανάληψη της ηγεσίας του ΔΗΣΥ από τον Αβέρωφ Νεοφύτου επιτάχυναν σημαντικά την διαδικασία εξευρωπαϊσμός

του κόμματος. Η νέα ηγεσία του ΔΗΣΥ είχε ψηλότερα στις προτεραιότητες της τον εξευρωπαϊσμό της παράταξης. Το κόμμα μετακινήθηκε από παραδοσιακές και συντηρητικές απόψεις και θέσεις σε μια πιο μετριοπαθή στάση, ενώ ήταν ξεκάθαρη η προσπάθεια ευθυγράμμισης με τις αρχές και τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος (ΕΛΚ). Αποκορύφωμα της αλλαγής αυτής ήταν ο χαιρετισμός που απηύθυνε στο Pride 2015 ο Αβέρωφ Νεοφύτου, μια ενέργεια στην οποία δεν θα προέβαιναν οι προηγούμενοι πρόεδροι του ΔΗΣΥ.

Ένα ακόμη σημαντικό γεγονός που αποξένωσε ακόμη περισσότερο τη συντηρητική δεξιά από τον ΔΗΣΥ, ήταν η εκλογή του Μουσταφά Ακιντζί στην ηγεσία των Τουρκοκυπρίων το 2015, το θερμό καλωσόρισμα της νίκης του από την ηγεσία του ΔΗΣΥ και η επανέναρξη των συνομιλιών για επίλυση του Κυπριακού Προβλήματος στη βάση της Διζωνικής Δικοινοτικής Ομοσπονδίας (ΔΔΟ).

Η για δεκαετίες επικυριαρχία του ΔΗΣΥ σε ολόκληρο το χώρο που εκκινεί δεξιά του κέντρου και φτάνει μέχρι τις παρυφές της ακροδεξιάς ξεκίνησε να υποδαυλίζεται όταν η ηγεσία του αποφάσισε στρατηγικά να μετακινηθεί σε πιο φιλελεύθερες θέσεις. Η μετατόπιση αυτή άφησε χιλιάδες ψηφοφόρους χωρίς συνεκτική εκλογική επιλογή. Το κενό αυτό γέμισε το ΕΛΑΜ.

Εδώ πρέπει να γίνει αντιληπτό πως οι ψηφοφόροι του ΕΛΑΜ δεν απέκτησαν ξενοφοβικές και σοβινιστικές απόψεις το Μάιο του 2016. Πρόκειται για άτομα που μεγάλωσαν σε μια περίοδο έντονης πολιτικής πόλωσης και πολιτικοποιήθηκαν μέσα από τις τάξεις ενός κόμματος που για δεκαετίες πρότασσε τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και τον ελληνικό εθνικισμό ως κύρια προεκλογικά σχήματα για διατήρηση των ποσοστών του. Λόγω της κοσμοθεωρίας που ανέπτυξαν, τους ήταν πάρα πολύ δύσκολο να αποδεχθούν πως οι ηγέτες του κόμματος που υποστήριζαν τόσα χρόνια έπιναν ζιβανίες σε δημόσια θέα αγκαζέ με τον Ακκιντζί ενώ συνομιλούσαν για την επίλυση του Κυπριακού με βάση τη ΔΔΟ. Εξίσου δύσκολο τους ήταν (είναι) να αποδεχθούν την άνοδο των νέων κοινωνικών κινημάτων που στόχο έχουν τη διασφάλιση των δικαιωμάτων όλων των

πληθυσμιακών ομάδων (συμπεριλαμβανομένου και της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο της σταδιακής αποξένωσης και απομόνωσης του ακροδεξιού ακροατηρίου από το κυπριακό κομματικό σύστημα, το ΕΛΑΜ παρουσιάστηκε για ένα σημαντικό αριθμό ψηφοφόρων ως η μοναδική ιδεολογικά συνεκτική εκλογική επιλογή. Τα επιχειρήματα του Χρίστου Χρίστου ενάντια στη ΔΔΟ και στη διαφύλαξη των δικαιωμάτων όλων των πληθυσμιακών ομάδων της κοινωνίας μας, δεν ήχησαν ως κάτι καινούριο. Είναι τα ίδια ακριβώς επιχειρήματα που χρησιμοποιούσαν για ψηφοθηρικούς σκοπούς οι πιο ακραίοι υποψήφιοι του ΔΗΣΥ (ενίοτε και του ΔΗΚΟ) κατά τις δεκαετίες του 1990 και 2000. Επομένως, για τους συντηρητικούς και εθνικιστές ψηφοφόρους η μετατόπιση στο ΕΛΑΜ δεν ήταν μια δύσκολη απόφαση. Την ίδια ακριβώς περίοδο που η πολιτική στέγη που τους στέγαζε για δεκαετίες μίκρυνε και κινούνταν προς το κέντρο αφήνοντας τους «στο δρόμο», εμφανίστηκε το ΕΛΑΜ που τους παρείχε κεραμίδια ακριβώς πάνω από το κεφάλι τους, χωρίς να χρειάζεται να μετακινηθούν ιδιαίτερα (ή και καθόλου).

Απόδειξη της μετατόπισης αυτής είναι τα έμμεσα «θύματα» της. Οι πιο ακραίοι και συντηρητικοί πολιτικοί του ΔΗΣΥ είτε αποχώρησαν από το κόμμα είτε ηττήθηκαν σε βουλευτικές/εσωκομματικές εκλογές. Ξεκάθαρα παραδείγματα αποτελούν οι εκλογικές αποτυχίες των: Πρόδρομου Προδρόμου, Χρίστου Ρότσα, Σωτήρη Σαμψών, Ελένης Σταύρου, Ανδρέα Κυπριανού, Ανδρέα Θεμιστοκλέους και η αποχώρηση της Ελένης Θεοχάρους.

Η ταύτιση μεταξύ της ηγεσίας του ΕΛΑΜ και των ψηφοφόρων του στα δύο πιο σημαντικά ζητήματα για το κόμμα, η απόρριψη της ΔΔΟ και η αυστηροποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής του κράτους, είναι πολύ ψηλή. Επομένως η σταθεροποίηση του ΕΛΑΜ ως η τέταρτη σε μέγεθος πολιτική δύναμη δεν μπορεί να αποτελεί έκπληξη. Έκπληξη και αξιοσημείωτο γεγονός θα ήταν αν το ΕΛΑΜ δεν κατάφερνε να συγκεντρώσει 6% όταν τουλάχιστον το 6% του εκλογικού σώματος θεωρεί τη ΔΔΟ ως την απόλυτη προδοσία και τους μετανάστες ως την αφετηρία όλων των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων της χώρας. Ως εκ τούτου, το ΕΛΑΜ δεν

μπορεί να θεωρείται ο εμπνευστής του σωβινισμού και του εθνικισμού στην Κύπρο, αλλά ίσως καλύτερα να ορίζεται ως ο σημερινός διακινητής και ενορχηστρωτής των ιδεών αυτών.

Συμπερασματικά λοιπόν, το ΕΛΑΜ (και τα υπόλοιπα ριζοσπαστικά και ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα) είναι ένα από τα αποτελέσματα μιας μακράς διαδικασίας επαναδιαμόρφωσης της ευρωπαϊκής δεξιάς. Μιας διαδικασίας που παρατηρείται στα πλείστα ευρωπαϊκά κράτη, οδηγώντας μας στο συμπέρασμα πως οι παράγοντες πίσω από αυτήν είναι συστημικοί. Η ακροδεξιά γεννήθηκε, μεγάλωσε και ενηλικιώθηκε μέσα στους κόλπους των παραδοσιακών δεξιών κομμάτων. Όντας πλέον ήρθε σε ξεκάθαρη διαφωνία με τους δημιουργούς της, η ακροδεξιά πήρε τη συνειδητή απόφαση να μετακομίσει κάτω από την σκέπη πολιτικών οργανισμών με τους οποίους συνταυτίζεται απόλυτα.

Η Σχέση της Ακροδεξιάς με την Κυπριακή Οπαδική Σκηνή

του Γιάννη Σωκράτους

Πως η Χρυσή Αυγή πρωτοεμφανίστηκε στην Κύπρο μέσω της κερκίδας του ΑΠΟΕΛ

Είναι γνωστό ακόμα και σε όσους δεν ασχολούνται με το άθλημα, ότι το ποδόσφαιρο στην Κύπρο ανέκαθεν ήταν πολιτικοποιημένο και τα σωματεία από ιδρύσεως τους είχαν έμμεση ή άμεση σύνδεση με πολιτικές οργανώσεις και κόμματα. Το ΑΠΟΕΛ που ιδρύθηκε το 1926, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του συμμετείχε επίσημα σε πολιτικές παρεμβάσεις. Το 1930, όπως αναγράφεται στο βιβλίο του Αλέξη Αλέκου, 1948: Ο ελληνικός εμφύλιος και η Κύπρος, μια σειρά σωματείων όπως «Αγάπη του Λαού», «Αθήναιον», «Πανεργατικός Σύλλογος», «Γυμναστικός Σύλλογος Παγκύπρια», το Προσκοπικό Σώμα «Ελευθέρια», ο Λαϊκός Σύνδεσμος, ο ΑΠΟΕΛ και ο «Παγκύπριος Ελληνικός Σύνδεσμος Εθελοντών», πραγματοποίησαν συνέλευση στην Αρχιεπισκοπή, παρουσία του Αρχιεπισκόπου και του Έλληνα πρόξενου στην Κύπρο, στην οποία συζήτησαν ως προς το ποια θα ήταν τα καταλληλότερα μέτρα για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Κατέληξαν στο να υποβάλουν εκκλήσεις προς καταστηματάρχες, εργοστασιάρχες, σχολικές επιτροπές και δήμους όπως:

- *Να μην προσλαμβάνουν εργάτες που είναι κομμουνιστές*
- *Να καταγγέλλονται στην Αρχιεπισκοπή και το γραφείο παιδείας οι κομμουνιστές εκπαιδευτικοί και να απέχουν από τα σχολεία οι μαθητές μέχρι να απομακρυνθούν οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί.*
- *Να αποφεύγουν όσοι πηγαίνουν από τα χωριά στις πόλεις για να μάθουν κάποια τέχνη και να δουλέψουν, να έρχονται σε επαφή με κομμουνιστές*
- *Να μην αγοράζονται και να μην διαβάζονται κομμουνιστικές εκδόσεις και έντυπα.*
- *Να μην συμμετέχει κανείς σε οποιαδήποτε εκδήλωση κομμουνιστών*

Όταν το 1943 ιδρύθηκε το κυπριακό εθνικό κόμμα (ΚΕΚ) από μέλη της κοινωνικής ελίτ με στόχο να εκφράσει τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, να συσπειρώσει τον χώρο της λεγόμενης δεξιάς παράταξης και τους εθνικιστές, ανάμεσα στα ιδρυτικά του μέλη ήταν και ο τότε πρόεδρος του ΑΠΟΕΛ, Γεώργιος Πούλιας.

Δεν θα κάνουμε σε αυτό το κείμενο αναφορά στα ιστορικά γεγονότα του 1948, σχετικά με την εκδίωξη και τις διαγραφές προοδευτικών αθλητών από το ΑΠΟΕΛ και άλλα σωματεία, όπως και την ίδρυση νέων σωματείων από τους διαγραφέντες αθλητές, καθώς τα γεγονότα είναι ευρέως γνωστά. Στο παρόν άρθρο θα επικεντρωθούμε στην σχέση της ακροδεξιάς με την κυπριακή οπαδική σκηνή και ειδικότερα την κερκίδα του ΑΠΟΕΛ, και κυρίως τους οργανωμένους οπαδούς του.

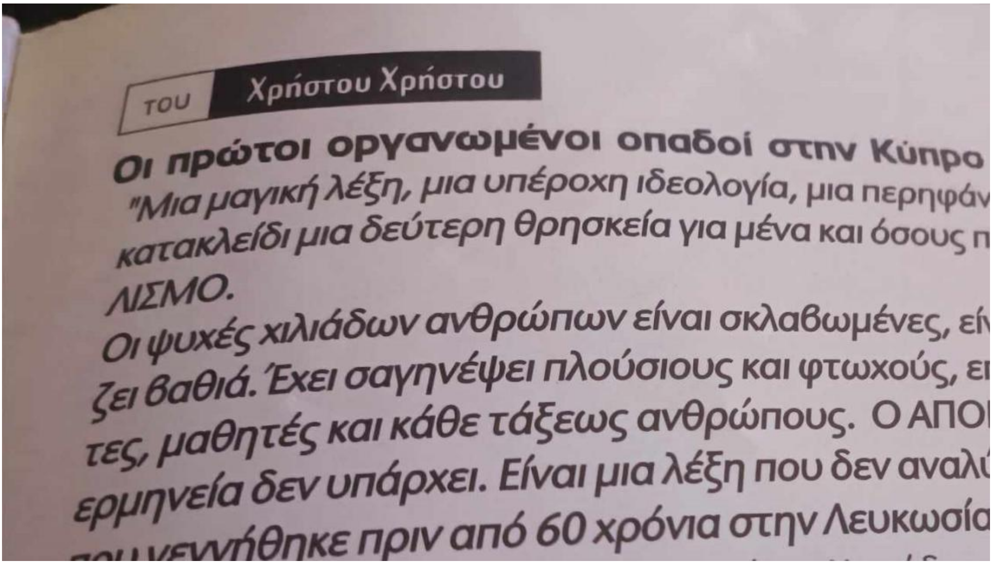
Κάτι άλλο όμως που αξίζει να αναφερθεί σαν ιστορική αναδρομή, είναι η υποστήριξη του ΑΠΟΕΛ προς το χουντικό καθεστώς. Ένα χαρακτηριστικό γεγονός είναι το εξής: σε φιλικό αγώνα με τον Ολυμπιακό Πειραιώς την 1η Απριλίου 1968, οι παίκτες του ΑΠΟΕΛ υποδέχθηκαν τους παίκτες του Ολυμπιακού στο ΓΣΠ ξεδιπλώνοντας μπροστά στους εμβρόντητους θεατές ένα πελώριο πανό που έγραφε «Ζήτω η 21η Απριλίου 1967». Και φυσικά το επιστέγασμα αυτής της στάσης του επίσημου ΑΠΟΕΛ, είναι η συγχαρητήρια επιστολή προς την πραξικοπηματική κυβέρνηση που επέβαλε η χούντα στην Κύπρο το 1974 και τον επικεφαλής της Νίκο Σαμψών, στην οποία επιστολή γίνεται αναφορά για εθνοσωτήρια παρέμβαση που έσωσε την Κύπρο από την τυραννία (έτσι χαρακτηρίζουν δηλαδή το πραξικόπημα).

Αυτά τα ιστορικά γεγονότα είναι επίσης γνωστά, όμως είναι σημαντικό να αναφερθούν καθώς αναδεικνύουν τις καταβολές του σωματείου και πως οι πολιτικές του τοποθετήσεις συνέβαλαν στην διαμόρφωση μιας δυναμικής ακροδεξιάς τάσης ανάμεσα στους οπαδούς της ομάδας, κάτι που γίνεται ακόμα πιο εμφανές το διάστημα μετά την ίδρυση των οργανωμένων οπαδών της ομάδας το 1992. Από τότε μέχρι σήμερα αυτή η τάση ενισχύεται συνεχώς και έχει καταστεί κυρίαρχη στο οργανωμένο κομμάτι της κερκίδας, κάτι που αποτυπώνεται σε μεγάλο βαθμό και στις τοποθετήσεις του επίσημου φορέα των οργανωμένων οπαδών του ΑΠΟΕΛ.

Πειρατές ΑΠΟΕΛ- Χρυσή Αυγή Κύπρου

Κάτι που δεν είναι γνωστό, είναι το ότι η νεοναζιστική οργάνωση Χρυσή Αυγή, προτού κάνει την εμφάνιση της ως πολιτική οργάνωση στην Κύπρο (με το όνομα Χρυσή Αυγή Κύπρου) είχε συγκροτήσει τον πρώτο της πυρήνα ανάμεσα στις τάξεις των οργανωμένων οπαδών του ΑΠΟΕΛ και συγκεκριμένα το οπαδικό γκρουπ με το όνομα Πειρατές.

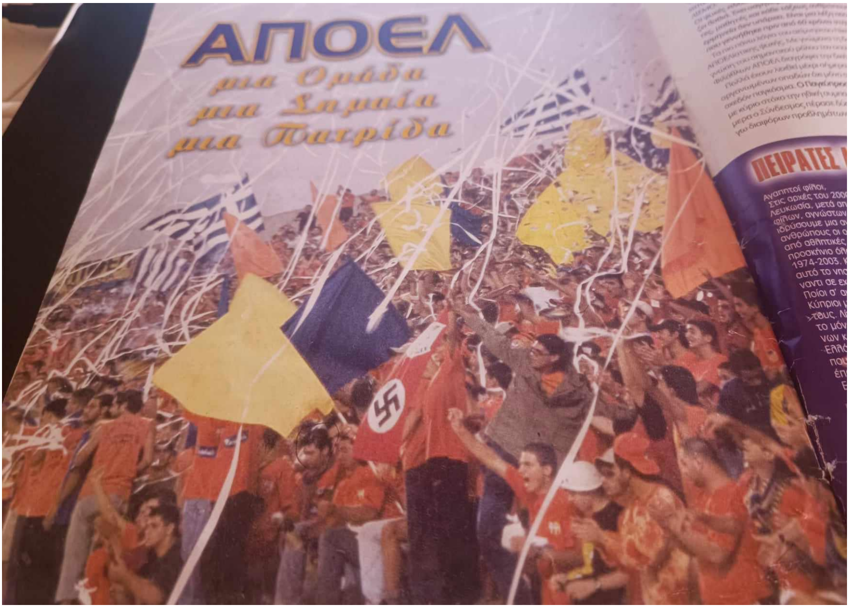
Στο περιοδικό Αντεπίθεση, που ήταν τότε εκφραστικό όργανο της νεολαίας της Χρυσής Αυγής, στο τεύχος Απριλίου 2003, υπάρχει αφιέρωμα στους οργανωμένους οπαδούς του ΑΠΟΕΛ. Τα σχετικά κείμενα υπογράφει ο Χρήστος Χρήστου, σημερινός πρόεδρος του ΕΛΑΜ. Ο Χρήστου που τότε ήταν στέλεχος της Χρυσής Αυγής, αναφέρεται ως μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού.

ΤΟΥ Χρήστου Χρήστου

Οι πρώτοι οργανωμένοι οπαδοί στην Κύπρο

"Μια μαγική λέξη, μια υπέροχη ιδεολογία, μια περηφάν
κατακλείδι μια δεύτερη θρησκεία για μένα και όσους π
ΛΙΣΜΟ.
Οι ψυχές χιλιάδων ανθρώπων είναι σκλαβωμένες, εί
ζει βαθιά. Έχει σαγηνέψει πλούσιους και φτωχούς, ε
τες, μαθητές και κάθε τάξεως ανθρώπους. Ο ΑΠΟ
ερμηνεία δεν υπάρχει. Είναι μια λέξη που δεν αναλ
πριν από 60 χρόνια στην Λευκωσία

ΠΕΙΡΑΤΕΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ [ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΟΜΑΔΑ ΟΠΑΔΩΝ Α.Π.Ο.Ε.Λ.]

Αγαπητοί φίλοι,
Στις αρχές του 2000 (έτος) 5 άτομα από την Λευκωσία, μετά από πιέσεις και σκέψεις φίλων, αγνώστων κ.α. ,αποφασίσαμε όπως ιδρύσουμε μια ανεξάρτητη ομάδα από ανθρώπους οι οποίοι θα μπορούσαν μέσα από αθλητικές εκδηλώσεις να έφερναν στο προσκήνιο όλα αυτά τα χρόνια μνημονικού 1974-2003. Κύπριοι και άλλοι αγωνίστηκαν σ' αυτό το νησί με ασπίδα τα κορμιά τους απέναντι σε εχθρούς , εισβολείς και κατακτητές. Ποίοι σ' αυτό το νησί τους τιμούν ακόμα Ποίοι Κύπριοι μας θυμίζουν καθημερινά την ύπαρξη τθυς. Λίγοι, πολύ λίγοι είναι αυτοί πράττοντας το μόνο στις ημερομηνίες εορτών, μνημοσύνων και εκδηλώσεων.
...λλάδα μάθαμε από την κούνια, από γονείς ...ου μας άνοιξαν τα μάτια και που σωστά ...ραξαν.
...ΛΛΑΔΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ, ΓΡΙΒΑΣ ΔΙΓΕΝΗΣ, ΕΟΚΑ , ΕΝΩΣΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ και πάρα πολλά άλλα είναι τα στοιχεία που μας φωτίζουν καθημερινά να μην ξεχνάμε ποτέ.
Γι ΑΥΤΟ ΙΔΡΥΘΗΚΑΜΕ ΜΕ ΤΑ ΕΞΗΣ:

- Φανέλα χρώματος μαύρου. (Μας θυμίζει την θλίψη αυτού του παού)
- Το σήμα άσπρο «P» (Η επίσημη ονομασία μας πειρατές "pirates")
- Η ελληνική σημαία.

(Είμαστε ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ, είμαστε ΕΛΛΗΝΕΣ)
Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ:

- ΟΧΙ, ποτέ ξανά σε αυτούς που σε ποδοσφαιρικούς αγώνες έκαψαν ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΗΜΑΙΕΣ, που έβγαλαν τον ΕΘΝΙΚΟ ΙΕΡΟ ΣΤΑΥΡΟ από την ΣΗΜΑΙΑ και τοποθέτησαν σφυροδρέπανο.
- ΟΧΙ, ποτέ ξανά σ' αυτούς που με την στάση τους προκαλούν τον θυμό των Ελληνοκυπρίων με βρισιές και ενέργειες.
- ΟΧΙ, σ' αυτούς που βλέπουν μικρά παιδιά και τα χρονθοκοπούν με βάναυσο τρόπο, επειδή λέγονται ΑΠΟΕλίστες ή Ελληνόπουλα.
- ΟΧΙ σ' αυτούς που με βανδαλισμούς κατάστρεψαν τα μνημεία αγωνιστών. (π.χ. το πρόσφατο του αρχηγού Γρίβα Διγενή στην Λεμεσό κ.α.)

Σε αυτά τα ερωτήματα γεννιόνται μερικές απορίες. Που είναι η δικαιοσύνη; Μα ξέρουμε όμως και τις απαντήσεις - ΑΔΥΝΑΜΙΑ λέει το κράτος.
Άρα λοιπόν τα συμπεράσματα είναι:
Δικαιοσύνη σε όλους από ανθρώπους που θα δικάζουν τα αδικήματα στην στιγμή και στην ώρα που διαπράχτηκαν.
"ΕΚΕΙ ΠΟΥ Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΤΑΝΤΑ ΑΔΙΚΙΑ, ΤΟΤΕ Η ΒΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΚΑΘΗΚΟΝ"
Οι Πειρατές λοιπόν είναι οι δικαστές στο νόμο των ισχυρών, στο νόμο της αδικίας και της

"ΝΟΜΟΣ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ Η ΓΙΑ ΚΑΝΕΝΑ". Είναι το σύνθημα του κάθε Πειρατή.
Αδέλφια Έλληνες ανοίξτε τα μάτια και πάρτε βαθιά το θέμα. Εδώ στην νήσο Κύπρο λίγοι είναι αυτοί που κάθε εβδομάδα σε ένα αγώνα, ή μια εκδήλωση έχουν την ελληνική σημαία να κυματίζει πάνω στο κορμί τους. Το ερώτημα σ' αυτό είναι ένα. Οι άλλοι, Υποστηρικτές του Ernesto CheGuevara και [illegible]

όποιου άλλου που δεν είχε ποτέ σχέση με την Κύπρο. Ντροπή λοιπόν να ζούμε έτσι.
Τελειώνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους της ΧΡΥΣΗΣ ΑΥΓΗΣ που άφησαν να νοηθεί από τους ανθρώπους στην Κύπρο πως θα είστε άξιοι συμπαραστάτες στους αγώνες μας.
Αλληλοβοήθεια θα ήταν το κοινό μας στοιχείο και μαζί να μπορέσουμε στο μέλλον να ανατρέψουμε αυτό που ίσως μερικοί να πιστεύουν πως δεν μπορεί να ανατραπεί.
ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΜΕ ΚΑΙ

Ο τίτλος στο αφιέρωμα είναι: ΑΠΟΕΛ, Μια ομάδα, μια πατρίδα, μια σημαία. Στην φωτογραφία που αναγράφεται ο τίτλος, δεσπόζει μια ναζιστική σημαία στην κερκίδα των οργανωμένων οπαδών. Ενώ το κεντρικό κείμενο αναφέρεται στην ιστορία, φυσιογνωμία και δράση του Παν.Συ.Φι ΑΠΟΕΛ (ο επίσημος και κεντρικός σύνδεσμος των οργανωμένων οπαδών της ομάδας), μια ξεχωριστή στήλη στην πρώτη σελίδα του αφιερώματος, έχει ως τίτλο: «ΠΕΙΡΑΤΕΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ (ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΟΜΑΔΑ ΟΠΑΔΩΝ ΑΠΟΕΛ)». Φυσικά κάθε άλλο παρά ανεξάρτητοι ήταν, αφού δρούσαν ως πυρήνας μέσα στον Παν.Συ.Φι και τα μέλη τους ήταν παράλληλα και μέλη του Παν.Συ.Φι. Αυτό έχει την σημασία του γιατί η νεοναζιστική προπαγάνδα στην πραγματικότητα δεν προωθείτο από κάποιες ανεξάρτητους συνδέσμους οπαδών, αλλά αντιθέτως, το λεγόμενο αυγό του φιδιού εκκολάπτεται από τότε μέσα στον Παν.Συ.Φι.
Το άρθρο αυτό το υπογράφει ένας Ν.Σ ως ιδρυτικό μέλος των Πειρατών, ο οποίος λέει ότι η απόφαση για την ίδρυση τους, πάρθηκε στις αρχές του 2000 από 3 άτομα, με στόχο μέσα από τις αθλητικές εκδηλώσεις να αναδείξουν και να τιμήσουν αυτούς που πολέμησαν στην Κύπρο ενάντια σε εχθρούς και κατακτητές, κι οι οποίοι όπως λένε έχουν ξεχαστεί. Ποια είναι τα ιδανικά τους και ποιος το πρότυπο τους, γίνεται ξεκάθαρο μέσα σε μία πρόταση: «*ΕΛΛΑΔΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ, ΓΡΙΒΑΣ ΔΙΓΕΝΗΣ, ΕΟΚΑ, ΕΝΩΣΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*» (τα γράφουμε με κεφαλαία όπως είναι στο κείμενο) και πάρα πολλά άλλα, είναι τα στοιχεία που μας φωτίζουν καθημερινά για να μην ξεχνάμε…».

Στην συνέχεια λένε ευθαρσώς ότι σκοπεύουν να επιτεθούν και να εξοντώσουν όσους θεωρούν εχθρούς του έθνους και της ομάδας τους. Αναφέρονται αόριστα σε περιστατικά βανδαλισμού του μνημείου του Γρίβα, σε πράξεις βεβήλωσης της ελληνικής σημαίας και σε επιθέσεις εναντίον οπαδών του ΑΠΟΕΛ, ισχυριζόμενοι ότι δεν υπάρχει δικαιοσύνη, αφού όπως λένε το κράτος δηλώνει αδυναμία. Συνεχίζοντας λένε, άρα λοιπόν τα συμπεράσματα είναι: «Δικαιοσύνη σε όλους από ανθρώπους που θα δικάζουν τα αδικήματα στην στιγμή και στην ώρα που διαπράχθηκαν. ΕΚΕΙ ΠΟΥ Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΤΑΝΤΑ ΑΔΙΚΙΑ, ΤΟΤΕ Η ΒΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΚΑΘΗΚΟΝ» Οι Πειρατές λοιπόν είναι οι δικαστές στον νόμο των ισχυρών, στο νόμο της αδικίας και της δολιοφθοράς». Αναφέρουν αμέσως μετά ότι το 2003 έχουν φτάσει τα 75 μέλη και θα αγωνιστούν για να φέρουν εις

πέρας τα έργα και τις ενέργειες που έπρεπε να είχαν τελειώσει οι προκάτοχοι τους.

Κλείνοντας το άρθρο, το ιδρυτικό μέλος των Πειρατών, ευχαριστεί τους ανθρώπους της Χρυσής Αυγής για την συμπαράσταση στους αγώνες τους και τονίζει ότι η αλληλοβοήθεια είναι το πιο σημαντικό στοιχείο για να μπορέσουν στο μέλλον να ανατρέψουν την υφιστάμενη κατάσταση. Μέσα σε αυτό το άρθρο υπάρχουν δύο φωτογραφίες, η πρώτη με την σημαία των Πειρατών σε κάποιο γήπεδο και η δεύτερη με αρκετά μέλη των Πειρατών στην κερκίδα να χαιρετούν ναζιστικά.

Στις επόμενες σελίδες του αφιερώματος υπάρχει ακόμα μια φωτογραφία όπου χαιρετούν ναζιστικά, μια άλλη φωτογραφία με την σβάστικα και την λεζάντα: *Στις 23 Φεβρουαρίου 2003 οι αποελίστες υψώνουν την «απαγορευμένη» σημαία στην Λεμεσό και προκαλούν την οργή των «αριστεριστών» δημοσιογράφων που τους θεωρούν το απόλυτο κακό*. Παρουσιάζεται σε φωτογραφία και η ιστοσελίδα των Πειρατών (σήμερα δεν υπάρχει στο διαδίκτυο) όπου κεντρικά σύμβολα είναι η σβάστικα και ο κέλτικος σταυρός, μαζί με το έμβλημα του ΑΠΟΕΛ.

Η εξέδρα των "Πειρατών"

Στις 23 Φεβρουαρίου 2003 οι ΑΠΟΕΛίστες υψώνουν την "απαγορευμένη" σημαία στην Λεμεσό και προκαλούν την οργή των αριστεριστών δημοσιογράφων... που τους θεωρούν το απόλυτο κακό

http://www.piratesclub.cjb.net/

Τα χρόνια που ακολούθησαν, τα μέλη των Πειρατών πρωτοστάτησαν σε επιθέσεις εναντίον οπαδών της ΟΜΟΝΟΙΑΣ και ήταν πρωταγωνιστές σε επεισόδια που έγιναν ιδιαίτερα στην Λεμεσό ενάντια σε οπαδούς ομάδων της πόλης. Η δράση των Πειρατών προετοίμασε το έδαφος για να ιδρυθεί επίσημα και στην Κύπρο παράρτημα της Χρυσής Αυγής. Ένα χρόνο μετά, το 2004, παραμονές του δημοψηφίσματος για το σχέδιο ΑΝΑΝ, όταν έκανε για πρώτη φορά την εμφάνιση της στους δρόμους η Χρυσή Αυγή Κύπρου, αρχηγός της οργάνωσης ήταν ο Χρήστος Χρήστου, που όπως προαναφέραμε είναι ο σημερινός πρόεδρος του ΕΛΑΜ. Όπως έχει πει ο ίδιος, αργότερα είχαν κάνει αίτηση για να εγγραφούν ως κόμμα με την ονομασία Χρυσή Αυγή Κύπρου, αλλά απορρίφθηκε και έτσι επέλεξαν την ονομασία ΕΛΑΜ.

Σταδιακά και μέχρι την ίδρυση του ΕΛΑΜ, οι Πειρατές διαλύθηκαν ως πυρήνας και η πλειοψηφία των μελών τους οργανώθηκε στο ΕΛΑΜ ή κατέλαβαν ηγετικές θέσεις στον ΠΑΝΣΥΦΙ, κάτι που συνεχίζεται ως σήμερα. Το ΕΛΑΜ εκμεταλλευόμενο τον πολιτικό διαχωρισμό και τον τυφλό φανατισμό που πάντα υπήρχε στον κυπριακό αθλητισμό, έχει βρει ανάμεσα στους οπαδούς, όχι μόνο του ΑΠΟΕΛ, αλλά γενικότερα των λεγόμενων εθνικοφρόνων σωματείων (ιδιαίτερα στους οργανωμένους) ένα προνομιακό πεδίο στρατολόγησης.

Η σχέση λατρείας των οργανωμένων οπαδών του ΑΠΟΕΛ με την Χρυσή Αυγή δεν σταμάτησε ποτέ να υπάρχει. Το 2016 στον αγώνα Ολυμπιακού Πειραιώς – ΑΠΟΕΛ για ευρωπαϊκή διοργάνωση στο στάδιο Καραϊσκάκη, υψώθηκε η σημαία της Χρυσής Αυγής στην εξέδρα του ΑΠΟΕΛ. Ένα χρόνο αργότερα σε αγώνα ενάντια στην ΟΜΟΝΟΙΑ, την ώρα που οπαδοί της ΟΜΟΝΟΙΑΣ στην εξέδρα της ΘΥΡΑ 9, αναρτούν πανό αλληλεγγύης στον ελληνικό λαό για τις φονικές πλημμύρες, κάποιοι στην κερκίδα των οργανωμένων του ΑΠΟΕΛ, ως γνήσιοι νοσταλγοί και υποστηρικτές της χούντας, υψώνουν πανό με το μήνυμα: «Πολυτεχνείο 1973-2017, 44 χρόνια ψέματα». Την ενέργεια τους αυτή έσπευσε να χαιρετήσει η Χρυσή Αυγή. Συγκεκριμένα στην επίσημη ιστοσελίδα του κόμματος, υπάρχει σχετικό άρθρο με τίτλο: Αλήθειες από τους οπαδούς του ΑΠΟΕΛ: Πολυτεχνείο 1973-2017, 44 χρόνια ψέματα! Το χαρακτηρίζουν ως πανό με εθνικό περιεχόμενο και συγχαίρουν τους οπαδούς του ΑΠΟΕΛ: Εύγε στ' αδέλφια μας, τους οπαδούς του ΑΠΟΕΛ, που ξεχωρίζουν για την πίστη και την αφοσίωσή τους στα εθνικά ιδεώδη και στην εθνική υπόθεση για Λευτεριά – Ένωση!

Το επόμενο διάστημα όμως πήραν απάντηση από οπαδούς ομάδων στην Ελλάδα όπως της Παναχαϊκής, με πανό που έγραφε: «Είστε της Κύπρου η ντροπή, είναι ψέματα το πραξικόπημα και η εισβολή;». Επίσης οι οπαδοί του Ατρομήτου ανάρτησαν πανό με το μήνυμα: «Υμνητές και προδομένοι της Χούντας, ξεχνάτε και γκεμπελίζετε. Τιμή και δόξα στους νεκρούς του Πολυτεχνείου».

Η ιδεολογική διαπάλη πάντα θα υπάρχει στα κυπριακά γήπεδα, όσοι οι οπαδοί θα νιώθουν ότι έχουν χρέος να εκφράζουν με τον δικό τους τρόπο τα ιδανικά και τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες ιδρύθηκαν και πορεύτηκαν οι ομάδες τους. Η ακροδεξιά και νεοναζιστική προπαγάνδα όμως όχι μόνο παραχαράσσει την ιστορία, αλλά διαστρεβλώνει ακόμα και τις αξίες και τα σύμβολα τα οποία υποτίθεται ότι υπερασπίζεται (όταν παριστάνουν τους αγνούς πατριώτες προσπαθώντας να αποκρύψουν αυτό που είναι πραγματικά).

Δεν υπάρχει για παράδειγμα μεγαλύτερη βεβήλωση της ελληνικής σημαίας, όταν δίπλα σε αυτή εμφανίζεται η σβάστικα, το σύμβολο της πιο στυγνής δικτατορίας στην ανθρωπότητα, των κατακτητών

που αιματοκύλησαν τον ελληνικό λαό. Μόνο την περίοδο του λιμού που προκάλεσε η ναζιστική κατοχή στην Ελλάδα τον χειμώνα 1941-42, υπολογίζεται ότι 300 χιλιάδες έχασαν την ζωή τους. Συνολικά κατά την διάρκεια της κατοχής υπολογίζεται ότι έχασαν την ζωή τους μεταξύ πάνω από μισό εκατομμύριο άμαχοι και 20.000 έως 35.000 στρατιώτες και αντάρτες.

Το σχετικό ντοκουμέντο πάντως από το περιοδικό της νεολαίας της χρυσής αυγής με την υπογραφή του ιδρυτή και ηγέτη σήμερα του ΕΛΑΜ, αποδεικνύει ότι αυτή είναι η πραγματική τους ιδεολογία, η ναζιστική, ότι κι αν προσπαθούν να πλασάρουν σήμερα που έχουν εδραιωθεί ως κοινοβουλευτικό κόμμα στην Κύπρο.

Όσο κι αν η ακροδεξιά απλώνει τα πλοκάμια της στα γήπεδα και στην κοινωνία, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούν την πλειοψηφία, ακόμα και ανάμεσα στους οπαδούς των ομάδων όπου οι εθνικιστές και νεοναζί κατέχουν σήμερα ηγετικές θέσεις στους συνδέσμους φιλάθλων. Υπάρχουν πολλοί οπαδοί και σε αυτές τις ομάδες που αντιτίθενται στις σάπιες ιδεολογίες, αλλά λόγω της τρομοκρατίας που ασκείται από τους φασίστες προς οτιδήποτε διαφορετικό, φοβούνται να εκφραστούν και να δράσουν. Για να σπάσει αυτός ο φόβος και να τσακιστεί η φασιστική προπαγάνδα και το σύστημα που την γεννά, χρειάζεται να υπάρχει αντίσταση όχι μόνο στα γήπεδα απέναντι στον εθνικισμό, τον ρατσισμό και την μισαλλοδοξία, αλλά κυρίως στους δρόμους, στους χώρους εργασίας, στα σχολεία και τα πανεπιστήμια, σε κάθε κοινωνικό χώρο με όπλο την οργανωμένη πάλη και την αλληλεγγύη για μια άλλη κοινωνία.

Εξάλλου φωτεινά παραδείγματα ανθρώπων που πάλεψαν για ένα καλύτερο κόσμο, υπάρχουν στην Κύπρο όχι μόνο από την Αριστερά, αλλά κι από άλλους χώρους. Την ώρα που κάποιοι θαυμάζουν τον Γρίβα, παραβλέπουν και αποκρύβουν την στάση και την δράση ενός άλλου ανθρώπου που υποτίθεται τιμούν, του Κυριάκου Μάτση, ο οποίος κατέθεσε εν μέσω εμφυλίου στην Ελλάδα στο δικαστήριο υπέρ του Κύπριου κομμουνιστή Γιαννάκη Δρουσιώτη ενώ στο χωριό του το Δίκωμο, την περίοδο της ΕΟΚΑ όπου ήταν και τομεάρχης, απέτρεψε δολοφονίες αριστερών, απολογήθηκε όταν έγιναν επιθέσεις εναντίον τους και δήλωσε «*Την Αριστερά την εκτιμώ, είσαστε άνθρωποι που εργάζεστε για την ενότητα και αγωνιστές.*»

Αυτός ο άνθρωπος ως γνωστό έμεινε στην ιστορία, όχι μόνο γιατί έδωσε την ζωή του για την ελευθερία, αλλά και για μια ιστορική φράση που πρέπει να αποτελεί οδηγό για κάθε προοδευτικό άνθρωπο στην Κύπρο:

> *«Να γιατί δεν νοιάζομαι αν τη γη αυτή τη ζουν Τούρκοι, για Έλληνες, Εβραίοι...*
> *Εκείνο που έχει αξία είναι να τη ζουν αυτοί που την ποτίζουν με τον ιδρώτα τους και να περπατούν πάνω της ελεύθεροι, διαφεντευτές της, κυρίαρχοι της. Ν' αναπνέουν περήφανοι τον αέρα της που να 'ναι αέρας δροσιάς, ομορφιάς, λεβεντοσύνης. Όχι πνίχτης».*

Είναι ο Κυπραίος ρατσιστής;

του Ανδρέα Πιπερίδη

1. Εισαγωγή

Στις παρέες, στα κανάλια και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα βρεθεί πάντα ένας φίλος, ένας πολιτικός, ένα ανώνυμο προφίλ με σπαρτιατική περικεφαλαία να πει: «δεν υπάρχει ρατσισμός στην Κύπρο, γιατί ο Κυπραίος δεν είναι ρατσιστής». Αυτή τη δήλωση και την κυκλική αιτιολόγησή της συνοδεύει, συνήθως, και μια επιπρόσθετη αιτιολογία: «πώς μπορεί ο Κυπραίος να είναι ρατσιστής αφού είμαστε τζαι εμείς πρόσφυγες;». Αλλά το ζουμί της υπόθεσης είναι τα γνωστά «αλλά» που ακολουθούν, με τα επικρατέστερα να είναι τα ακόλουθα δύο: «δεν είμαστε ρατσιστές αλλά οι μετανάστες έρκουνται τζαι αλλάσουν τον πολιτισμό μας» και το «δεν είμαστε ρατσιστές αλλά εν πάρα πολλοί, εν τους αντέχει η Κύπρος». Παρόλο που συχνά πυκνά μπορεί να λεχθούν και τα δύο μαζί, αφού ούτως η άλλως εκφράζουν τις ίδιες υλικές αντιφάσεις, στην ουσία αρθρώνουν δύο διαφορετικά είδη ρατσισμού. Το μεν πρώτο τον ξενοφοβικό ρατσισμό και το δε δεύτερο τον κοσμοπολίτικο ρατσισμό. Πριν όμως μπούμε στην διαδικασία ανάλυσης αυτών των δύο κυρίαρχων ειδών ρατσισμού που συναντούμε στην Κύπρο είναι σημαντικό πρώτα να κάνουμε ένα βήμα πίσω και να απαντήσουμε την ερώτηση που θέτει ο τίτλος του άρθρου: «είναι ο Κυπραίος ρατσιστής;».

2. Η υλική βάση του ρατσισμού και τι σημαίνει η ερώτηση

Για να θέσουμε το ζήτημα σε στέρεα βάση πρέπει πρώτα να απαγκιστρωθούμε από τη φιλελεύθερη, στείρα και ηθικοπλαστική θεώρηση του τι είναι ρατσισμός. Οι υλικές συνθήκες παράγουν ιδεολογία και επί του προκειμένου αποτελούν το εύφορο έδαφος στο οποίο καλλιεργείται η ρατσιστική ιδεολογία και πράξη. Ο ρατσισμός, δεν είναι απλά ένα σύνολο προκαταλήψεων, δηλαδή ένα καταπιεστικό σύστημα ιδεών, αλλά ένα σύνολο υπαρκτών εκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων. Τα διάφορα είδη ρατσισμού ως ιδεολογική μορφή έκφρασης των ταξικών αντιφάσεων και υλικών δυναμικών δεν έχουν στατικό χαρακτήρα αλλά ευμετάβλητο ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες και κοινωνικές πιέσεις. Με

άλλα λόγια, ο ρατσισμός, όπως τα πάντα γύρω μας, είναι ιστορικά συγκεκριμένος.

Γράφουν οι Μαρξ και Ένγκελς σε ένα από τα πρώτα έργα τους, την «Γερμανική Ιδεολογία»:

> «Η ηθική, η θρησκεία, η μεταφυσική και κάθε άλλη ιδεολογία καθώς και οι μορφές συνείδησης που αντιστοιχούν σε αυτά, δεν διατηρούν πια την όψη της ανεξαρτησίας. Δεν έχουν ιστορία, δεν έχουν εξέλιξη. Είναι οι άνθρωποι που αναπτύσσοντας την υλική παραγωγή και τις υλικές σχέσεις, μεταβάλλουν ταυτόχρονα και τη δική τους πραγματικότητα, τον τρόπο που σκέπτονται και τις ιδέες τους. Δεν καθορίζει η συνείδηση τη ζωή, η ζωή καθορίζει τη συνείδηση».[6]

Ξεκινώντας από την τελευταία πρόταση, η συνείδηση, δηλαδή ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο, επηρεάζει το πώς ενεργούμε και ενώ φυσικά υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ της συνείδησης και της ζωής, είναι σημαντικό να αντιλαμβανόμαστε πως τα όρια που θέτει η πραγματική ζωή δεν μπορούν να ξεπεραστούν απλά και μόνο από την όποια συνείδηση, ούτε καν με την καλή θέληση και τις ηθικολογίες. Όπως αναφέρει και στον πρόλογο του Κεφαλαίου ο Μαρξ «ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική, πολιτική και πνευματική διαδικασία της ζωής».[7] Η υλιστική κοσμοθεωρία απογυμνώνει εύκολα τα αστικά ευχολόγια και φανερώνει τα αδιέξοδα ακόμα και του πιο προοδευτικού κομματιού των ιδεαλιστών - κάθε σύνθημα περί ανοικτών συνόρων που δεν συνοδεύεται από ένα αντικαπιταλιστικό πολιτικό πρόταγμα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα αφελούς ηθικολογίας που αποτυγχάνει να αντιληφθεί αυτή τη θεμελιώδη διαπίστωση.

Ο ρατσισμός είναι πρωτίστως ένας ιστορικά συγκεκριμένος τρόπος εκμετάλλευσης εκατομμυρίων ανθρώπων που έτυχε να γεννηθούν με

---

[6] Κάρολος Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, Γερμανική Ιδεολογία (Guttenberg 1997) 68.

[7] Κάρολος Μαρξ, Πρόλογος στην Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας (πρώτη έκδοση 1859, Θεμέλιο 1978) 23.

το «λάθος» χρώμα στο «λάθος» μέρος του πλανήτη, που εξελίχθηκε και διαμορφώθηκε αναλόγως κατά την ιστορική μετάβαση στις καπιταλιστικές κοινωνίες του σήμερα. Παράλληλα όμως, ο ρατσισμός είναι και μια διάψευση, μια ακόμα διάψευση της φιλελεύθερης υπόσχεσης για ισότητα. Από τη Διακήρυξη Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ του 1776 («αποδεχόμαστε ως αδιαμφισβήτητες τις παρακάτω αλήθειες: όλοι οι άνθρωποι είναι πλασμένοι ίσοι») μέχρι και την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ του 1948, που στο άρθρο 1 διακηρύσσει πως «όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα», ενώ στο άρθρο 2 τονίζει πως «κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα [...] χωρίς καμία απολύτως διάκριση», μεταξύ άλλων, ως προς τη φυλή, το χρώμα και τις θρησκείες, η υπόσχεση για ισότητα πραγματώνεται μόνο στα χαρτιά και στη σφαίρα των ιδεών. Εκατομμύρια άνθρωποι ανά την υφήλιο βιώνουν καθημερινά την υλική (δηλαδή στη σφαίρα του πραγματικού) διάψευση αυτής της υπόσχεσης. Με απλά λόγια, παρόλη την υπόσχεση για ισότητα, στην πραγματικότητα ο Ολλανδός γεννιέται «πιο ίσος» από τον Κονγκολέζο. Αυτή η προδοσία της υπόσχεσης για ισότητα είναι νομοτέλεια στον καπιταλισμό. Είναι προϊόν της ίδιας της αντίφασής του: από την μια της ανάγκης του να δημιουργεί ίσα νομικά υποκείμενα που να μπορούν να συνάπτουν συμβάσεις με αμοιβαίες υποχρεώσεις, από την άλλη της ανάγκης του να αναπαράγεται η οικονομικό-κοινωνική ανισότητα των συναλλασσόμενων υποκειμένων στη βάση της οποίας διαιωνίζονται οι εκμεταλλευτικές σχέσεις που παράγουν την υπεραξία.[8]

Η εκμεταλλευτική κοινωνική σχέση της υπεραξίας αναπαράγεται σε όλα τα επίπεδα, ως όψεις ενός αδιαίρετου όλου, από το διαπροσωπικό στο διακρατικό ταυτόχρονα και επάλληλα. Έτσι με τη δημιουργία των αστικών κρατών η αστική τάξη κατάφερε όχι μόνο να επιβληθεί μέσω του κατασταλτικού τους μηχανισμού επί της εγχώριας εργατικής τάξης,[9] αλλά και να μεταφέρει συστηματικά πλούτο από την περιφέρεια της γης, δηλαδή τις λιγότερο προνομιούχες χώρες, στον πυρήνα της (κατά κύριο λόγο στις χώρες

[8] Εβγκένι Πασουκάνις, Μαρξισμός και Δίκαιο (πρώτη έκδοση 1923).
[9] Βλαδιμίρ Λένιν, Κράτος και Επανάσταση (πρώτη έκδοση 1918, Σύγχρονη Εποχή 2003) 97.

της «Δύσης»).[10] Στις μέρες μας είναι πιο έκδηλη από ποτέ η σχέση αντίστροφης αναλογίας της απελευθέρωσης του εμπορίου και του περιορισμού διακίνησης προσώπων: όσο πιο πολύ μπορούν να διακινούνται τα εμπορεύματα και το κεφάλαιο τόσο λιγότερο επιτρέπουν τα προνομιούχα κράτη την μετανάστευση. Όσο πιο πολύ πέφτουν οι δασμοί και αυξάνεται η μεταφορά πλούτου από την περιφέρεια στον πυρήνα, τόσο πιο πολύ ανυψώνονται τείχη και φράκτες για να εμποδίσουν τους ανθρώπους από την περιφέρεια να ακολουθήσουν το δρόμο του πλούτου που φεύγει από την χώρα τους.

Είναι σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο που πρέπει να απαντηθεί η ερώτηση που θέτει το άρθρο με τον τίτλο του. Πρωτίστως, ξεκινώντας από τη θέση της Κύπρου στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και τις αλυσίδες μεταφοράς αξίας και παράλληλα αναλύοντας τον Κυπραίο, δηλαδή τον κυπριακό λαό στο σύνολο του,[11] ως μια μη ομοιογενή κατηγορία προσώπων που χαρακτηρίζεται από βαθιές ταξικές αντιθέσεις.

Η θέση της Κύπρου στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα έχει περάσει από διάφορες φάσεις. Από μια αγγλική αποικία μέχρι το 1960, σε ένα νέο δικοινοτικό κράτος με τρεις Νατοϊκούς στρατούς στο έδαφός του, αλλά ενταγμένο στο κίνημα των αδεσμεύτων, συνέχισε ως ένα κατ' ουσία αποτυχημένο κράτος (failed state) από το 1964 και την κατάρρευση του Συντάγματος του 1960 μέχρι το προδοτικό πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή του Ιουλίου του 1974. Από την περιφέρεια, έφτασε η Κύπρος να βρίσκεται στην ημιπεριφέρεια και πλέον να θεωρείται κομμάτι του πυρήνα, του «κήπου» της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), σε αντιδιαστολή με την «ζούγκλα» της περιφέρειας, όπως τα χαρακτήρισε ρατσιστικά ο Ύπατος Εκπρόσωπος Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας της Ε.Ε.[12] Αυτή η μετάβαση της Κυπριακής Δημοκρατίας

---

[10] Ιμμάνουελ Βάλερσταϊν, Για να καταλάβουμε τον κόσμο μας: Εισαγωγή στην ανάλυση κοσμοσυστημάτων (Θυραθέν 2009).

[11] Βέβαια ακόμα το κυρίαρχο ρεύμα συζήτησης θέλει τους Ελληνοκύπριους να αποκλείουν εννοιολογικά τους Τουρκοκύπριους όταν χρησιμοποιούν τον όρο «Κυπραίος».

[12] European Diplomatic Academy: Opening remarks by High Representative Josep Borrell at the inauguration of the pilot programme, 13/10/2022.

προς τον πυρήνα χαρακτηρίζεται από την ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του ΄80 και ΄90, με το άνοιγμα της Κύπρου στο χρηματοπιστωτικό τομέα και στις υπηρεσίες ευρύτερα αλλά και την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε. το 2004. Η οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του 1980 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή του οικονομικού μοντέλου στην Κύπρο (σ.σ. στο μη κατεχόμενο κομμάτι του νησιού) με την εγκατάλειψη του παραδοσιακού χαρακτήρα της αγροτικής παραγωγής (η συμμετοχή της γεωργίας στο ΑΕΠ μεταξύ 1973 και 1989 μειώθηκε από το 13.3% στο 7.4%).[13] Την ίδια ώρα η σημαντικότερη ανάπτυξη ήταν στον τομέα των υπηρεσιών, λόγω της μεγέθυνσης του χρηματοπιστωτικού τομέα, από το 58% στο 64%.[14] Στη δεκαετία του 1980 από ένα τουρίστα ανά 10 κάτοικους η Κύπρος φτάνει να δέχεται 2.5 τουρίστες ανά 10 κατοίκους του νησιού.[15] Συνολικά σε εκείνη τη δεκαετία η Κύπρος θα σημειώσει αύξηση του ΑΕΠ κατά 5.6% (ο μέσος όρος για την ίδια περίοδο στις χώρες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ήταν 2.2%), ενώ παρόμοιοι ρυθμοί ανάπτυξης του ΑΕΠ της Κύπρου σημειώνονται και τη δεκαετία του 1990.[16]

Στην ουσία, η Κύπρος από μια γεωργική κοινωνία στην περιφέρεια της παγκόσμιας οικονομίας, πέρασε σταδιακά μετά το 1960 στην ημιπεριφέρεια και με έτος ορόσημο την ένταξή της στην τελωνειακή ένωση με τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες το 1987 και ιδιαίτερα μετά την επίσημη ένταξή της στην Ε.Ε. το 2004 περνά στον πυρήνα της παγκόσμιας μεταφοράς πλούτου. Η εκτίναξη του τομέα των υπηρεσιών έφερε και το φαινόμενο του νεοπλουτισμού μερίδας των Κυπρίων, αλλάζοντας την ταξική σύνθεση της κυπριακής κοινωνίας και εντείνοντας τις ανισότητες. Η αναδρομή σε αυτές τις εξελίξεις είναι απαραίτητη για να μπορέσουμε να ιστορικοποιήσουμε το φαινόμενο της μετανάστευσης και του ρατσισμού στο κυπριακό

---

[13] Σπύρος Σακελλαρόπουλος, Ο Κυπριακός Κοινωνικός Σχηματισμός (1191-2004): Από τη Συγκρότηση στη Διχοτόμηση (Τόπος 2017) 709.

[14] Ό.π..

[15] Ό.π. 712.

[16] Ό.π. 710 και 738. Βέβαια αυτή η οικονομική ανάπτυξη δεν συνοδεύτηκε και με ίση κατανομή του πλούτου. Το 1991 το 11% των νοικοκυριών είχε ακαθάριστο ετήσιο εισόδημα λιγότερο από 2500 λίρες ενώ ένα προνομιούχο 3% διέθετε εισόδημα πάνω από 30000 λίρες τον χρόνο, ό.π. 714.

συγκείμενο. Δηλαδή, για να καταλάβουμε ιστορικά τους λόγους της αύξησης των μεταναστριών οικιακών βοηθών από χώρες της Ασίας μετά το 1980 και το γιατί, σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1960, πλέον τη γη την καλλιεργούν κυρίως μετανάστες εργάτες, χρειάζεται να έχουμε ως αφετηρία της ανάλυσης μας την διαπίστωση του ότι πλέον ανήκουμε στον παγκόσμιο πυρήνα των αλυσίδων μεταφοράς του πλούτου. Έτσι το νησί μας γίνεται ελκυστικός προορισμός για πολιτικούς ή οικονομικούς πρόσφυγες που φεύγουν από τον φτωχοποιημένο ή και εμπόλεμο τόπο τους ψάχνοντας ένα καλύτερο αύριο.

Εδώ βέβαια γίνεται μια επιγραμματική σκιαγράφηση της ιστορικής εξέλιξης της θέσης της Κύπρου. Άλλωστε η ιστορικοποίηση του ρατσισμού στην Κύπρο δεν θα μπορούσε να γίνει εξαντλητικά μέσα σε λίγες γραμμές. Αυτό όμως που είναι σημαντικό είναι να αντιληφθούμε την ανάγκη μιας τέτοιας ιστορικοποίησης, δηλαδή του να μελετήσουμε και να καταλάβουμε το φαινόμενο του ρατσισμού ιστορικά και κατ' επέκταση να προσεγγίσουμε το ζήτημα του κατά πόσον ο Κυπραίος είναι ρατσιστής ως ένα δυναμικό φαινόμενο που αλλάζει μορφές όσο και η Κύπρος αλλάζει θέση στο παγκόσμιο σύστημα κατανομής του πλούτου και όσο μεταβάλλεται η ταξική σύνθεση της κυπριακής κοινωνίας, ενώ παράλληλα λαμβάνουν χώρα κρίσιμες αλλαγές στην γειτονιά μας και τον κόσμο ολόκληρο, όπως η «αραβική άνοιξη» και οι επακόλουθες της ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις.

Συνεπώς, όταν λέγεται πως «ο Κυπραίος δεν είναι ρατσιστής» είναι σημαντικό να κάνουμε ένα βήμα πίσω και να αναδείξουμε την ανιστορικότητα αλλά και ταξική μυωπία που συγκαλύπτει αυτή η κλισέ ατάκα. Το αν είναι ο Κυπραίος ρατσιστής δεν είναι θέμα DNA, ούτε προαιώνιας κουλτούρας. Άλλωστε, το ότι σε παιδιά μεταναστών που μεγάλωσαν στην Κύπρο πολλές φορές δεν δίνεται καν η υπηκοότητα, ενώ παράλληλα εκδίδονταν παράνομα εκατοντάδες διαβατήρια σε εγκληματίες εκατομμυριούχους και όλα αυτά την ίδια περίοδο που η Κυπριακή Δημοκρατία είχε έγκλειστους χιλιάδες αιτητές ασύλου στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Πουρνάρα, αποδεικνύει πέραν πάσης αμφιβολίας πως το πρόβλημα είναι ταξικό.

Με άλλα λόγια, ο ρατσισμός ούτε είναι ούτε δεν είναι ίδιον ενός διαχρονικού και ομοιογενή χαρακτήρα του Κυπραίου, αλλά γεννιέται και θρέφεται μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους και γεωγραφίες όπου υπάρχει εύφορο έδαφος, όπως στην Κύπρο του σήμερα, ριζώνοντας ιδιαίτερα σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες είναι πιο επιρρεπείς, τόσο υλικά όσο και ιδεολογικά, στις δηλητηριώδεις αντιλήψεις που θέλουν τους μετανάστες ως την πηγή των κακών των μικρών και μικρομεσαίων.

3. Τα δύο κυρίαρχα είδη ρατσισμού στην Κύπρο

Αφού απαντήθηκε συνοπτικά το πρώτο ερώτημα, ας προχωρήσουμε να εξετάσουμε εξίσου επιγραμματικά το πώς εκφράζεται ο ρατσισμός στην Κύπρο σήμερα. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο ρατσισμός είναι σε τελευταία ανάλυση ένα ταξικό φαινόμενο. Όμως αυτή η ταξική διάσταση διαθλάται και διαστρεβλώνεται τόσο πολύ που συχνά καταλήγουμε σε αντιφατικές καταστάσεις ή και διγλωσσία: ενώ τα κόμματα της δεξιάς και ακροδεξιάς, που συμπλέουν με τις εργοδοτικές οργανώσεις, αναδεικνύουν το μεταναστευτικό ως υπαρξιακό ζήτημα, λίγο πολύ παρουσιάζοντας τους κατατρεγμένους της γης ως εισβολείς, οι εργοδοτικές οργανώσεις απαιτούν από την κυβέρνηση και καταφέρνουν να αυξήσουν τους αριθμούς των νεοεισερχόμενων αλλοδαπών εργατών, αλλάζοντας τη στρατηγική απασχόλησης υπηκόων τρίτων χωρών στην Κύπρο.[17] Μάλιστα η διγλωσσία και οι αντιφάσεις δεν εντοπίζονται μόνο εντός κομμάτων (μέσω εσωτερικών διαφωνιών), αλλά, επειδή η διγλωσσία εκφράζει μια βαθύτερη υλική αντίφαση, μπορεί να εκφράζεται και ως λογική ασυνέχεια θέσεων του ιδίου ατόμου. Για παράδειγμα, ο Αβέρωφ Νεοφύτου κατά την προεκλογική περίοδο χρησιμοποίησε και τα δύο κυρίαρχα ρητορικά μοτίβα έκφρασης του ρατσισμού. Πρώτα, σε ομιλία του στην Έμπα μίλησε στο μοτίβο του ξενοφοβικού ρατσισμού:

> «Μας μένουν αγκονί και κυκλοφορούν στην Έμπα και στην Χλώρακα και αλλοιώνουν τον δημογραφικό μας χαρακτήρα, γίνονται βάρος στην οικονομία μας,

[17]«Δεν χώνεψαν τη νέα στρατηγική για αλλοδαπούς οι συντεχνίες» Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 19 Ιουλίου 2023, διαθέσιμο διαδικτυακά: https://www.philenews.com/oikonomia/kypros/article/1353038/den-chonepsan-ti-nea-stratigiki-gia-allodapous-i-sintechnies/.

> αυξάνουν την εγκληματικότητα και πιθανό να θέτουν σε κίνδυνο την εθνική ασφάλεια γιατί κατά κανόνα έρχονται από την Τουρκία, είναι μουσουλμάνοι και άνδρες».[18]

Ενώ λίγους μήνες μετά, πλέον σε στούντιο τηλεοπτικού καναλιού, εκφράστηκε με τρόπο τυπικό του κοσμοπολίτικου ρατσισμού:

> «Δεν έχω πρόβλημα με τον ξένο, δεν έχω ξενοφοβία, το μεταναστευτικό το θεωρώ και χρήσιμο εργαλείο για την ανάπτυξη οποιουδήποτε τόπου, όμως έχει όρια αντοχής μια χώρα».[19]

Αμφότερες οι δύο δηλώσεις του τότε προέδρου της δεξιάς παράταξης είναι εκφάνσεις των υλικών αντιφάσεων που διαθλώνται από διαφορετικούς ιδεολογικούς φακούς, ο ένας φιλελεύθερος και ο άλλος ο συντηρητικός, τους οποίους η παράταξη της δεξιάς εναλλάσσει κατά το δοκούν, για λόγους που ξεφεύγουν τα πλαίσια του παρόντος κειμένου. Ο μεν φιλελεύθερος φακός έχει ως αφετηρία την υπόσχεση για ισότητα και τείνει να μη βλέπει με αρνητικό μάτι την πολυπολιτισμικότητα. Αντιθέτως, διακηρυκτικά πάντα, μιλά για τα ευεργετικά οφέλη μιας πλουραλιστικής κοινωνίας, στην πράξη βέβαια πάντα καταφεύγει σε αποκλεισμούς για τους λιγότερο προνομιούχους. Συνεπώς ο κοσμοπολίτικος ρατσισμός, ίσως η πιο σύγχρονη μορφή ρατσισμού, ως προϊόν του φιλελευθερισμού, είναι κατά κύριο λόγω ποσοτικός και όχι ποιοτικός. Ξεχωρίζει τους ανθρώπους ανάλογα με το πόσοι είναι και πόσα έχουν,[20] όχι κατ’

---

[18] Ομιλία Αβέρωφ Νεοφύτου στην Έμπα 9/10/2022: https://www.youtube.com/watch?v=mbcLpSVq8io.
Ξενοφοβικός ρατσισμός συναντάται και στο ίδιο το διάταγμα απαγόρευσης διαμονής στην Χλώρακα για αιτητές ασύλου που παραθέτει ως ένα από τους λόγους που δικαιολογούν το διάταγμα το ότι «έχει συντελεστεί δημογραφική αλλαγή του πληθυσμού στην εν λόγω κοινότητα», Κ.Δ.Π. 583/2020 του Υπουργού Εσωτερικών την 3η Δεκεμβρίου 2020.

[19] Τηλεοπτική παρουσία Αβέρωφ Νεοφύτου στο Άλφα Κύπρου 1/2/2023 https://www.youtube.com/watch?v=8ToIbQvqzHE 7.35.

[20] Κανείς ποτέ δεν παραπονέθηκε γιατί έρχονται «υπερβολικά πολλοί ξένοι εκατομμυριούχοι στην Κύπρο και δεν μπορεί να αντέξει η χώρα τόσους πολλούς» οπότε όταν λέγεται πως η Κύπρος δέχτηκε «υπερβολικά πολλούς

ανάγκην λόγω του χρώματος του δέρματός τους ή της κουλτούρας τους. Μάλιστα, στην πιο ξεγυμνωμένη εκδοχή τους, οι φιλελεύθεροι, όπως ο Μίλτον Φρίντμαν, τάσσονται υπέρ της ανεξέλεγκτης μετανάστευσης φτάνει οι μετανάστες να μην έχουν εργασιακά δικαιώματα ή πρόσβαση στο κοινωνικό κράτος, κάτι που επιτυγχάνεται μέσω της διατήρησης τους σε καθεστώς παρανομίας.[21] Ο δε συντηρητικός φακός έχει ως αποτέλεσμα το πιο παραδοσιακό είδος ρατσισμού, αυτό του ξενοφοβικού ρατσισμού. Σε αντίθεση με τον πρώτο, το ρητορικό μοτίβο του ξενοφοβικού ρατσισμού δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο χρώμα, την καταγωγή, και τη θρησκεία. Δηλαδή είναι ρατσισμός τόσο ποιοτικός όσο και ποσοτικός.

Για παράδειγμα στην Κύπρο, ο κύριος κομματικός εκφραστής του ξενοφοβικού ρατσισμού είναι οι κρυπτό-νεοναζί του ΕΛαΜ, ενώ το ξενοφοβικό ρητορικό μοτίβο συναντάται τόσο σε άλλα κόμματα της δεξιάς και του λεγόμενου κέντρου όσο και σε μεγάλα ΜΜΕ. Χαρακτηριστικά, στη νέα της σύνθεση η πλειοψηφία της Βουλής αποφάσισε να δημιουργήσει ad hoc επιτροπή για το δημογραφικό πρόβλημα, της οποίας προεδρεύει βουλευτής του ΕΛαΜ και αποτελεί ουσιαστικά θεσμοθετημένη οδό έκφρασης του ξενοφοβικού ρατσισμού. Ένα κλασσικό ρεπορτάζ που καλύπτει τις εργασίες της εν λόγω επιτροπής είναι το πιο κάτω:

> «Ο Ελληνισμός της Κύπρου, αφανίζεται, με γοργούς ρυθμούς, σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που κατατέθηκαν στην έκτακτη συνεδρίαση της «AD HOC» επιτροπής στη Βουλή, με αφορμή τα αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού το 2021. Αγκάθι στο δημογραφικό πρόβλημα αποτελεί το μεταναστευτικό

μετανάστες» προφανώς το ζήτημα δεν είναι αμιγώς αριθμητικό. Βλέπε και το άρθρο 6 του περί Αλλοδαπών και Μεταναστεύσεως Νόμου (ΚΕΦ.105) που στο άρθρο 6 ορίζει ως απαγορευμένεους μετανάστες, μεταξύ άλλων, «οποιοδήποτε άπορο πρόσωπο».

[21] «Milton Friedman, Illegal Immigration only helps when its Illegal»: https://www.youtube.com/watch?v=C52TlPCVDio.

> αλλά και οι γεννήσεις «μαϊμού» από αλλοδαπούς, με στόχο την εξασφάλιση υπηκοότητας».[22]

Αυτό το τυπικό ρητορικό σχήμα του ξενοφοβικού ρατσισμού συνήθως συνοδεύεται και με ακροδεξιές θεωρίες συνωμοσίας, όπως η θεωρία της «μεγάλης αντικατάστασης» («Grand Remplacement») που ξεκίνησε στην Γαλλία και θέλει συγκεκριμένες ελίτ να συνωμοτούν για την αντικατάσταση του λευκού χριστιανικού πληθυσμού με μη λευκούς και μουσουλμάνους.[23] Λαμβάνοντας υπόψη και τις ιδιαιτερότητες της ιστορίας της Κύπρου, την σχέση της με την Τουρκία και τον υπαρξιακής σημασίας ρόλο που διαδραματίζει η ελληνική ταυτότητα για μεγάλη μερίδα της ελληνοκυπριακής κοινότητας (ακόμα και συνταγματικά) δεν αποτελεί έκπληξη η προσαρμογή της θεωρίας της «μεγάλης αντικατάστασης» ως μια κρατική πολιτική ενορχηστρωμένη από την Τουρκία. Είναι σε αυτό το πλαίσιο που ο Νίκος Νουρής, πρώην Υπουργός Εσωτερικών, δήλωνε σε άρθρο που τιτλοφορείτο «Στέλνει αβέρτα μετανάστες η Τουρκία»:

> «Δεν ήμαστε ρατσιστές με τους μετανάστες, αλλά είμαι Υπουργός Εσωτερικών μιας χώρας ημικατεχόμενης, την οποία πρέπει να προστατεύσω τόσο πληθυσμιακά, δημογραφικά και οικονομικά».[24]

Τόσο οι φιλελεύθεροι όσο και οι συντηρητικοί δεν καταφέρνουν να ξεφύγουν από τον ιδεολογικό πάτο του ρατσισμού, αρθρώνοντας τον κοσμοπολίτικο και τον ξενοφοβικό ρατσισμό αντίστοιχα, καθώς σκέφτονται και ενεργούν εντός των ίδιων συστημικών ορίων και πιέσεων: ο ορίζοντας του φαντασιακού τους στον καπιταλισμό είναι

---

[22] «Βουλή: Υπογεννητικότητα & μεταναστευτικό αποτελούν τους μεγαλύτερους κινδύνους», Sigmalive 22/9/2022: https://www.sigmalive.com/news/local/1010384/ypogennitikotita-kai-metanasteftiko-apoteloun-tous-megalyterous-kindynous.

[23] Δεν είναι τυχαία που τέτοιες θεωρίες ευδοκιμούν στην Γαλλία που έχει και ιδιαίτερα ψηλό το ποσοστό πολιτιστικής ανησυχίας, βλ. Γράφημα 2.

[24] «Στέλνει αβέρτα μετανάστες η Τουρκία-Η αχίλλειος πτέρνα και τα μέτρα στο τραπέζι», Reporter 27/10/2021: https://reporter.com.cy/article/2021/10/27/60731/stelnei-aberta-metanastes-e-tourkia-e-akhilleios-pterna-kai-ta-metra-sto-trapezi/.

καταδικασμένος να κινείται σε ρατσιστικά πλαίσια ή να καταφάσκει υπερβαίνοντας τα μόνο στη σφαίρα της συνειδήσεως μέσω ηθικολογίας. Μόνο το αντικαπιταλιστικό-αντιιμπεριαλιστικό, δηλαδή με θετικούς όρους το κομμουνιστικό, όραμα μπορεί να φιλοξενήσει μια πραγματικά αντιρατσιστική πολιτική.

Αυτή η ταλάντευση της δεξιάς και ακροδεξιάς μεταξύ των δύο κυρίαρχων ρητορικών σχημάτων μπορεί να επεξηγηθεί με διάφορους τρόπους, αναλόγως του γνωστικού πεδίου ανάλυσης. Πρωτίστως, με το φακό (της κριτικής) της πολιτικής οικονομίας η ταλάντευση της ακροδεξιάς μεταξύ των δύο κυρίαρχων ρητορικών σχημάτων ρατσισμού εξηγείται μέσα από την ανάλυση δύο βασικών διεργασιών: α) την εξωτερική, δηλαδή την παγκοσμιοποίηση και τη θέση της Κύπρου στο παγκόσμιο εκμεταλλευτικό σύστημα μεταφοράς πλούτου από την περιφέρεια στον πυρήνα και β) την εσωτερική, δηλαδή την ταξική πάλη εντός της κυπριακής κοινωνίας. Συμπληρωματικά, ο φακός της φιλοσοφίας μπορεί να πλαισιώσει την επεξήγηση της πολιτικής οικονομίας όσον αφορά τους λόγους συνύπαρξης των δύο ειδών ρατσισμού. Μια σημαντική παρατήρηση είναι ότι η παγκοσμιοποίηση, ενώ φαινομενικά προωθεί την πολυπολιτισμικότητα και τον πλουραλισμό, ταυτόχρονα τα υπονομεύει στο όνομα της καπιταλιστικής οικουμενικότητας.[25]

Μάλιστα ο φακός της φιλοσοφίας είναι ακόμα πιο χρήσιμος για να αναπτύξει περαιτέρω τους λόγους για τους οποίους ολοένα και κερδίζει έδαφος ο κοσμοπολίτικος ρατσισμός. Για παράδειγμα, ο Χαν εισηγείται πως, λόγω της υπάρχουσας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, η ανάλυση κοινωνικών φαινομένων, μεταξύ άλλων και του ρατσισμού, πρέπει να ξεφύγει από το ανοσολογικό παράδειγμα του «ιδίου» και του «άλλου», δηλαδή της διαλεκτικής της αρνητικότητας, και να επικεντρωθεί στο παράδειγμα ανάλυσης του «υπερ-ιδίου», δηλαδή την διαλεκτική της θετικότητας.[26] Με απλά λόγια, κάθε κοινωνία των ανεπτυγμένων κρατών, άρα και η κυπριακή, κατά τη μετάβαση στην σύγχρονη μεταμοντέρνα εποχή της, απενεργοποιεί την αντιμετώπιση του ξένου ως απειλή μέσα από μια φόρμουλα μετατροπής του ως καταναλωτή (βέβαια ακόμα

[25] Jean Baudrillard, The Violence of the Global (Verso 2002) 88-89.
[26] Byung-Chul Han, The Burnout Society (Stanford 2015) 2.

διατηρείται ο κύριος ρόλος του μετανάστη ως παραγωγός). Αν και η πρωτόγνωρη μαζικοποίηση του τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες για πολίτες των ανεπτυγμένων κρατών κάνει αυτή την διαπίστωση περί μεταχείρισης του ξένου ως καταναλωτή και όχι ως απειλή προφανή, το επιχείρημα του Χαν επεκτείνεται καθώς περιγράφει μια γενικότερη τάση, όσο προχωρά η μετάβαση προς την μεταμοντέρνα κοινωνία, να αντιμετωπίζεται ακόμα και ο μετανάστης μέσα από το νέο παράδειγμα του «υπέρ-ιδίου», δηλαδή όχι ως απειλή αλλά ως «βάρος».[27] Αυτή η αντιμετώπιση του μετανάστη ως βάρους ή υπερφόρτωσης και όχι ως εχθρού είναι η πεμπτουσία της ιδεολογικής και ρητορικής διαφοράς μεταξύ του ξενοφοβικού και του κοσμοπολίτικου ρατσισμού.

Βέβαια, η υπέρβαση του ανοσολογικού παραδείγματος και η μετάβαση στην μεταμοντέρνα κοινωνία φαντάζει ακόμα μακριά ενόσω η Κύπρος και οι υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. κτίζουν φράκτες και καταδικάζουν με τις πολιτικές τους χιλιάδες ανθρώπους σε θάνατο στην Μεσόγειο. Όμως, σπέρματα αυτής της τάσης είναι πλέον διακριτά στο λόγο των επίσημων εκφραστών της φιλελεύθερης δεξιάς που υιοθετούν το ρητορικό σχήμα του κοσμοπολίτικου ρατσισμού. Πέραν από τους κύριους εκφραστές αυτής της τάσης η ζωή μας χάρισε και μια σκηνή βγαλμένη από Μόντι Πάιθον όταν στην περιοχή της Ειδομένης στην Βόρεια Ελλάδα, όπου χιλιάδες πρόσφυγες είχαν δημιουργήσει καταυλισμό με αντίσκηνα, ένας ιδιοκτήτης γης έστησε στο χωράφι του καντίνα πουλώντας τους σάντουιτς, ενώ μετά από μήνες, όταν θυμήθηκε πως ήθελε να οργώσει το χωράφι και προσπάθησε να τους διώξει με το τρακτέρ, βγήκε στην τηλεόραση παρουσιάζοντας τους πρόσφυγες, τους πρώην πλέον «καταναλωτές» του, ως «βάρος» και «εμπόδιο».[28]

Τέλος, ο φακός της πολιτικής επιστήμης μπορεί να επεξηγήσει την ταλάντευση μεταξύ των δύο ειδών ρατσισμού με όρους πολιτικής τακτικής προσέλκυσης ψηφοφόρων. Σύμφωνα με έρευνα του 2022 οι ψηφοφόροι της δεξιάς και ακροδεξιάς στην Κύπρο θεωρούν σε

---

[27] Ό.π. 3.

[28] Ο εν λόγω αγρότης και ιδιοκτήτης του χωραφιού στον ιδιωτικό τηλεοπτικό σταθμό Άλφα Ελλάδος 31/3/2016: https://www.youtube.com/watch?v=pIRCqGWfhC4.

μεγαλύτερο ποσοστό το μεταναστευτικό ως ένα οικονομικό παρά ένα πολιτιστικό πρόβλημα, ενώ η τεράστια πλειοψηφία το θεωρεί τόσο ως οικονομικό όσο και ως πολιτιστικό πρόβλημα.[29] Την ίδια ώρα, η έρευνα καταδεικνύει πως αν και οι άνθρωποι με οικονομικές ανησυχίες είναι συχνά μια αριθμητικά μεγαλύτερη ομάδα, οι ψηφοφόροι με πολιτιστικές ανησυχίες είναι συχνά ισχυρότερος παράγοντας πρόβλεψης της εκλογικής συμπεριφοράς, είναι δηλαδή πιο πιθανόν να κινηθούν δεξιότερα.[30] Αυτά τα δεδομένα, είτε μέσω δημοσκοπήσεων, είτε μέσω της εμπειρικής ανατροφοδότησης, επηρεάζουν και την ρητορική των δεξιών και ακροδεξιών κομμάτων στην Κύπρο.

4. Επίλογος

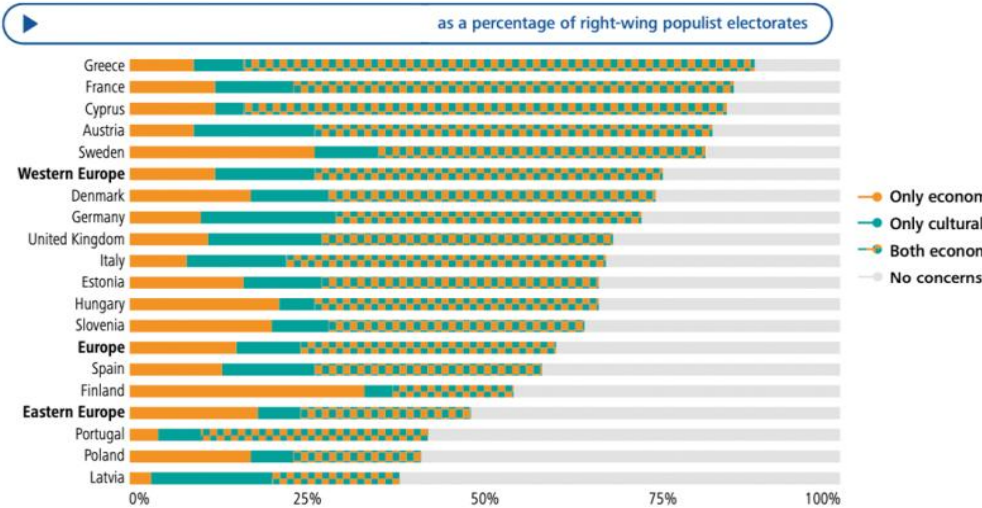
Καταληκτικά, εδώ έγινε μια προσπάθεια να απαντηθούν δύο μεγάλα ερωτήματα που προκύπτουν συχνά μέσα στην κυπριακή καθημερινότητα. Πρώτον, το αν ο Κυπραίος είναι ρατσιστής και δεύτερο μέσα από ποιες ιδεολογικές παραδόσεις και ρητορική εκφράζεται ο ρατσισμός στην Κύπρο. Στο μεν πρώτο, αν και δεν ήταν στην μορφή ναι ή όχι, δόθηκε απάντηση: ο Κυπραίος, δηλαδή ο κυπριακός λαός, ούτε είναι ούτε δεν είναι ρατσιστής στο σύνολο του και πάντα. Σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους, όπως και η δική μας, υπάρχουν δυστυχώς οι υλικές συνθήκες που επιτρέπουν σε μισάνθρωπες ιδεολογίες όπως ο ρατσισμός να επηρεάσουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, αρκετές φορές διαπερνώντας οριζόντια σχεδόν όλο το πολιτικό φάσμα.[31] Το δε δεύτερο, απαντήθηκε μέσω της σκιαγράφησης των δύο κυρίαρχων ειδών ρατσισμού στην Κύπρο και των ιδεολογικών τους καταβολών. Αφενός, ο κοσμοπολίτικος ρατσισμός, ανήκοντας στην οικογένεια της φιλελεύθερης ιδεολογικής παράδοσης, εκφράζεται ρητορικά μέσα από την έμφαση στην ποσότητα (παρουσιάζοντας τους φτωχούς μετανάστες ως «βάρος») και όχι στα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους, όπως το χρώμα, η καταγωγή και η θρησκεία. Αφετέρου, ο ξενοφοβικός ρατσισμός, εδράζεται στην συντηρητική ιδεολογική παράδοση και εκφράζεται ρητορικά με φράσεις κλειδιά που παρουσιάζουν τους μετανάστες ως «ασύμμετρη απειλή», μέρος

[29] Βλέπε Γράφημα 1.
[30] Βλέπε Γράφημα 2.
[31] Έρευνα της Pulse Market Research σε συνεργασία με τη ΓΝΩΡΑ, Ιούλιος 2023.

ενός «τουρκικού σχεδίου εξισλαμισμού» και «δημογραφικού προβλήματος».

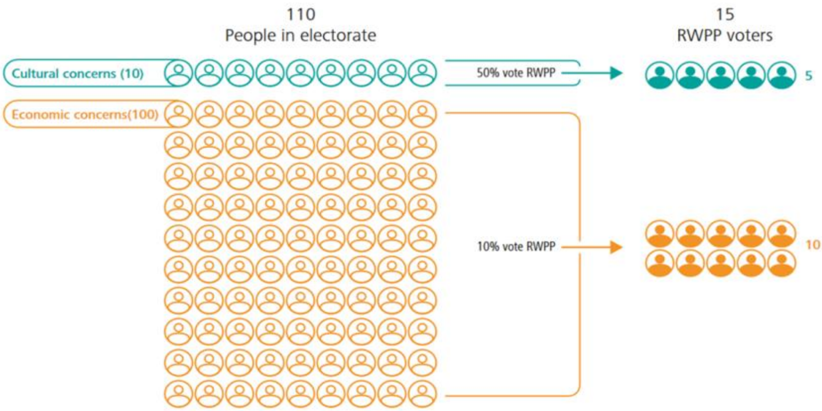
Ενώ ο ξενοφοβικός ρατσισμός εκφράζεται, κατά κανόνα, με πιο επικίνδυνους όρους, άλλωστε τι πιο επικίνδυνο από την απανθρωποποίηση των μεταναστών και τον υποβιβασμό τους σε «απειλή» και «όπλο στα χέρια της Τουρκίας», πέραν του ρητορικού επιπέδου, στην πράξη υπάρχει ευρύτατη συναίνεση μεταξύ φιλελεύθερων και συντηρητικών για την απάνθρωπη πολιτική της Ε.Ε. στο μεταναστευτικό, με τον Κανονισμό του Δουβλίνου, τα συρματοπλέγματα και τις παράνομες επαναπροωθήσεις, που έχει μετατρέψει την Μεσόγειο σε υδάτινο νεκροταφείο. Στον ίδιο δρόμο οδηγήθηκαν και τα ευρωπαϊκά κόμματα της Νατοϊκής αριστεράς όταν κλήθηκαν να κυβερνήσουν, αφού επέλεξαν να ενσωματωθούν πλήρως στο οικοσύστημα της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ που έχει εισβάλει σε αρκετές από τις χώρες προέλευσης των προσφύγων. Αυτή η ενσωματωμένη αριστερά που δεν έχει πολιτικό πρόταγμα για να σπάσει τούτο τον γυάλινο κόσμο και να «φτιάξει μια κοινωνία άλληνε», είναι καταδικασμένη σε ηθικολογίες που, αφού δεν έχουν καμία σχέση με το ξερίζωμα των υπαρχουσών υλικών συνθηκών που γεννούν τον ρατσισμό, μονάχα καταφέρνουν να κερδίζουν στα σαλόνια των ιδεών και του αστικού ανθρωπισμού αλλά ποτέ δεν θα μπορέσουν να πλατιάσουν φτάνοντας στα αλώνια της εργατικής τάξης και των μικρομεσαίων. Η αριστερά που δεν αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί να γίνει ανθρώπινος ο καπιταλισμός είναι καταδικασμένη να γίνεται συνένοχη σε ρατσιστικές και απάνθρωπες μεταναστευτικές πολιτικές. Άλλωστε, μόνο σε εκείνη την κοινωνία που καταργεί κάθε εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο μπορεί να πραγματωθεί η προδομένη υπόσχεση των φιλελευθέρων για ισότητα.

Γράφημα 1.

Πηγή: Daphne Halikiopoulou and Tim Vlandas, Understanding Right-Wing Populism and What to Do About It (Friedrich-Ebert-Stiftung 2022) 13.

Γράφημα 2.

Πηγή: Daphne Halikiopoulou and Tim Vlandas, Understanding Right-Wing Populism and What to Do About It (Friedrich-Ebert-Stiftung 2022) 31.

4 Μύθοι της Ακροδεξιάς
τζιαι μιαν αλήθκεια

της Ελενίτσας Ονησιφόρου

Μύθος 1: Οι μετανάστες/τριες λαμβάνουν χοντρά επιδόματα

Η παροχή οικονομικής στήριξης εξαρτάται από τις προϋποθέσεις και τους περιορισμούς που ορίζονται από το εθνικό νομικό πλαίσιο και την πολιτική της χώρας. Κάθε μετανάστης/τρια στην Κύπρο έχει διαφορετικό νομικό καθεστώς, ανάλογα με τον τρόπο άφιξής τους (άδεια εργασίας, αίτηση ασύλου, φοιτητική βίζα). Το νομικό καθεστώς και η άδεια παραμονής καθορίζουν τα δικαιώματα και τα ωφελήματα που λαμβάνουν από την κυβέρνηση.

Οι πολιτικοί/ες πρόσφυγες/ισσες έχουν ειδικά δικαιώματα, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι/ες λαμβάνουν δημόσιο βοήθημα. Οι αιτητές/τριες ασύλου λάμβάνουν οικονομική στήριξη από το Γραφείο Ευημερίας, εαν και εφόσον πληρούν καποια κριτήρια, όπως για παράδειγμα την εγγραφή τους στο Γραφείο Εργασίας ως άνεργοι. Το ύψος του ποσού ανέρχεται στα €240 το μήνα εαν το δικαιούχο άτομο κατέχει ενοικιαστήριο έγγραφο ή στα €210 αν δεν καταθέσει συμβόλαιο ενοικίου. Τα ποσά διαφοροποιούνται για οικογένειες ανάλογα με τα μέλη τους. Διατίθεται, επίσης, στεγαστική συνεισφορά ύψους €100 το μήνα με την παροχή συγκεκριμένων εγγράφων (συμπεριλαμβανομένων τίτλων ιδιοκτησίας κ.ο.κ.). Στην πραγματικότητα, όμως, πολλά είναι τα περιστατικά που ιδιοκτήτες/τριες αρνούνται να προσκομίσουν τα απαραίτητα έγγραφα με αποτέλεσμα οι ενοικιαστές/τριες να μην μπορούν να λάβουν τα συγκεκριμένα επιδόματα.

Στο πλαίσιο κατασκευής αυτού του μύθου, διαδίδονται επίσης στα ΜΚΔ φωτογραφίες με επιταγές δικαιούχων, στις οποίες αναγράφονται υπέρογκα ποσά επιδομάτων. Ωστόσο, αυτά είναι ποσά που παραχωρούνται αναδρομικά, ως αποτέλεσμα της καθυστέρησης που προκαλείται από τις χρονοβόρες διαδικασίες και τη γραφειοκρατία στη δημόσια υπηρεσία.

«Ούτε ένα ευρώ σε λαθρομετανάστη»

Το κράτος δεν εγκρίνει κανένα αίτημα οικονομικής στήριξης μόνο και μόνο επειδή κάποιο άτομο είναι «πολιτικός πρόσφυγας» στην Κύπρο. Για να αιτηθεί και να δικαιούται οποιοδήποτε επίδομα ή άλλη στήριξη από το κράτος πρέπει κανείς να κατέχει τα απαραίτητα έγγραφα.

Μύθος 2: Η Κύπρος δεν μπορεί να αντέξει άλλους μετανάστες

Η ικανότητα μιας χώρας να αντεξει ή να υποδεχτεί μετανάστες/τριες δεν εξαρτάται μόνο από το μέγεθός της, αλλά και από πολλούς άλλους παράγοντες. Οι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη περιλαμβάνουν τις υπάρχουσες οικονομικές συνθήκες, το εκπαιδευτικό σύστημα, το σύστημα υγείας, την κοινωνική υποδομή και τις δυνατότητες ενσωμάτωσης των μεταναστών/τριών στην κοινωνία.

Οι λόγοι που καθιστούν την κατάσταση φαινομενικά «ανεξέλεγχτη» είναι η μη σωστή διαχείριση του μεταναστευτικού και η άρνηση της εκάστοτε κυβέρνησης να υιοθετήσει πρακτικές που στοχεύουν στην αναγνώριση των προκλήσεων και την ενσωμάτωση των μεταναστών/τριών.

Το ερώτημα είναι, αν οι Ρώσοι και οι Άγγλοι κάτοικοι της Κύπρου ήταν «πάρα πολλοί» θα μπορούσε να τους αντέξει το νησί; Θα μας προκαλούνταν το ίδιο αίσθημα απειλής αν δεν ήταν Κονγκολέζοι ή Αφγανοί; Είναι η Κύπρος «επιλεκτική» στο αν και πότε μπορει να αντέξει πολλούς μεταναστες;

Συνολικά, η ικανότητα μιας χώρας να «αντεξει» μετανάστες/τριες είναι ένα σύνθετο ζήτημα που εξαρτάται από πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Αυτοί, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον προσδιορισμό της βέλτιστης προσέγγισης για τη μετανάστευση και την υποδοχή των μεταναστών.

Μύθος 3: Ο δημογραφικός χαρακτήρας της Κύπρου αλλοιώνεται και η ταυτότητά της χάνεται εξαιτίας των ξένων

Η ταυτότητα μιας χώρας περιλαμβάνει την πολιτιστική, ιστορική, γλωσσική και κοινωνική της κληρονομιά. Αυτή η ταυτότητα δεν χάνεται εξαιτίας των ξένων αλλά εμπλουτίζεται, μέσω της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και της συνεισφοράς τους σε διάφορους τομείς, όπως η οικονομία, η τέχνη, η επιστήμη και η κοινωνία.

Η Κύπρος έχει γνωρίσει διάφορους πολιτισμούς και ομάδες ανθρώπων κατά τη διάρκεια της μακράς της ιστορίας. Ως εκ τούτου, η κυπριακή ταυτότητα μπορεί να θεωρηθεί ως μια σύνθετη ταυτότητα που διαμορφώνεται αέναα. Η ποικιλομορφία αυτή περιλαμβάνει διάφορες γλώσσες, παραδόσεις, θρησκείες, τέχνες και έθιμα, και συνεισφέρει στη μοναδικότητα της Κύπρου και των ανθρώπων της.

Το αίσθημα απειλής σχετικά με την αλλοίωση του δημογραφικού χαρακτήρα μιας χώρας μπορεί να ενθαρρύνεται από διάφορους παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων και των ΜΜΕ. Οι ακροδεξιές απόψεις μπορούν να ενισχύονται μέσω των ΜΜΕ, δημιουργώντας και ενισχύοντας προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα για τους ξένους.

Η παρουσία ξένων δεν συνεπάγεται με την αλλοίωση του δημογραφικού χαρακτήρα ή την απώλεια της ταυτότητας μιας χώρας. Η προσέγγιση αυτή εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται, διαχειρίζεται και αξιοποιεί τις δημογραφικές αλλαγές.

Μύθος 4: Οι ξένοι πιάνουν τις δουλειές μας

Η άποψη ότι οι ξένοι παίρνουν τις δουλειές των κατοίκων μιας χώρας είναι ένα διαδεδομένο, αναπόδραστο, ευρέως αναπαραγόμενο αφήγημα.

Αναμφίβολα, η μετανάστευση επηρεάζει την αγορά εργασίας, την ανταγωνιστικότητα και την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Ωστόσο, τα δεδομένα δεικνύουν ότι οι εργάτες/τριες στην Κύπρο που προέρχονται από χώρες εκτός ΕΕ (δηλ. μόνον το 8,4% του απασχολούμενου πληθυσμού, σύμφωνα με στοιχεία του 2019) συχνά αμείβονται λιγότερο από τους ντόπιους εργαζόμενους, επηρεάζοντας το κόστος παραγωγής και τις τιμές των προϊόντων και υπηρεσιών προς όφελος των εργοδοτών τους. Αυτή η δυσμενής μεταχείριση έχει επιπτώσεις στους/τις μετανάστες/τριες, καθώς η χαμηλότερη αμοιβή, η ανεπαρκής προστασία και οι περιορισμένες ευκαιρίες ανέλιξης καθιστούν τις ομάδες αυτές πιο ευάλωτες.

Συνεπώς, η άποψη ότι οι ξένοι παίρνουν τις δουλειές των ντόπιων εργαζομένων είναι μια απλοϊκή αντίληψη που δεν αντανακλά την πολυπλοκότητα της κατάστασης. Η μετανάστευση μπορεί να έχει θετικές επιδράσεις στην οικονομία και την κοινωνία μιας χώρας, εφόσον διαχειρίζεται και προωθείται με σύνεση και αποτελεσματικές πολιτικές. Είναι, ωστόσο, σημαντικό να προωθούνται η ισότητα, η δίκαιη μεταχείριση και η προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών/ριων στην αγορά εργασίας.

Τζιαι μιαν αλήθκεια...

Στην Κύπρο, το εργατικό δίκαιο δημιουργεί μια εξαιρετικά δυσμενή κατάσταση για τις οικιακές εργάτριες, οι οποίες αντιμετωπίζουν διακρίσεις και εκμετάλλευση. Πολλές από αυτές τις εργαζόμενες είναι μετανάστριες, κυρίως από χώρες εκτός της ΕΕ, όπως τις Φιλιππίνες, τη Σρι Λάνκα, το Νεπάλ, την Ινδία και το Βιετνάμ. Συγκεκριμένα, το 2020 στην Κύπρο διέμεναν και εργάζονταν περίπου 23.107 μετανάστριες οικιακές εργάτριες, που αντιστοιχούν στο 36% περίπου του συνόλου των μεταναστών εργαζομένων στη χώρα.

Οι οικιακές εργάτριες αποκλείονται από την απόκτηση μακροχρόνιας παραμονής, δεν έχουν συνδικαλιστική εκπροσώπηση και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην καθημερινή ζωή τους. Οι αμέτρητες καταγγελίες αναφέρουν περιπτώσεις παραβίασης των όρων των εργασιακών συμβάσεων, υπερβολικές ώρες εργασίας, ανείσπρακτες αποδοχές καθως και κακοποιητικές συμπεριφορές όπως λεκτική βία και σεξουαλική παρενόχληση απο τα αφεντικά τους.

Οι οικιακές εργάτριες, ως γυναίκες που αναλαμβάνουν οικιακές εργασίες σε άλλες οικογένειες, είναι πολλές φορές ευάλωτες στην εκμετάλλευση, τις κακομεταχειρίσεις και τις διακρίσεις. Η σύνδεση τους με τον καπιταλισμό και την πατριαρχία έγκειται στις ανισότητες που προάγουν αυτά τα συστήματα, που ενισχύουν την εξουσία και τον έλεγχο των εργοδοτών και των ανδρών στις οικογένειες, με αποτέλεσμα την εκμετάλλευση τους.

Εν κατακλείδι, οι οικιακές εργάτριες στην Κύπρο βρίσκονται σε μια ιδιαίτερα ευάλωτη θέση, και αυτό το πρόβλημα δεν έχει ακόμη αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά.

ΕΝΟΤΗΤΑ Β’: ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ

Τεχνητή Νοημοσύνη και Δυναμικές του Σύγχρονου Καπιταλισμού

του Λέανδρου Σαββίδη

Εισαγωγή

Η άνοδος της Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) έχει εγκαινιάσει μια νέα εποχή τεχνολογικής προόδου, που υπόσχεται να αναδιαμορφώσει τις βιομηχανίες, τις οικονομίες και τις κοινωνίες. Ενώ οι υποστηρικτές της Τεχνητής Νοημοσύνης πανηγυρίζουν για τις δυνατότητές της να προωθήσει την καινοτομία και την αποτελεσματικότητα, οι επικριτές παραμένουν επιφυλακτικοί για τον αντίκτυπό της στις θεμελιώδεις δομές του σύγχρονου καπιταλισμού. Βασιζόμενο σε μια μαρξιστική προσέγγιση, το παρόν άρθρο εμβαθύνει στη περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ της ΤΝ και της φύσης του καπιταλισμού, αξιολογώντας κατά πόσον η ΤΝ διαταράσσει πραγματικά ή διαιωνίζει τις βασικές δυναμικές του καπιταλιστικού συστήματος.

Τεχνητή Νοημοσύνη και καπιταλισμός: Μια συγκλίνουσα διαλεκτική

Η μαρξιστική ανάλυση αποκαλύπτει μια παράδοξη σχέση μεταξύ της ΤΝ και του σύγχρονου καπιταλισμού. Από τη μία πλευρά, η ΤΝ φαίνεται να ενσαρκώνει τη λογική της συσσώρευσης του κεφαλαίου.[1] Η ανάπτυξή της σε τομείς όπως τα χρηματοοικονομικά, η μεταποίηση και το ηλεκτρονικό εμπόριο επέτρεψε πρωτοφανή επίπεδα αυτοματοποίησης, εξορθολογίζοντας τις διαδικασίες παραγωγής και αυξάνοντας την κερδοφορία. Οι καπιταλιστές, στην επιδίωξη της υπεραξίας, αξιοποιούν την ΤΝ για να αποσπάσουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα από την εργασία, εντείνοντας έτσι τις εγγενείς αντιφάσεις του καπιταλισμού. Οι εξελίξεις με βάση την τεχνητή νοημοσύνη, από τις αλγοριθμικές συναλλαγές έως την προγνωστική ανάλυση, επιτείνουν την κεντρική μαρξιστική κριτική της εμπορευματοποίησης της εργασίας και της συγκέντρωσης του κεφαλαίου.[2]

---

[1] Canavan, G. (2015). Capital as artificial intelligence. *Journal of American Studies*, 49(4), 685-709.

[2] Walton, N., & Nayak, B. S. (2021). Rethinking of Marxist perspectives on big data, artificial intelligence (AI) and capitalist economic development. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120576.

Ωστόσο, μια προσεκτικότερη εξέταση αποκαλύπτει μια διαλεκτική σύγκλισης και απόκλισης. Ο αντίκτυπος της τεχνητής νοημοσύνης στην εργασία, που συχνά παρουσιάζεται ως προάγγελος μαζικής ανεργίας, είναι πολύπλοκος. Ενώ η τεχνητή νοημοσύνη εκτοπίζει τις συνήθεις και επαναλαμβανόμενες εργασίες, δημιουργεί επίσης ζήτηση για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό για την ανάπτυξη, διαχείριση και συντήρηση συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Αυτή η διχοτόμηση στην αγορά εργασίας εντείνει την ταξική διαστρωμάτωση, διευρύνοντας το χάσμα μεταξύ των γνωστικών και των χειρωνακτικών εργαζομένων, και βοηθώντας την πλευρά του κεφαλαίου να επεκτείνει τη δύναμη της μέσω του κατακερματισμού και αδυναμίας οργάνωσης της ταξικής πάλης. Η πόλωση αυτή ενισχύει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, διαιωνίζοντας τη συγκέντρωση του πλούτου και της εξουσίας.

Ο τεχνολογικός φετιχισμός της τεχνητής νοημοσύνης

Η μαρξιστική κριτική επεκτείνεται πέρα από το οικονομικό πεδίο και στα ιδεολογικά θεμέλια της ΤΝ στο πλαίσιο του σύγχρονου καπιταλισμού. Η διάδοση της ΤΝ έχει δημιουργήσει έναν τεχνο-ουτοπικό λόγο (discourse) που φετιχοποιεί την τεχνολογία ως πανάκεια για τα κοινωνικά δεινά. Αυτή η τεχνοκρατική αφήγηση που ενώ φαινομενικά γεννάει ελευθεριακές προσδοκίες, εντούτοις πρόκειται για την βασική ιδεολογία του καπιταλισμού των εταιριών τεχνολογίας. Τέτοιες ιδεολογίες πηγάζουν και έρχονται από μακριά,[3] από τα επιστημονικά-βιομηχανικά-πολεμικά δίκτυα του ψυχρού πολέμου μέχρι την ιδεολογία της Καλιφόρνιας και κατ’ επέκταση είναι μέρος της ιστορίας της Σίλικον Βάλεϊ (Silicon Valley).[4] Η γοητεία τέτοιων τεχνο-ουτοπικών προσεγγίσεων, ανεξαρτήτως αυτοπροσδιορισμού και θετικής αντζέντας, στην πλειοψηφία τους συσκοτίζουν τις δομικές αντιφάσεις του καπιταλισμού, αποσπώντας την προσοχή από τα ζητήματα της ταξικής πάλης, της εκμετάλλευσης και της ανισότητας αντιπαραθέτοντας τις παρούσες

---

[3] Berman, B. J. (1992). Artificial intelligence and the ideology of capitalist reconstruction. *AI & society*, 6, 103-114.

[4] Turner, F. (2010). *From counterculture to cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the rise of digital utopianism*. University of Chicago Press.

τεχνολογίες με φανταστικές προοπτικές χωρίς τη διαμεσολάβηση της υλικής πραγματικότητας.[5]

Τέτοια γοητεία της τεχνητής νοημοσύνης ως καταλύτη για καινοτομία και ευημερία συγκαλύπτει την επίμονα εκμεταλλευτική φύση των καπιταλιστικών σχέσεων. Για παράδειγμα, η ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης εγείρει ζητήματα σχετικά με την ιδιοκτησία και τον έλεγχο των μέσων παραγωγής. Η συγκέντρωση των τεχνολογιών ΤΝ στα χέρια λίγων πολυεθνικών εταιρειών αντικατοπτρίζει τις μονοπωλιακές τάσεις που περιγράφονται στη μαρξιστική θεωρία. Συνήθως, η αποκεντρωμένη πρόσβαση και συμμετοχή σε τέτοιες πλατφόρμες ως χρήστες, δίνει την εντύπωση της ενδυνάμωσης των ατόμων, που είναι και κεντρικό επιχείρημα της θεωρίας της κοινωνίας της γνώσης και του νεοφιλελεύθερου ιδεολογήματος για ατομική ευθύνη για την ζωή του καθενός. Η μετατροπή των μαζικών φορέων όπως το εργατικό κίνημα και τα παρακλάδια του σε απλούς χρήστες/καταναλωτές της τεχνολογίας, δεν έχει απλά κατακερματίσει την κοινωνική δράση, αλλά έχει ενσωματώσει την ατομική δράση στο διαδίκτυο ως μέρος της διαδικασίας παραγωγής των εμπορευμάτων, όπως θα δούμε παρακάτω. Επιπλέον, καθώς οι πλατφόρμες που βασίζονται στην τεχνητή νοημοσύνη ασκούν πρωτοφανή επιρροή στις αγορές και τη συμπεριφορά των καταναλωτών, ενισχύουν τη μονοπωλιακή λαβή του κεφαλαίου, εδραιώνοντας τον πλούτο και την εξουσία σε μια επιλεγμένη ελίτ, τους κεφαλαιοκράτες.[6]

Ο εμπορευματικός φετιχισμός των δεδομένων

Στην ψηφιακή εποχή, τα δεδομένα αναλαμβάνουν το ρόλο μιας νέας μορφής εμπορεύματος. Η αποτελεσματικότητα της τεχνητής νοημοσύνης εξαρτάται από άφθονες ποσότητες δεδομένων, που εξάγονται από τις αλληλεπιδράσεις, τις συμπεριφορές και τις προτιμήσεις των χρηστών. Αυτά τα δεδομένα, που συχνά αντιμετωπίζονται ως ουδέτερος πόρος, αποτελούν κρίσιμο χώρο καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η εμπορευματοποίηση των

[5] Moore, P. V. (2020). The mirror for (artificial) intelligence in capitalism. *Capital & Class*, 44(2), 191-200.

[6] Woodcock, J. (2021). *The fight against platform capitalism: an inquiry into the global struggles of the gig economy* London: University of Westminster Press.

δεδομένων υπογραμμίζει τους υποκείμενους μηχανισμούς εκμετάλλευσης, καθώς οι εργαζόμενοι συμβάλλουν εν αγνοία τους στη δημιουργία υπεραξίας μέσω των αλληλεπιδράσεών τους με τα δεδομένα.[7]

Η άντληση και η εμπορευματοποίηση των δεδομένων αποτελούν την επιτομή της διαδικασίας του εμπορεύματος και της αλλοτρίωσης του ατόμου από το προϊόν που παράγει, που είναι εγγενείς στις καπιταλιστικές σχέσεις. Οι χρήστες, στις αλληλεπιδράσεις τους με τις πλατφόρμες που βασίζονται στην τεχνητή νοημοσύνη, γίνονται ακούσια και μη συμμετέχοντες στην καπιταλιστική διαδικασία, παρέχοντας πολύτιμα δεδομένα που τροφοδοτούν την επέκταση του κεφαλαίου. Έτσι, όπως βλέπουμε και στο κλασικό κείμενο του Λένιν για το χρηματιστικό κεφάλαιο την εποχή του Ιμπεριαλισμού,[8] η αποκέντρωση επεκτείνει τις συγκεντρωτικές τάσεις, η σχέση των δύο είναι διαλεκτική. Αυτή η αποκεντρωμένη εμπορευματοποίηση των δεδομένων διαπλέκεται με την επέκταση της ΤΝ και σε τελική ανάλυση μερικών εταιριών στην κορυφή της βιομηχανίας αυτής, ενισχύοντας τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής μέσω της αυξημένης επιτήρησης, του ελέγχου και της χειραγώγησης.

Η γοητεία της τεχνικής: η τεχνητή νοημοσύνη και ο μετασχηματισμός της εργασίας στις δημιουργικές βιομηχανίες

Η διάδοση των τεχνολογιών ΤΝ έχει προκαλέσει βαθύτατο μετασχηματισμό σε όλους τους κλάδους, αναδιαμορφώνοντας τη φύση της εργασίας και αμφισβητώντας τα καθιερωμένα πρότυπα. Στο πεδίο των δημιουργικών βιομηχανιών, όπου συχνά δημιουργείται και η μεγαλύτερη προσδοκία για αλλαγή παραδείγματος,[9] ο αντίκτυπος της τεχνητής νοημοσύνης στη δυναμική της εργασίας έχει τόσο επαινεθεί ως καταλύτης

---

[7] Fuchs, C. (2021). History and Class Consciousness 2.0: Georg Lukács in the age of digital capitalism and big data. *Information, Communication & Society*, 24(15), 2258-2276.

[8] Β. Ι. Λένιν (1988) *Ο Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Απαντα, τ. 27, Σύγχρονη εποχή

[9] Roberts, D. (2012). From the cultural contradictions of capitalism to the creative economy: Reflections on the new spirit of art and capitalism. *Thesis Eleven*, 110(1), 83-97.

καινοτομίας όσο και επικριθεί για τη δυνατότητά της να επαναπροσδιορίσει το περίγραμμα της καλλιτεχνικής παραγωγής, γι΄αυτό και θα ασχοληθούμε λίγο πιο εκτεταμένα. Η έλευση των τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης εγκαινίασε ένα νέο παράδειγμα καλλιτεχνικής παραγωγής, το οποίο χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του «τεχνίτη τεχνητής νοημοσύνης». Η τέχνη, η μουσική και η λογοτεχνία που παράγονται από την ΤΝ έχουν αποκτήσει εξέχουσα θέση, αμφισβητώντας τις παραδοσιακές έννοιες της συγγραφής, της δημιουργικότητας και της εργασίας.[10] Για παράδειγμα βλέπουμε έντονες διεργασίες και συζήτηση γύρω από την ιδέα του πως προσδιορίζεται ο καλλιτέχνης, όπως οι ζωγράφοι ή οι φωτογράφοι (η φωτογραφία, το απόλυτο μέσο του μεταμοντερνισμού όπως έγραφε ο Φρέντρικ Τζέιμσον το 1991[11]) Βλέποντας πιο προσεκτικά τη διαδικασία, αποκαλύπτεται μια διαλεκτική ένταση (intensity) μεταξύ της δυνατότητας της ΤΝ να απελευθερώσει την καλλιτεχνική έκφραση από τους εργασιακούς περιορισμούς και του ρόλου της στη διαιώνιση των καπιταλιστικών τρόπων εμπορευματοποίησης.

Η δημιουργικότητα που παράγεται από την ΤΝ θολώνει τα όρια της παραδοσιακής καλλιτεχνικής εργασίας, δημιουργώντας σε κάποιους καλλιτεχνικούς κύκλους ενθουσιασμό, αλλά σε άλλους εγείρει ερωτήματα σχετικά με την αποξένωση της καλλιτεχνικής παραγωγής από τον εργάτη. Η καλλιτεχνική δημιουργία διαμεσολαβείται όλο και περισσότερο από αλγορίθμους, προκαλώντας μια επανεκτίμηση της σχέσης μεταξύ του καλλιτέχνη, της δημιουργίας του και του καπιταλιστικού μηχανισμού.[12] Καθώς οι αλγόριθμοι τεχνητής νοημοσύνης αναλαμβάνουν τη δημιουργική δράση, ο ρόλος του καλλιτέχνη γίνεται λιγότερο ως άμεσος

---

[10] Bonadio, E., & McDonagh, L. (2020). Artificial intelligence as producer and consumer of copyright works: evaluating the consequences of algorithmic creativity. *Intellectual Property Quarterly*, 2, 112-137.
Mazzone, M., & Elgammal, A. (2019, February). Art, creativity, and the potential of artificial intelligence. In *Arts* (Vol. 8, No. 1, p. 26). MDPI.
[11] Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or, the cultural logic of late capitalism*. Duke university press.
[12] Chodos, A. T. (2019). What does music mean to Spotify? An essay on musical significance in the era of digital curation. *INSAM Journal of Contemporary Music, Art and Technology*, 1(2), 36-64.

παραγωγός και περισσότερο ως επιμελητής των αποτελεσμάτων που παράγονται από την τεχνητή νοημοσύνη, επιδεινώνοντας ενδεχομένως την αλλοτρίωση της εργασίας που είναι εγγενής στις καπιταλιστικές σχέσεις. Αυτή η διαδικασία, σε συνδυασμό με την αντίληψη των μηχανών ως σταθερό κεφάλαιο (ενσωματωμένη νεκρή εργασία) προδιαθέτει και την κατεύθυνση που παίρνει η συγκεκριμένη τεχνολογία, μέσα στα όρια του καπιταλιστικού συστήματος, ως ολότητα.

Η εμπορευματοποίηση του αισθητικού κεφαλαίου
Είναι γνωστό σε μαρξιστικούς κύκλους πως η βασική κινητήρια δύναμη του καπιταλισμού είναι η επιδίωξη της υπεραξίας μέσω της εμπορευματοποίησης της εργασίας. Στις δημιουργικές βιομηχανίες, ο αντίκτυπος της τεχνητής νοημοσύνης εισάγει ένα νέο επίπεδο εμπορευματοποίησης, που εκδηλώνεται ως εμπορευματοποίηση του αισθητικού κεφαλαίου. Οι δημιουργίες που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη χαιρετίζονται για την ικανότητά τους να αναπαράγουν καλλιτεχνικά στυλ και να παράγουν νέες εκροές, ικανοποιώντας τις απαιτήσεις της αγοράς για καινοτομία. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή εμπορευματοποιεί την αισθητική αξία, καθώς η καλλιτεχνική έκφραση γίνεται αντικείμενο των αλγορίθμων της αγοράς και των προτιμήσεων των καταναλωτών. Οι τελευταίες γίνονται ολοένα και περισσότερο πιο εξορύξιμες μέσα από την χρησιμοποίηση των εμπορευματοποιημένων πλατφόρμων εφαρμογής και που ολοένα και περισσότερο αντικαθιστούν ή και ενσωματώνουν ψηφιακά παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις και κουλτούρες (ως παρωδία, που δεν έχει δηλαδή σχέση με την πραγματικότητα ως τέτοια αλλά με τη εικόνα αυτής βλ. Φρέντρικ Τζέιμσον, 1991).

Η εμπορευματοποίηση του αισθητικού κεφαλαίου στις δημιουργικές βιομηχανίες αντικατοπτρίζει την ευρύτερη καπιταλιστική τάση να εξάγεται αξία από κάθε πτυχή της παραγωγής δημιουργώντας νέα πεδία κερδοφορίας και νέες αγορές. Καθώς το περιεχόμενο που παράγεται από την τεχνητή νοημοσύνη κατακλύζει την αγορά, η γοητεία της καλλιτεχνικής δημιουργίας και της καινοτομίας[13] μπορεί

[13] Manovich, L. (2017). Automating aesthetics: Artificial intelligence and image culture. *Flash Art International*, 316, 1-10.

να επισκιάσει τον αλλοτριωτικό αντίκτυπο των καπιταλιστικών σχέσεων. Η αξία που αποδίδεται στις δημιουργίες που παράγονται από την ΤΝ, με τη σειρά της, ενισχύει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ενισχύοντας τον ανταγωνισμό της αγοράς και εμβαθύνοντας την εξάρτηση από τη συσσώρευση κεφαλαίου.

Πόλωση της δημιουργικής εργασίας

Η ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης στις δημιουργικές βιομηχανίες πυροδοτεί μια πόλωση της δημιουργικής εργασίας, η οποία αντικατοπτρίζει τις ευρύτερες τάσεις στο παγκόσμιο εργατικό δυναμικό. Ο πολλαπλασιασμός του περιεχομένου που παράγεται με τεχνητή νοημοσύνη δημιουργεί ένα δυαδικό τοπίο, όπου μια επιλεγμένη ομάδα προγραμματιστών και προγραμματιστών τεχνητής νοημοσύνης ασκεί τον τεχνολογικό έλεγχο, ενώ οι παραδοσιακοί καλλιτέχνες και δημιουργοί βιώνουν την εκτόπιση και την υποτίμηση. Αυτή η πόλωση επιτείνει τη μαρξιστική κριτική της ταξικής πάλης εντός του καπιταλισμού, καθώς η εμπορευματοποίηση του περιεχομένου που παράγεται από ΤΝ επιδεινώνει την περιθωριοποίηση της εργασίας.

Επιπλέον, η άνοδος της τεχνητής νοημοσύνης στις δημιουργικές βιομηχανίες επιτείνει το χάσμα μεταξύ γνωστικής και χειρωνακτικής εργασίας, προκρίνοντας όσους διαθέτουν τεχνικές δεξιότητες και υποβιβάζοντας τους παραδοσιακούς ή και ευρύτερα αναλογικούς καλλιτέχνες σε υποδεέστερη θέση[14]. Αυτός ο διαχωρισμός διαιωνίζει τη συγκέντρωση δύναμης και πλούτου, ενισχύοντας την καπιταλιστική δυναμική της εκμετάλλευσης και της αποξένωσης. Για τους καλλιτέχνες που είναι ταξικά προσδιορισμένοι, είναι φανερό πως υπάρχει ανάγκη αντιμετώπισης αυτής της πόλωσης μέσα από το πρίσμα της συλλογικής δράσης και της ταξικής συνείδησης, προσπαθώντας να επαναβεβαιώσουν τη δράση της δημιουργικής εργασίας μέσα στο καπιταλιστικό πλαίσιο. Αλλά δεν είναι σπάνιο να βλέπουμε πολλούς καλλιτέχνες να χαιρετίζουν και να πειραματίζονται με την νέα τεχνολογία ως ατομικοί καλλιτέχνες, στην προσπάθεια τους να αναρριχηθούν μέσα στη βιομηχανία. Αυτή η διαδικασία μοιάζει σε μεγάλο βαθμό με την προσπάθεια μικρών επιχειρηματιών ή και αυτοαπασχολούμενων μικρό και μεσο-αστικών

---

[14] Beech, D. (2020). *Art and Labour: On the Hostility to Handicraft, Aesthetic Labour and the Politics of Work in Art* (Vol. 213). Brill.

στρωμάτων για να «πετύχουν». Για την συντριπτική πλειοψηφία, αυτή η προσπάθεια ενέχει πιθανή κατάληξη σε αποτυχία μαζί με τους πολλούς, ενώ θα υποσκάπτεται ο ρόλος τους ως καλλιτέχνες. Η γοητεία του τι θα μπορούσε να γίνει ή των δυνατοτήτων, επισκιάζει ανέκαθεν την υλική πραγματικότητα στο μυαλό τέτοιων στρωμάτων, ειδικά εν τη απουσία οργανωμένου ταξικού πόλου που θα αποκαλύπτει αυτές τις πραγματικότητες.[15]

Οι βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας: νέοι ορίζοντες συσσώρευσης κεφαλαίου

Η άνοδος των τεχνολογιών ΤΝ έχουν εγκαινιάσει μια μετασχηματιστική εποχή, αναδιαμορφώνοντας το τοπίο της εργασίας όχι μόνο στα λεγόμενα δημιουργικά επαγγέλματα όπου ασκείται και ιδεολογική επιρροή αλλά σε διάφορους κλάδους της βιομηχανίας. Μεταξύ των πιο σημαντικών τομέων που βιώνουν αυτή τη μετατόπιση είναι οι βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας, που χαρακτηρίζονται από τη στήριξή τους στην παραγωγή και την καινοτομία που βασίζονται στη γνώση. Οι βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως η τεχνολογία της πληροφορίας, το ηλεκτρονικό εμπόριο, τα ψηφιακά μέσα και η βιοτεχνολογία. Η διείσδυση της Τεχνητής Νοημοσύνης σε αυτούς τους τομείς έχει προκαλέσει μια αλλαγή παραδείγματος, η οποία χαρακτηρίζεται από την ψηφιοποίηση των διαδικασιών, τη διάδοση της λήψης αποφάσεων βάσει δεδομένων και την εμφάνιση επιχειρηματικών μοντέλων που βασίζονται σε πλατφόρμες. Οι εξελίξεις αυτές αντιπροσωπεύουν μια επέκταση της καπιταλιστικής συσσώρευσης, όπου η τεχνολογία αξιοποιείται για την απόσπαση υπεραξίας μέσω αυτών των νέων εργαλείων.

Η ενσωμάτωση της Τεχνητής Νοημοσύνης στις βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας επιταχύνει την καπιταλιστική προσπάθεια εμπορευματοποίησης της γνώσης και της καινοτομίας. Οι πλατφόρμες που διευκολύνουν τη εμπορευματοποίηση των δεδομένων και τις αλγοριθμικές συναλλαγές υπογραμμίζουν την καπιταλιστική επιταγή για τη μετατροπή του πνευματικού κεφαλαίου σε ανταλλακτική αξία. Το φαινόμενο αυτό επιβεβαιώνει

[15] Frey, C. B. (2019). *The technology trap: Capital, labor, and power in the age of automation.* Princeton University Press.

τη διαιώνιση της αλλοτρίωσης της εργασίας, καθώς οι εργαζόμενοι αποσυνδέονται από τα τελικά προϊόντα των πνευματικών τους προσπαθειών, ενισχύοντας την καπιταλιστική σχέση μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου.

Η ψευδαίσθηση της τεχνολογικής απελευθέρωσης

Ενώ η επιρροή της Τεχνητής Νοημοσύνης στις βασικές βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας χαιρετίζεται για τις δυνατότητές της να απελευθερώσει την εργασία από τα τετριμμένα (πολλές φορές ανιαρά) καθήκοντα, μια βαθύτερη ανάλυση αποκαλύπτει μια διαφοροποιημένη πραγματικότητα. Η αυτοματοποίηση και οι αλγόριθμοι που καθοδηγούνται από την τεχνητή νοημοσύνη έχουν πράγματι εκσυγχρονίσει τις διαδικασίες, μειώνοντας την ανάγκη για εργασία ρουτίνας (standardised). Ωστόσο, αυτός ο αυτοματισμός συχνά συγκαλύπτει την επιμονή των καπιταλιστικών σχέσεων, καθώς η τεχνολογία γίνεται εργαλείο για τη συσσώρευση κεφαλαίου και όχι για τη χειραφέτηση της εργασίας.[16]

Για παράδειγμα, το ChatGPT (Chat Generative Pre-Trained Transformer, ένα μοντέλο γλώσσας προγραμματισμού που μπορεί να επεξεργάζεται τη φυσική ανθρώπινη γλώσσα μας και να παράγει απαντήσεις φαινομενικά όπως και από ανθρώπους), που αναπτύχθηκε από την OpenAI, συμπυκνώνει την εμπορευματοποίηση της πνευματικής εργασίας, μετατρέποντας την ανθρώπινη δημιουργικότητα σε εμπορεύσιμη οντότητα. Το ChatGPT δεν παράγει γνώση, αυτό είναι προϊόν της ανθρώπινης εργασίας που υπόκεινται σε όλες τις δυνατότητες και περιορισμούς του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής[17]. Όμως, μπορεί να δώσει απαντήσεις σε γνώση που ήδη έχει εξορυχτεί από το διαδίκτυο και αλλού, δίνοντας την αίσθηση πως έχει κάνει την δουλειά από μόνο του. Είναι κλασική περίπτωση κοινωνικοποίησης της παραγωγής μέσω της διάχυσης της γνώσης. Σε ένα καπιταλιστικό πλαίσιο, τέτοιες καινοτομίες χρησιμεύουν για να εντείνουν την αλλοτρίωση

[16] Anantrasirichai, N., & Bull, D. (2022). Artificial intelligence in the creative industries: a review. *Artificial intelligence review*, 1-68.

[17] Peters, M. A., Jackson, L., Papastephanou, M., Jandrić, P., Lazaroiu, G., Evers, C. W., ... & Fuller, S. (2023). AI and the future of humanity: ChatGPT-4, philosophy and education–Critical responses. *Educational Philosophy and Theory*, 1-35.

του εργατικού δυναμικού, καθώς η δημιουργική εργασία υποβαθμίζεται σε ένα προϊόν που παράγεται από μηχανές (νεκρή εργασία). Ενώ η αποτελεσματικότητα του ChatGPT στη δημιουργία σχεδιαστικών ιδεών μπορεί να φαίνεται απελευθερωτική, καθώς απαλλάσσει τους σχεδιαστές από τα καθημερινά καθήκοντα, παγιώνει επίσης τον έλεγχο των μέσων παραγωγής στα χέρια των ιδιοκτητών της τεχνολογίας ενώ υποβαθμίζει την θέση του επιμελητή, του επιστήμονα και του πραγματικού ερευνητή και παραγωγού γνώσης.

Η μαρξιστική θεωρία υπογραμμίζει τη διαλεκτική φύση της τεχνολογικής προόδου, όπου η φαινομενική απελευθέρωση της εργασίας κρύβει την εντατικοποίηση των εκμεταλλευτικών πρακτικών. Καθώς η τεχνητή νοημοσύνη χειρίζεται εργασίες ρουτίνας, οι εργαζόμενοι κατευθύνονται προς πιο περίπλοκες και δημιουργικές προσπάθειες. Παραδόξως, αυτή η μετατόπιση ενισχύει τις καπιταλιστικές ιεραρχίες, καθώς οι εργαζόμενοι εξαρτώνται από την ίδια την τεχνολογία που επιδεινώνει την υποτέλειά τους. Διευκολύνοντας την ταχεία ιδεοληψία και την κατασκευή πρωτοτύπων, το ChatGPT επιταχύνει τον ρυθμό ανάπτυξης προϊόντων, καλλιεργώντας ένα περιβάλλον αέναης καινοτομίας και παλαίωσης (planned obsolescence). Στην ουσία, αντί να απελευθερώνει, εντατικοποιεί την εργασία μέσω μείωσης του χρόνου από τον σχεδιασμό στο τελικό προϊόν, δίνοντας την δυνατότητα στις εταιρίες για «ευελιξία» στην παραγωγή. Αυτός ο τρόπος παραγωγής τροφοδοτεί καταναλωτικά πρότυπα που ευνοούν τη συνεχή απόκτηση νέων προϊόντων, συχνά με την επικάλυψη της μαζικής παραμετροποίησης των εμπορευμάτων (mass customization), στην προσπάθεια για δημιουργία μεγαλύτερης ζήτησης για εμπορεύματα και νέων αγορών, αυξάνοντας έτσι την καπιταλιστική συσσώρευση. Η ενσωμάτωση του ChatGPT στη διαδικασία σχεδιασμού αποτελεί παράδειγμα της εκμεταλλευτικής φύσης του καπιταλισμού, όπου οι τεχνολογικές εξελίξεις που αρχικά υπόσχονται ενδυνάμωση και ευκολία συμβάλλουν παραδόξως στην αναπαραγωγή των ταξικών ανισοτήτων και εδραιώνουν περαιτέρω την κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων. Επομένως, από την σκοπιά των μαρξιστών, η γοητεία της τεχνολογικής απελευθέρωσης θα πρέπει να εξετάζεται κριτικά μέσα στο πλαίσιο των καπιταλιστικών σχέσεων που διαμορφώνουν την ανάπτυξή της.

Ψηφιακό προλεταριάτο και επισφαλής εργασία

Ο πολλαπλασιασμός των πλατφορμών με βάση την Τεχνητή Νοημοσύνη έχει οδηγήσει στην εμφάνιση ενός ψηφιακού προλεταριάτου, το οποίο αποτελείται από εργαζόμενους στο "gig economy", δημιουργούς περιεχομένου και ελεύθερους επαγγελματίες.[18] Ενώ η παρουσία της Τεχνητής Νοημοσύνης στους κλάδους της Νέας Οικονομίας διευκολύνει την εξ αποστάσεως εργασία και τις ευέλικτες ρυθμίσεις, διαιωνίζει επίσης τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας. Η αναδυόμενη με νέο μανδύα/λεξιλόγιο επισφαλή φύση της εργασίας τύπου gig economy, η οποία χαρακτηρίζεται από ασυνεχές εισόδημα, έλλειψη εργασιακής ασφάλειας και ελάχιστη πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές, δεν είναι τίποτε άλλο από απορρυθμισμένες εργασιακές σχέσεις που το εργατικό κίνημα είχε στο παρελθόν κατακτήσει με αγώνες και θυσίες.[19]

Σε ένα περιβάλλον με πολύ αρνητικούς συσχετισμούς, το νέο λεξιλόγιο γίνεται η μέθοδος και πολιτική επικοινωνία μέσω της οποίας παίρνονται πίσω ωφελήματα και δικαιώματα των εργαζομένων (της παλαιότερης γενιάς) ή γεννώνται καινούργια επαγγέλματα απαλλαγμένα από τα δικαιώματα που κατακτήθηκαν στο παρελθόν, προς όφελος του κεφαλαίου.[20] Για παράδειγμα, οι πλατφόρμες με βάση ψηφιακές υποδομές και την τεχνητή νοημοσύνη, διευκολύνουν την εμπορευματοποίηση της εργασίας μέσω ψηφιακών αγορών, όπου οι δεξιότητες των εργαζομένων περιορίζονται σε διακριτές συναλλαγές, πωλώντας την εργασία τους με το κομμάτι έναντι δουλειών με συλλογικές συμβάσεις αορίστου χρόνου και υποχρεώσεις προς τον εργοδότη.[21] Αυτή η εμπορευματοποίηση απηχεί την καπιταλιστική τάση υποτίμησης της εργασίας (βλ. τις ιαχές της ΟΕΒ και κάθε ένωσης καπιταλιστών σε

---

[18] Srnicek, N. (2017). *Platform capitalism*. John Wiley & Sons.

[19] Vallas, S. P. (2019). Platform capitalism: what's at stake for workers?. In *New Labor Forum* (Vol. 28, No. 1, pp. 48-59). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

[20] Woodcock, J. (2021). *The fight against platform capitalism: an inquiry into the global struggles of the gig economy* London: University of Westminster Press.

[21] Van Doorn, N., & Badger, A. (2020). Platform capitalism's hidden abode: producing data assets in the gig economy. *Antipode*, 52(5), 1475-1495.

κάθε χώρα για ακριβό εργατικό δυναμικό που πρέπει οπωσδήποτε να μειωθεί ως κόστος), καθώς οι αλγόριθμοι διαιτητεύουν τις τιμές και τις συνθήκες εργασίας σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς και των επιμέρους συνθηκών σε κάθε χώρα. Οι εργαζόμενοι αυτού του τύπου, παρόλο που διαφημίζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες, στην ουσία πρόκειται για ψηφιακό προλεταριάτο και αντιπροσωπεύει μια σύγχρονη εκδήλωση του προλεταριάτου, που χαρακτηρίζεται από αυξημένη ευπάθεια στην καπιταλιστική εκμετάλλευση.

Τεχνητή νοημοσύνη, συσσώρευση κεφαλαίου και ιμπεριαλισμός: Βιομηχανίες και Αλυσίδες Εφοδιασμού

Οι βαριές βιομηχανίες και οι παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του σύγχρονου καπιταλισμού, διευκολύνοντας την παραγωγή και τη διανομή αγαθών σε παγκόσμια κλίμακα. Η αυτοματοποίηση με βάση την τεχνητή νοημοσύνη στις βαριές βιομηχανίες (ακόμα και στις «βρόμικες» όπως την εξόρυξη πετρελαίου[22]) υπόσχεται αυξημένες παραγωγικές δυνατότητες και μειωμένο εργατικό κόστος για τους καπιταλιστές[23]. Ωστόσο, αυτή η υπόσχεση κρύβει την εγγενή αντίφαση του κεφαλαίου: καθώς η τεχνητή νοημοσύνη μειώνει την ανάγκη για ανθρώπινη εργασία, ταυτόχρονα επιτείνει την προλεταριοποίηση των εργαζομένων, οδηγώντας σε ανεργία και καταστολή των μισθών. Ο ρόλος της ΤΝ στις βαριές βιομηχανίες αποτελεί την επιτομή της έντασης κεφαλαίου της σύγχρονης παραγωγής, επιτρέποντας στους καπιταλιστές να διατηρήσουν την κυριαρχία τους εκμεταλλευόμενοι την εργασία, ενώ ταυτόχρονα βασίζονται στην τεχνολογική πρόοδο. Άλλωστε, αυτό είναι το κίνητρο της καινοτομίας και της τεχνικής προόδου όπως αποτυπώνεται στο έργο του ίδιου του Μαρξ.[24]

[22] Ahmadi, M. A., Ebadi, M., Shokrollahi, A., & Majidi, S. M. J. (2013). Evolving artificial neural network and imperialist competitive algorithm for prediction oil flow rate of the reservoir. *Applied Soft Computing*, 13(2), 1085-1098.

[23] Ernst, E. (2022). Artificial intelligence: productivity growth and the transformation of capitalism. In *Platforms and Artificial Intelligence: The Next Generation of Competences* (pp. 149-181). Cham: Springer International Publishing.

[24] Marx, K. (1887). *Karl Marx, Capital. Volume I. Chapter Fifteen: Machinery and Modern Industry*, London: Lawrence & Wishart

Αλυσίδες εφοδιασμού και ιμπεριαλιστικές δυναμικές

Οι παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού αποτελούν την επιτομή της πολύπλοκης αλληλεπίδρασης μεταξύ της ΤΝ, της εργασίας και του Ιμπεριαλισμού ως καπιταλιστική ολότητα ανά το παγκόσμιο. Η ενσωμάτωση των τεχνολογιών ΤΝ διευκολύνει την ενορχήστρωση περίπλοκων δικτύων εφοδιασμού, βελτιστοποιώντας τις διαδικασίες παραγωγής και διανομής.[25] Ωστόσο, αυτή η βελτιστοποίηση καθοδηγείται από μια καπιταλιστική λογική που επιδιώκει την απόσπαση υπεραξίας από τους εργαζόμενους πέρα από γεωγραφικά σύνορα. Οι καπιταλιστές συνήθως αναφέρονται σε αυτή τη διαδικασία με τον όρο «οικονομίες κλίμακας».

Οι πολυεθνικές εταιρείες εκμεταλλεύονται την εργασία σε περιοχές με χαμηλούς μισθούς, όπου η παραγωγή που ενισχύεται από την Τεχνητή Νοημοσύνη διευκολύνει τη συσσώρευση κεφαλαίου. Για παράδειγμα, οικονομολόγοι όπως οι Michael Roberts και Guglielmo Carchedi[26] τονίζουν πως η τεχνολογική αναβάθμιση είναι το κύριο βασικό χαρακτηριστικό που μπορεί μέσω της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου (η μετατροπή δηλαδή της ζωντανής εργασίας για να παραχθεί μια καινούργια τεχνολογία σε σταθερό κεφάλαιο επένδυσης από τους καπιταλιστές), να αναδείξει την παραγωγικότητα και την ένταση της εκμετάλλευσης σε κάθε χώρα στο ιμπεριαλιστικό σύστημα. Δεν είναι η μόνη μαρξιστική ανάλυση, αλλά τονίζεται ο κεντρικός ρόλος της τεχνολογικής αναβάθμισης για την ένταση της εκμετάλλευσης. Αυτή η διαδικασία διαιωνίζει τις ιμπεριαλιστικές σχέσεις με την εξαγωγή αξίας όχι μόνο από τους εργαζόμενους μιας χώρας αλλά και από άλλες αναδυόμενες οικονομίες, με αποτέλεσμα τη συγκέντρωσή της στα πιο

[25] Lin, W. (2022). Automated infrastructure: COVID-19 and the shifting geographies of supply chain capitalism. *Progress in Human Geography,* 46(2), 463-483.

[26] Βλ. Roberts, M. E. & Carchedi, G., (2023). *Capitalism in the 21st century: through the prism of value.* London: Pluto Press. Για λόγους συντομίας, δεν θα αναφερθούμε στη συζήτηση ανάμεσα σε μαρξιστικούς κύκλους για τη σχέση κέντρου και περιφέρειας, αν το Ιμπεριαλιστικό σύστημα χαρακτηρίζεται από Ιμπεριαλιστικές και κυριαρχούμενες χώρες ή αν πρόκειται για πυραμίδα. Υιοθετούμε το δεύτερο, ενώ οι πιο πάνω οικονομολόγοι υιοθετούν το πρώτο μέσα από μια ιδιότυπη ανάλυση του Ιμπεριαλισμού.

ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη της Ιμπεριαλιστικής πυραμίδας. Η ΤΝ, αντί να διαλύει τις ιμπεριαλιστικές δομές, ενισχύει και επεκτείνει την εμβέλειά τους ενισχύοντας την εκμετάλλευση της εργασίας σε όλο τον κόσμο όπου ισχύει η ιμπεριαλιστική κυριαρχία.

Επισφάλεια και αποξένωση στην εργασία που διαμεσολαβείται από την ΤΝ

Η εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης στις βαριές βιομηχανίες και στις αλυσίδες εφοδιασμού συμβάλλει σε ένα κατακερματισμένο και επισφαλές εργασιακό τοπίο. Η αυτοματοποίηση με βάση την ΤΝ εκτοπίζει τους εργαζόμενους από καθήκοντα που πλέον μετατρέπονται σε ρουτίνα (μετατροπή σε τυποποίηση προηγούμενα ειδικευμένης και δημιουργικής εργασίας) και άρα εύκολα αντικαταστάσιμα, οδηγώντας σε απώλειες θέσεων εργασίας και στον πολλαπλασιασμό της προσωρινής και της εξαρτημένης εργασίας. Η διαφορά ίσως με τα δημιουργικά επαγγέλματα στις μητροπόλεις του καπιταλισμού, είναι ότι στη βιομηχανία δεν ξοδεύεται φαιά ουσία για να γοητεύσει τους εργαζόμενους που βλέπουν τη εισαγωγή της ΤΝ μέσα από μηχανές ελέγχου και επιτήρησης αντί ως βοηθήματα για σχεδιασμό.

Στους εργαζόμενους στις αποθήκες της Άμαζον για παράδειγμα, φαίνεται ξεκάθαρα πως αυτή η διαδικασία όχι μόνο δεν απελευθερώνει, αλλά αντιθέτως ενισχύει τη αλλοτρίωση των εργασιακών συνθηκών στον καπιταλισμό, καθώς οι εργαζόμενοι γίνονται απλά εξαρτήματα των μηχανημάτων που καθοδηγούνται από την ΤΝ αποξενωμένοι ακόμη περισσότερο - αλλά και διαμεσολαβημένοι πλέον σε μεγάλο βαθμό από αλγόριθμους - από τα προϊόντα της εργασίας τους.[27] Η επισφάλεια της τεχνητής νοημοσύνης στην εργασία επιδεινώνεται από την παγκόσμια κίνηση του κεφαλαίου. Οι πολυεθνικές εταιρείες εκμεταλλεύονται τις περιφερειακές διαφορές στο κόστος εργασίας, διαιωνίζοντας έναν κύκλο άνισης ανάπτυξης και αυτοκρατορικής κυριαρχίας. Αυτό το κυκλικό μοτίβο ενισχύει τη λαβή του καπιταλιστικού μηχανισμού στην εργασία, καθώς η ενσωμάτωση της ΤΝ ενισχύει την

[27] Huberman, J. (2021). Amazon Go, surveillance capitalism, and the ideology of convenience. *Economic anthropology*, 8(2), 337-349.

καπιταλιστική λογική της συσσώρευσης έναντι της ευημερίας των εργαζομένων.

Συμπερασματικά

Στην παράδοξη σχέση μεταξύ της τεχνητής νοημοσύνης και του σύγχρονου καπιταλισμού, η μαρξιστική ανάλυση υπογραμμίζει τόσο τη συνέχεια όσο και τον μετασχηματισμό. Η ενσωμάτωση της ΤΝ στα καπιταλιστικά συστήματα ενισχύει τις εκχυδαϊστικές τάσεις της, επιδεινώνοντας την ταξική διαστρωμάτωση και τον Ιμπεριαλισμό, αφού ενισχύει τον μονοπωλιακό έλεγχο. Επιπλέον, παράγει μια σειρά από φετιχιστικά ιδεολογήματα σε κάποια τμήματα εργαζομένων, ιδιαίτερα σε δημιουργικά και ακαδημαϊκά επαγγέλματα[28]. Ταυτόχρονα, οι τεχνολογικές διαταραχές της ΤΝ όντως παρουσιάζουν ευκαιρίες για εναλλακτικούς τρόπους παραγωγής, αμφισβητώντας τις παραδοσιακές εργασιακές σχέσεις και σπέρνοντας ενδεχομένως τους σπόρους μιας μελλοντικής μετασχηματιστικής αλλαγής, όμως μέσα στον καπιταλισμό παραμένουν ως ριζοσπαστικά εν δυνάμει αφηγήματα, αποκομμένα από τις υλικές συνθήκες.[29] Γι' αυτό και πολλές φορές μικρό και μεσόαστικά στρώματα γοητεύονται από αυτά τα αφηγήματα και τις πιθανότητες (micro-potentialities).[30]

Η ενσωμάτωση της Τεχνητής Νοημοσύνης στις λεγόμενες δημιουργικές βιομηχανίες προκαλεί μια βαθιά αναδιαμόρφωση της δυναμικής της εργασίας, εγείροντας κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με την καλλιτεχνική δράση, την εμπορευματοποίηση και την εργασιακή πόλωση. Παράλληλα, στις βιομηχανίες της Νέας Οικονομίας βλέπουμε την πολύπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ της τεχνολογικής καινοτομίας, της δυναμικής της εργασίας και των καπιταλιστικών σχέσεων. Ενώ η τεχνητή νοημοσύνη έχει τη δυνατότητα να αναδιαμορφώσει τις εργασιακές διαδικασίες και να απελευθερώσει

---

[28] Preston, J. (2022). *Artificial Intelligence in the Capitalist University: Academic Labour, Commodification, and Value* London: Taylor & Francis.

[29] Gordon, P. (2021). Left Accelerationism, Transhumanism and the Dialectic: Three Manifestos. New Proposals: *Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*, 12(1).

[30] Del Casino Jr, V. J., House-Peters, L., Crampton, J. W., & Gerhardt, H. (2020). The social life of robots: the politics of algorithms, governance, and sovereignty. *Antipode*, 52(3), 605-618.

την εργασία από τυποποιημένα καθήκοντα ρουτίνας, μια μαρξιστική προσέγγιση μπορεί να αποκαλύψει μέσο του διαλεκτικού υλισμού τα υποκείμενα καπιταλιστικά κίνητρα που καθοδηγούν την ανάπτυξή της. Στις βαριές βιομηχανίες και στις παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού, ο μετασχηματιστικός αντίκτυπος της ΤΝ στις εργασιακές σχέσεις είναι συνυφασμένος με τη δυναμική της συσσώρευσης κεφαλαίου και του Ιμπεριαλισμού. Υπό αυτή την έννοια μπορούμε να μιλάμε για δυαδικότητα των επιπτώσεων της ΤΝ: ενώ υπόσχεται αυξημένη αποτελεσματικότητα και καινοτομία, η ΤΝ εντείνει επίσης την προλεταριοποίηση της εργασίας, ενισχύει την καπιταλιστική εκμετάλλευση και επεκτείνει την Ιμπεριαλιστική κυριαρχία.

Όπως είναι ήδη φανερό, και προς απογοήτευση των υποστηρικτών και ενθουσιασμένων με τις πιθανότητες της άμεσης εναλλακτικής ζωής (prefigurative politics), η ΤΝ δεν αλλάζει ριζικά τα δομικά θεμέλια του καπιταλισμού. Βλέποντας διαλεκτικά το φαινόμενο (ιστορικά και σε κίνηση) είναι ξεκάθαρο πως αντιθέτως με τις ενθουσιώδεις πιθανότητες, με το πέρασμα του χρόνου φαίνεται πως τονίζει και διαιωνίζει τις εγγενείς αντιφάσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ενώ κριτικές σε αυτό το φαινόμενο μπορεί να γίνει μέσα από διάφορες προσεγγίσεις, εντούτοις η μαρξιστική ανάλυση - κυρίως - υπογραμμίζει την ανάγκη να ασχοληθούμε κριτικά με τις υλικές συνθήκες, ενώνοντας την κατανόηση των κοινωνικές επιπτώσεις της ΤΝ στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Με αυτό τον τρόπο, τέτοια προσέγγιση βάζει το κάδρο ανάποδα των ιδεαλιστικών – ή και νεοϋλιστικών, Μπεργκσονικών, Σπινοζικών κ.α - προσεγγίσεων, αναγνωρίζοντας κατ’ αρχήν την σύμφυτη εργασία σε κάθε τεχνολογική πρόοδο, τις δυνατότητές της για καινοτομία όχι γενικά αλλά ως μέρος της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου και σε τελική ανάλυση την νομοτελειακή υπακοή της σε τέτοιο πλαίσιο να εμβαθύνει τις εκμεταλλευτικές σχέσεις. Καθώς η κοινωνία αναζητεί διεξόδους και κατανόηση στο εξελισσόμενο τοπίο της ΤΝ και του καπιταλισμού, η κριτική εξέταση μέσα από τον φακό της μαρξιστικής θεωρίας παραμένει επιτακτική ανάγκη για την παρατήρηση της πολύπλοκης αλληλεπίδρασης μεταξύ τεχνολογίας (και επιστήμης), οικονομίας και δυναμικής της εξουσίας, με σκοπό την δράση για αλλαγή.

Η Προστασία της Ευέλικτης Εργασίας στην Κύπρο: το Παράδειγμα της Απεργίας των Ντελιβεράδων

του Β.Κ.

Εισαγωγικά

Διήρκεσε 10 μέρες, η ιστορική πλέον, απεργία των διανομέων έτοιμου φαγητού οι οποίοι εργάζονται για την εταιρεία Wolt. Η απεργία, η οποία ξεκίνησε στη Λευκωσία τον Δεκέμβριο του 2022, εξαπλώθηκε σιγά σιγά σε ολόκληρη την Κύπρο. Σύμφωνα με τους ίδιους τους απεργούς σε δήλωση τους την οποία παρέδωσαν στην εταιρεία στις 13 Δεκεμβρίου 2022, αφορμή για την απεργία ήταν η μείωση της βασικής πληρωμής τους από €2,40 εντός ακτίνας παράδοσης ενός χιλιομέτρου σε €2,26. Βέβαια, οι διεκδικήσεις και τα αιτήματα των διανομέων δεν σταματούν εδώ καθώς όχι μόνο είναι σχετικά μετριοπαθή αλλά είναι και αυτονόητα. Άλλωστε, τα προβλήματα και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ως επισφαλείς εργαζόμενοι είναι πάρα πολλά. Για να κατανοήσουμε τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζουν οι διανομείς, πρέπει πρώτα να εξετάσουμε τη φύση της εργασίας σε πλατφόρμα και το εργασιακό καθεστώς τους.

Το επάγγελμα του διανομέα στην Κύπρο

Αναφορικά με τον αριθμό των μισθωτών και αυτοεργοδοτουμένων που εργάζονται ως διανομείς σε επιχειρήσεις εστίασης και σε ψηφιακές πλατφόρμες, σύμφωνα με την τέως Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων Ζέτας Αιμιλιανίδου κατά τις 21.3.2022 υπήρχαν εγγεγραμμένοι 5932 μισθωτοί, των οποίων οι εργοδότες ενέπιπταν στην οικονομική δραστηριότητα «Άλλες ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες» και 1412 μισθωτοί, των οποίων οι εργοδότες ενέπιπταν στην οικονομική δραστηριότητα «Δικτυακές Πύλες». Κατά τις 10.3.2022 υπήρχαν εγγεγραμμένοι 1006 αυτοτελώς εργαζόμενοι με κώδικα επαγγέλματος «Κλητήρες, διανομείς και αχθοφόροι αποσκευών και πακέτων, αχθοφόροι αποσκευών σε ξενοδοχεία κλπ».

Δεδομένου του ότι, όπως θα δούμε πιο κάτω, οι διανομείς έτοιμου φαγητού σε πλατφόρμα θεωρούνται κατά το πλείστον ως "αυτοεργοδοτούμενοι", δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον ακριβή

αριθμό διανομέων που δραστηριοποιούνται σε αυτές καθότι μπορεί να μην καταβάλλουν κοινωνικές ασφαλίσεις και να μην είναι εγγεγραμμένοι στο σύστημα.

Η φύση της εργασίας σε πλατφόρμα και το νομικό εργασιακό καθεστώς των διανομέων

Το εργασιακό καθεστώς των εργαζομένων σε πλατφόρμα γενικότερα και των διανομέων συγκεκριμένα, είναι ιδιαίτερα επισφαλές. Γενικά, οι εργαζόμενοι σε πλατφόρμες θεωρούνται ως αυτοεργοδοτούμενοι ή ως ανεξάρτητοι εργολάβοι και όχι ως εργοδοτούμενοι, και με αυτό τον τρόπο δεν απολαμβάνουν τις ίδιες νομικές προστασίες και ωφελήματα τα οποία απολαμβάνει ένας εργοδοτούμενος, όπως για παράδειγμα κατώτατο μισθό, συλλογικές διαπραγματεύσεις, προστασία σχετικά με το ωράριο εργασίας, ασφάλεια και υγεία στο χώρο εργασίας, άδειες με απολαβές, ανεργιακό επίδομα και επιδόματα ασθένειας, όπως επίσης και συνταξιοδοτικά δικαιώματα. Περαιτέρω, ένας αυτοεργοδοτούμενος ή εργολάβος διανομέας είναι υπεύθυνος για την συντήρηση του εξοπλισμού και του οχήματος του με δικά του έξοδα, υπεύθυνος για τα καύσιμα που αναλώνει και εν γένει αναλαμβάνει όλες τις σχετικές επιβαρύνσεις.

Στην περίπτωση της Wolt όπου όπως ισχυρίζεται η ίδια η εταιρεία πάνω από το 80% των διανομέων απασχολούνται από τρίτες εταιρείες, συνεργάτες της, οι οποίες ασχολούνται με την διαχείριση στόλου, τα πράγματα είναι πολύ πιο δυσμενή για τους διανομείς. Ενώ κάποιος διανομέας που απασχολείται απευθείας από την Wolt μπορεί να κρατήσει ολόκληρο το ποσό από κάθε διαδρομή, όσο πενιχρό και να είναι αυτό, όπως αναφέρει ένας διανομέας απεργός οι εταιρείες διαχείρισης στόλου αποκόπτουν από τον μισθό τους 30% με κάθε παραγγελία, και αφού είναι υπό το καθεστώς αυτοεργοδοτούμενου ή εργολάβου, καταβάλλουν μόνοι τους κοινωνικές ασφαλίσεις και συνεισφορά στο ΓΕΣΥ ένα 11% από πάνω. Το 59% ανά παραγγελία/παράδοση που υπολείπεται, δεν είναι καθαρό κέρδος για τον διανομέα, αφού πρέπει από αυτό να μεριμνήσει για την συντήρηση του οχήματος του, τα καύσιμα που αναλώνει κλπ.

Η συντριπτική πλειοψηφία των διανομέων είναι υπήκοοι τρίτων χωρών, κυρίως από τον Παγκόσμιο Νότο, οι οποίοι μπορεί να βρίσκονται στην Κύπρο ως αιτητές ασύλου ή ως φοιτητές ή ακόμα και ως παράτυποι μετανάστες. Το επισφαλές αυτό καθεστώς διαμονής τους στην Κύπρο σε συνδυασμό με το καθεστώς εργασίας τους βοηθά και συνεισφέρει περαιτέρω στην πειθαρχικοποίηση των διανομέων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω, δεν μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι η εργασία του διανομέα έτοιμου φαγητού είναι φυλετικοποιημένη.[31] Γίνονται πολύ συχνά αναφορές στα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε περιστατικά ρατσιστικής βίας στα οποία διανομείς πέφτουν θύματα κατά τη διάρκεια εκτέλεσης της εργασίας τους. Οι συχνές επιθέσεις σε διανομείς έτοιμου φαγητού οδήγησαν την Επίτροπο Διοικήσεως και Προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων να τοποθετηθεί επί του θέματος αυτεπάγγελτα.[32] Ο ρατσισμός τον οποίο βιώνουν οι διανομείς έτοιμου φαγητού, όχι μόνο στην καθημερινή τους ζωή αλλά και κατά την εκτέλεση του επαγγέλματος τους, συνεισφέρει στην πειθαρχικοποίηση τους. Καταγγελίες ρατσιστικών επιθέσεων και περιστατικών όχι μόνο δεν λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από την αστυνομία, αλλά η αστυνομία συχνά είναι ο θύτης και θυματοποιεί περαιτέρω τα άτομα που προβαίνουν σε καταγγελίες. Όταν πρόκειται για παράτυπους μετανάστες, δεν προβαίνουν σε καταγγελίες ρατσιστικών περιστατικών καθόλου καθότι κυριαρχεί ο φόβος ότι η όποια πιθανή επαφή τους με τις αρχές του κράτους μπορεί να οδηγήσει στην απέλαση τους.

---

[31] Dalia Gebrial, Race and the platform economy, 9 Nov 2021 <https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/race-equity/race-and-the-platform-economy>

[32] ΑΥΤΕΠΑΓΓΕΛΤΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΑΝΟΜΕΩΝ ΕΤΟΙΜΟΥ ΦΑΓΗΤΟΥ, 17 Φεβρουαρίου 2022 <http://www.ombudsman.gov.cy/ombudsman/ombudsman.nsf/All/633CF8977FF59ED6C22587ED0034038C/$file/AYT_1_2022.pdf?OpenElement>

Οι κινδυνοι που αντιμετωπίζουν οι διανομείς έτοιμου φαγητού δεν περιορίζονται στην επισφάλεια και τις ρατσιστικές επιθέσεις αλλά επεκτείνονται και στον τομέα των εργατικών ατυχημάτων. Σύμφωνα με στατιστικές του Τμήματος Επιθεώρησης Εργασίας, τα περισσότερα εργατικά τροχαία ατυχήματα αφορούν κυρίως διανομείς έτοιμου φαγητού. Αυτό φυσικά δεν είναι τυχαίο. Εξαιτίας του μοντέλου πληρωμής ανά παραγγελία/παράδοση, οι διανομείς δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να προσπαθούν να εκτελέσουν όσο το δυνατό περισσότερες παραγγελίες σε όσο το δυνατόν μικρότερο χρονικό διάστημα. Οι οδικές συνθήκες εξάλλου για μοτοσυκλετιστές και ποδηλάτες στην Κύπρο δεν είναι και οι καλύτερες. Οι πενιχρές πληρωμές τους δίνουν το αντιφατικό κίνητρο να θέτουν την ζωή τους σε κίνδυνο έτσι ώστε να βγάλουν τα προς το ζην. Το μοντέλο πληρωμής των διανομέων προσομοιάζει το μοντέλο του «μισθού με το κομμάτι» το οποίο ήταν διαδεδομένο τον 19ο αιώνα στα εργοστάσια. Όπως εξηγεί ο Μαρξ:

> «Όταν είναι δοσμένος ο μισθός με το κομμάτι, έχει φυσικά προσωπικό συμφέρον ο εργάτης να εντείνει όσο το δυνατό περισσότερο την εργατική του δύναμη, πράγμα που ευκολύνει τον κεφαλαιοκράτη ν' ανεβάζει τον κανονικό βαθμό εντατικότητας. Προσωπικά [sic] επίσης έχει συμφέρον ο εργάτης να παρατείνει την εργάσιμη ημέρα, γιατί έτσι ανεβαίνει ο ημερήσιος ή ο βδομαδιάτικος μισθός του».[33]

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις του Μαρξ έχουν άμεση εφαρμογή και στην περίπτωση των διανομέων έτοιμου φαγητού.

Η πειθαρχία στην οποία υποβάλλονται οι διανομείς φαγητού όμως δεν περιορίζεται στην αυτοπειθαρχία που επιβάλλει ο μισθός ανά κομμάτι στον εργαζόμενο. Η πειθαρχία παίρνει και την μορφή μιας “διανεμόμενης πειθαρχίας” για την οποία μοιράζονται ευθύνη οι χρήστες των πλατφόρμων αλλά και οι ίδιες οι πλατφόρμες. Η αλγοριθμική διαχείριση της εργασίας των διανομέων πειθαρχεί τους διανομείς με διάφορους τρόπους. Ο χρόνος στον οποίο γίνεται η παράδοση μετριέται από την εφαρμογή της πλατφόρμας και

---

[33] Μαρξ, Κ. Το Κεφάλαιο, Τόμος Πρώτος, (Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2002, σ.σ. 572-3

παρακολουθείται στενά, οι βαθμολογίες και κριτικές τις οποίες αφήνουν οι χρήστες το ίδιο, ο χρόνος ανταπόκρισης σε παραγγελία, κ.ο.κ. Όλα αυτά δημιουργούν ένα ασφυκτικό καθεστώς συνεχής παρακολούθησης και πειθαρχίας για τον διανομέα από το οποίο δεν μπορεί να ξεφύγει.[34]

Το Μέλλον: Η Προτεινόμενη Ευρωπαϊκή Οδηγία Αναφορικά με την Εργασία σε Πλατφόρμες.

Η οδηγία σχετικά με τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας σε πλατφόρμες προτάθηκε για πρώτη φορά από το Συμβούλιο από τον Δεκέμβριο του 2021. Ο σκοπός της οδηγίας είναι να εισάγει τεκμήριο εργοδότησης (σε αντίθεση με αυτοεργοδότηση ή εργολαβία) αν τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις και να ρυθμίσει την αλγοριθμική διαχείριση στην εργασία. Η οδηγία δεν ήταν αποτέλεσμα του γενναιόδωρου πνεύματος των θεσμών της Ευρώπης αλλά αναπόφευκτο αποτέλεσμα των αγώνων των ίδιων των εργαζομένων σε πλατφόρμες σε ολόκληρη την Ευρώπη με απεργίες, διαδηλώσεις και των πιέσεων που άσκησαν κ.ο.κ.[35]

Στην παρούσα του μορφή το κείμενο της οδηγίας θέτει επτά κριτήρια τα οποία θα μπορούν να δείξουν ότι η σχέση μεταξύ πλατφόρμας και εργαζόμενου είναι σχέση μεταξύ εργοδότη και εργοδοτούμενου. Τα κριτήρια αυτά είναι τα εξης:

1. Η πλατφόρμα να προσδιορίζει ή να θέτει ανώτατα όρια στην πληρωμή του εργαζόμενου.
2. Η ανάγκη να συμμορφώνεται ο εργαζόμενος με κανόνες εμφάνισεις (π.χ. να φορά στολή κλπ.)
3. Να υπάρχει επίβλεψη της εργασίας και της ποιότητας της με ηλεκτρονικά μέσα
4. Η πλατφόρμα να περιορίζει την ελευθερία του εργαζόμενου μέσω κυρώσεων από το να οργανώσει την εργασία του με το να περιορίζει την διακριτική ευχέρεια του εργαζόμενου να επιλέξει

[34] βλ. επίσης Heiland, Heiner, “Neither timeless, nor placeless: Control of food delivery gig work via place-based working time regimes”, human relations 2022, Vol. 75(9) 1824–1848.

[35] Σχετικά με το θέμα των αγώνων των εργαζομένων για παράδειγμα βλ. Cant, Callum. 2019. Riding for Deliveroo: Resistance in the New Economy. Cambridge: Polity

τις ώρες εργασίας του ή τις περιόδους αποχής από την εργασία του.

5. Η πλατφόρμα να περιορίζει την ελευθερία του εργαζόμενου συμπεριλαμβανομένου και μέσω κυρώσεων, να οργανώσει ο ίδιος την δουλειά του με το να του περιορίζει την διακριτική ευχέρεια να αποδέχεται ή να απορρίπτει συγκεκριμένες εργασίες.
6. Η πλατφόρμα περιορίζει την ελευθερία του εργαζόμενου, συμπεριλαμβανομένου και μέσω κυρώσεων, να οργανώσει την εργασία του, με τον να περιορίζει την διακριτική ευχέρεια του εργαζόμενου να χρησιμοποιεί υπεργολάβους ή αντικαταστάτες
7. Η πλατφόρμα περιορίζει την ευχέρεια και πιθανότητα στον εργαζόμενο να «κτίσει» δικό του πελατολόγιο ή να εκτελέσει εργασίες για τρίτο μέρος.

Στην περίπτωση που τρία από αυτά τα επτά κριτήρια ικανοποιούνται, τότε τεκμαίρεται σχέση εργοδότησης μεταξύ της πλατφόρμας και του εργαζόμενου και η πλατφόρμα θα πρέπει να το αντικρούσει, αποδεικνύοντας στην ουσία ότι ο εργαζόμενος είναι αυτοεργοδοτούμενος και όχι εργοδοτούμενος, κάτι που θα ήταν πολύ δύσκολο έως αδύνατο. Υπήρχαν ενδείξεις εκ μέρους του Ευρωκοινοβουλίου ότι το ίδιο ήθελε το τεκμήριο εργοδότησης να είναι αυτόματο για όσους εργάζονται σε πλατφόρμες αφήνοντας πολύ περιορισμένο περιθώριο στις πλατφόρμες για να ανατρέψουν το τεκμήριο αυτό χωρίς όμως να οδηγήσει κάπου αυτό.

Πίσω στη Κύπρο

Ακόμα και όταν λαμβάνονται μέτρα για την προστασία, δήθεν, των διανομέων έτοιμου φαγητού αυτά είναι πρόχειρα και στο τέλος δεν βοηθούν, όπως για παράδειγμα η πρόσφατη απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου σύμφωνα με την οποία δεν θα επιτρέπονται υπηρεσίες διανομής εν μέσω καύσωνα από τις 12.00 μέχρι τις 16.00. Δεν καθυστέρησε να τοποθετηθεί η Μετεωρολογική Υπηρεσία αναφέροντας ότι οι ώρες 12.00 με 16.00 δεν αντιπροσωπεύουν τις πραγματικές ώρες των υψηλών θερμοκρασιών. Επίσης, το πιο σημαντικό κενό που άφησε η εν λόγω απόφαση είναι το γεγονός ότι μεταξύ αυτών των ωρών οι διανομείς έτοιμου φαγητού δεν θα λαμβάνουν καμία αποζημίωση.

Κινητοποιήσεις όπως η απεργία των διανομέων έτοιμου φαγητού στην Κύπρο είναι ο μόνος τρόπος που μπορούν να πετύχουν τις διεκδικήσεις τους οι εργαζόμενοι. Ο ταξικός αγώνας και η αλληλεγγύη είναι το μόνο όπλο που έχει στην διάθεση της η εργατική τάξη. Πράγματι, η αλληλεγγύη που έδειξαν στον αγώνα των διανομέων ομάδες όπως η Antifa, το IWW Κύπρου, η Θύρα 9 αλλά ακόμα και η ΠΕΟ και άλλες οργανώσεις δείχνουν ότι εργατική τάξη είναι πάντα έτοιμη για αγώνα και ότι είναι μια δύναμη την οποία πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη η άρχουσα τάξη. Απόδειξη της επιτυχίας της απεργίας είναι η επαναφορά της αμοιβής των εργαζομένων στα προηγούμενα επίπεδα και το ότι αναμείχθηκε και το Τμήμα Εργασιακών Σχέσεων το οποίο και εξετάζει το καθεστώς και συνθήκες απασχόλησης των διανομέων έτοιμου φαγητού.

Το μέλλον - Ψηφιακή αυτοδιαχείριση;

Μήπως υπάρχει εναλλακτικό στην καπιταλιστική ψηφιακή διαχείριση της εργασίας μέσω πλατφόρμας; Υπάρχει πιθανότητα να γίνει μια στροφή προς ψηφιακή αυτοδιαχείριση προς όφελος των εργαζομένων; Μια πλατφόρμα από τους εργαζομένους, για τους εργαζομένους; Υπάρχουν μερικές εισηγήσεις ότι ίσως αυτό να είναι δυνατό. Για παράδειγμα, ο James Muldoon στο βιβλίο του “Platform Socialism: How to Reclaim our Digital Future from Big Tech”[36] εισηγείται ότι μπορούμε να οραματιστούμε ένα μέλλον όπου θα κυριαρχεί ο σοσιαλισμός της πλατφόρμας τον οποίο ορίζει ως την «οργάνωση της ψηφιακής οικονομίας μέσω κοινωνικής ιδιοκτησίας ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων και δημοκρατικό έλεγχο της υποδομής και των συστημάτων τα οποία κυβερνούν τις ψηφιακές μας ζωές».[37]

Ο Muldoon χτίζει τις βάσεις του συστήματος το οποίου προτείνει, μεταξύ άλλων, πάνω στην ελευθεριακή παράδοση και το μοντέλο των εργατικών συμβουλίων τα οποία έκαναν την εμφάνιση τους στις Ρωσικές επαναστάσεις, στην Γερμανική επανάσταση, στην Ουγγρική επανάσταση κλπ. Ο Muldoon οραματίζεται ένα ψηφιακό συνεργατισμό όπου συνεργατικές πλατφόρμες θα ανήκουν και θα ελέγχονται από τους ανθρώπους οι οποίοι συμμετέχουν σε αυτές.

[36] Pluto Press. 2022.
[37] Ibid. σελ 3 δική μου μετάφραση

Εισηγείται την αντικατάσταση των δημόσιων-ιδιωτικών συνεταιρισμών με δημόσιους-κοινούς συνεταιρισμούς.

Όμως, υπάρχουν προκλήσεις και εμπόδια σε ένα τέτοιο όραμα. Θεωρητικά, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν συνεργατικές πλατφόρμες αυτού του είδους. Θα χρειαζόταν τεράστια χρηματική επένδυση για την δημιουργία τους αλλα και την λειτουργία τους από μέρα σε μέρα. Το μεγαλύτερο ερώτημα όμως είναι αν τέτοιου είδους συνεργατικές πλατφόρμες θα μπορούσαν να επιβιώσουν σε μια καπιταλιστική κοινωνία. Θα μπορούσε μια συνεργατική πλατφόρμα της οποίας ο κυριότερος σκοπός θα ήταν η ευημερία των εργαζομένων-μετόχων της να ανταγωνιστεί με τις άλλες πλατφόρμες οι οποίες λειτουργούν βάσει του μοντέλου της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και να επιβιώσει; Δυστυχώς, στα πλαίσια μιας καπιταλιστικής οικονομίας αν και οι συνεργατισμοί είναι αξιέπαινοι και μας δίνουν μια μικρή εικόνα του πως μπορεί να οργανωθεί διαφορετικά η εργασία σε μια μελλοντική κοινωνία, η ιστορία μας δείχνει ότι αυτοί οι συνεργατισμοί είτε παραμένουν πιστοί στις αρχές τους και αποτυχαίνουν και οδηγούνται σε πτώχευση, είτε μετατρέπονται σταδιακά σε “κανονικές” εταιρείες για να επιβιώσουν και αναπαράγουν το ίδιο μοντέλο εκμετάλλευσης.

Όπως και να έχει, ο αγώνας για ένα καλύτερο μέλλον ξεκινά με κινητοποιήσεις όπως αυτές των διανομέων της Wolt. Κάθε διεκδίκηση και κάθε επιτυχία της εργατικής τάξης είναι ακόμα ένα σκαλί που οδηγήσει σε μια καλύτερη κοινωνία.

Οι Εκλογές του 2023 και οι Μηχανισμοί Αναπαραγωγής της Εξουσίας ΑΚΡ- Ερντογάν

της Γεωργιάνας Νεοκλέους

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2023

Παρά την υποχώρηση των ποσοστών του για πρώτη φορά σε επίπεδα χαμηλότερα του 40%, στις βουλευτικές εκλογές της 14ης Μαΐου, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) έχει διατηρήσει την πρώτη θέση με ποσοστό 35.6% και 268 έδρες, με απώλεια 7 μονάδων και 27 εδρών σε σύγκριση με τις εκλογές του 2018. Το ΑΚΡ έχει καταφέρει να διατηρήσει σε μεγάλο βαθμό τη στήριξη του και στις περιοχές που επηρεάστηκαν από τους σεισμούς της 6ης Φεβρουαρίου, παρά το μέγεθος της καταστροφής. Ο κύριος εταίρος του, το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (ΜΗΡ), έχει διατηρήσει τη στήριξή του με μικρή απώλεια, λαμβάνοντας 10.1% και 50 έδρες. Η στρατηγική του ΑΚΡ να συμπεριλάβει στη λίστα του Υπουργούς της προηγούμενης κυβέρνησης και η συνεργασία του με τα άλλα κόμματα, έχει συμβάλει σημαντικά στη διατήρηση του ρόλου και του λόγου του στη βουλή. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν προς τον δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών, η προεκλογική του οποίου είχε ήδη στο επίκεντρο την επίκληση στην «σταθερότητα» έναντι στο «χάος» και την αστάθεια που ταυτίστηκε με την ενδεχόμενη άνοδο της αντιπολίτευσης στην εξουσία και την μετάβαση σε κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης.

ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ	ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ	ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ)	Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP)	Κόμμα Πράσινης Αριστεράς (YSP)
Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP)	Καλό Κόμμα (İYİP)	Εργατικό Κόμμα Τουρκίας (TİP)
Κόμμα Μεγάλης Ενότητας (BBP)	Κόμμα Μέλλοντος (GP)	Κόμμα Εργασίας (EMEP)
Επανιδρυμένο Κόμμα Ευημερίας (YRP)	Κόμμα Δημοκρατίας και Προόδου (DEVA)	Κόμμα Εργατικής Κίνησης (EHP)
Κόμμα Ελεύθερης Υπόθεσης (HÜDA-PAR)	Κόμμα Ευδαιμονίας (SP)	Ομοσπονδία Σοσιαλιστικών Οργανώσεων (SMF)
	Δημοκρατικό Κόμμα (DP)	Κόμμα Κοινωνικής Ελευθερίας (TÖP)
➔ **Συμμαχία στη βάση των τριών συνιστωσών της τουρκικής δεξιάς: εθνικισμός, ισλαμισμός, συντηρητισμός**.	➔ **Συμμαχία κοσμικού εθνικισμού, ισλαμικών κομμάτων και κομμάτων που προέκυψαν μετά από αποχωρήσεις στελεχών του ΑΚΡ**	➔ **Συμμαχία Κουρδικού - Αριστερού Κινήματος**

Ούτε η Συμμαχία του Λαού αλλά ούτε και η Συμμαχία του Έθνους έχουν πετύχει πλειοψηφία 360 εδρών στο κοινοβούλιο, που είναι απαραίτητη για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για συνταγματική αλλαγή. Αυτός ήταν και ο κεντρικός στόχος της αντιπολιτευτικής συμμαχίας για την έξοδο από το προεδρικό σύστημα και τη μετάβαση σε «ενισχυμένο κοινοβουλευτικό». Η Συμμαχία του Λαού έχει λάβει το 49.5% των ψήφων και 323 έδρες, η Συμμαχία του Έθνους 35% και 212 έδρες. Η Συμμαχία του Έθνους έχει αυξήσει τις έδρες της λόγω της σύστασης κοινών λιστών υποψηφίων κάτω από τα δύο μεγάλα κόμματα σε ορισμένες εκλογικές περιφέρειες. Το αντιπολιτευτικό Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP) έλαβε 25.3% και 169 έδρες, αυξάνοντας τα ποσοστά του σε σχέση με το 2018. Το Καλό Κόμμα (İYİP) έλαβε 9.7% και 43 έδρες, διατηρώντας τα ποσοστά του. Η Συμμαχία Εργασίας και Ελευθερίας, που είχε στρατηγική σημασία, έχει λάβει ποσοστό 10.5% και 65 κοινοβουλευτικές έδρες. Το Κόμμα Πράσινης Αριστεράς (YSP)[38] που έλαβε 8.8% και 61 έδρες, παρουσίασε μείωση ποσοστών σε σχέση με το 2018, η οποία σχετίζεται με την μετακίνηση Κούρδων προς το CHP. Στις περιοχές της Νοτιοανατολικής και Ανατολικής Ανατολίας όπου κυριαρχεί η κουρδική ψήφος, το AKP και το YSP έχουν απώλειες στήριξης, ενώ το CHP έχει λάβει μεγαλύτερη στήριξη σε σύγκριση με τις εκλογές του 2018.

Οι προεδρικές εκλογές του 2023, ήταν οι πρώτες στις οποίες ο Ερντογάν δεν εξελέγη από τον πρώτο γύρο. Στο δεύτερο γύρο που έγινε στις 28 του Μάη, ανανέωσε τη θητεία του με ποσοστό 52.2%, απέναντι στον υποψήφιο της αντιπολίτευσης και πρόεδρο του CHP, Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, που έλαβε 47.8%. Η διαφορά στον αριθμό ψήφων των δύο δεν έχει αλλάξει σημαντικά από τον πρώτο στον δεύτερο γύρο. Ο Ερντογάν αύξησε τα ποσοστά του στον δεύτερο γύρο κατά 2.7 μονάδες και ο Κιλιτσντάρογλου κατά 2.9 μονάδες. Ο

[38] Το φιλοκουρδικό Κόμμα Δημοκρατίας των Λαών (HDP), συμμετείχε στις εκλογές κάτω από το Κόμμα Πράσινης Αριστεράς, λόγω της ανοιχτής δικαστικής διαδικασίας που εκκρεμούσε για κλείσιμό του. Το κόμμα αυτό όσο και η συμμαχία στην οποία συμμετείχε, έχει στρατηγική σημασία για τις εκλογές αυτές μετά το 2015 όπου το HDP κλείδωσε το 10%. Δεδομένης της λεπτής ισορροπίας ανάμεσα στις δύο μεγάλες συμμαχίες η Κουρδική – αριστερή ψήφος έχει επηρεάσει σημαντικά το εκλογικό αποτέλεσμα, ειδικά στις προεδρικές εκλογές.

Κιλιτσντάρογλου αντιμετώπισε μικρή αλλά σταθερή απώλεια ποσοστών σε σχεδόν όλες τις κουρδικές περιοχές και ο Ερντογάν αύξησε τα ποσοστά του κατά περίπου 2.5 μονάδες μέσο όρο σε αυτές τις περιοχές σε σύγκριση με τον πρώτο γύρο. Αυτό, δεδομένης και της μείωσης της προσέλευσης στις περιοχές αυτές κατά περίπου 4%, δείχνει την απομάκρυνση μέρους των Κούρδων ψηφοφόρων από την υποψηφιότητα Κιλιτσντάρογλου που είχαν στηρίξει μαζικότερα στις 14 του Μάη αλλά και την στήριξη συντηρητικών Κούρδων ψηφοφόρων στον Ερντογάν.

Αποτελέσματα Βουλευτικών εκλογών 2023 (σε σχέση με 2018)		
	Ποσοστό	**Έδρες**
AKP	35.6% (-7%)	268 (-27)
MHP	10.1% (-1%)	50 (-1)
YRP	2.8%	5
BBP	1%	0
Συμμαχία Λαού	**49.5% (-4.2%)**	**323 (-21)**
CHP	25.3% (+2.7%)	169 (+23)
İYİP	9.7% (-0.3%)	43 (+0)
Συμμαχία του Έθνους	**35% (+1.1%)**	**212 (+23)**
YSP	8.8% (-2.9%)	61 (-5)
TİP	1.7%	4
Συμμαχία Εργασίας Ελευθερίας	**10.5%**	**65**

Τόσο η εικόνα της βουλής, όπου στο 60% των εδρών βρίσκονται εθνικιστικά κόμματα, όσο και η πορεία της προεκλογικής του Κιλιτσντάρογλου προς τον δεύτερο γύρο των εκλογών, επιβεβαιώνει ξανά την επικράτηση του εθνικισμού στην τουρκική πολιτική και κοινωνία. Μεταξύ πρώτου και δεύτερου γύρου, η προεκλογική του Κιλιτσντάρογλου, χαρακτηρίστηκε από μία υπερεθνικιστική στροφή, με έμφαση στον «αγώνα ενάντια στην τρομοκρατία» και σε μία

ρατσιστική ρητορική απέναντι στους μετανάστες. Στο πλαίσιο αυτό, υπέγραψε πρωτόκολλο συνεργασίας με το Κόμμα της Νίκης (ZP), ένα μικρό κόμμα που προέκυψε ως αντίδραση στο μεταναστευτικό, το οποίο μεταξύ άλλων περιείχε μία σειρά από υποσχέσεις που ανέτρεπαν κάποιες από τις βασικότερες διεκδικήσεις του Κουρδικού Κινήματος. Στους κόλπους της αντιπολίτευσης έχει διαμορφωθεί ένα άλλο είδος εθνικισμού, ο οποίος έχει επιρροές από τον κρατικό εθνικισμό, αλλά διαφοροποιείται ως προς την αντίδρασή του στην επικράτηση του Ισλαμισμού στην πολιτική και την κοινωνία και ως προς το «αντι-ερντογανικό» του περιεχόμενο.[39] Η επικράτηση του εθνικισμού, η οποία αποξενώνει και καταστέλλει το Κουρδικό Κίνημα, επισκιάζει την ίδια στιγμή, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες και μηχανισμούς, τις ανησυχίες σε θέματα διαβίωσης και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των ψηφοφόρων.

Αποτέλεσμα δεύτερου γύρου Προεδρικών Εκλογών 2023 (σε σύγκριση με τον πρώτο γύρο)		
Ερντογάν	52.2% (+2.7%)	27.834.692 (+700.855)
Κιλιτσντάρογλου	47.8% (+2.9%)	25.504.552 (+909.620)

Γιατί η «άδεια κατσαρόλα» δεν οδήγησε σε αλλαγή διακυβέρνησης

Το 2022 το ΑΕΠ της Τουρκίας αυξήθηκε κατά 5.6% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος[40] και το πρώτο τρίμηνο του 2023 κατά 4% σε σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του προηγούμενου έτους.[41] Η Τουρκία

[39] Tanıl Bora, 'Milliyetçilik Yükseliyor!' (*Birikim*, 31 Μάη 2023) <https://birikimdergisi.com/haftalik/11416/milliyetcilik-yukseliyor> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

[40] Deniz Çiçek Palabıyık, Mustafa Çalkaya, 'Türkiye ekonomisi 2022'de yüzde 5.6 büyüdü' (*AA*, 28 Φεβρουαρίου 2023) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ekonomisi-2022de-yuzde-5-6-buyudu/2832986> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

[41] 'TÜIK: Türkiye ekonomisi yılın ilk çeyreğinde yüzde 4 büyüdü' (*Euronews*, 31 Μάη 2023) <https://tr.euronews.com/2023/05/31/turkiye-ekonomisi-yilin-ilk-ceyreginde-yuzde-4-buyudu> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

δεν βρίσκεται αντιμέτωπη με μία οικονομική κρίση, αλλά με ένα σοκ ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος. Το χάσμα ανάμεσα στο μερίδιο της εργασίας και του κεφαλαίου στο εθνικό εισόδημα έχει διευρυνθεί δραματικά επί διακυβέρνησης AKP και συνεχίζει να αυξάνεται πιο συστηματικά την τελευταία πενταετία. Σύμφωνα με μελέτη της Συνομοσπονδίας Επαναστατικών Συνδικάτων Τουρκίας (DİSK), το μερίδιο της εργασίας που ήταν 35.3% το δεύτερο τρίμηνο του 2018, έχει μειωθεί στο 25.2% το τέταρτο τρίμηνο του 2022. Από την άλλη, το μερίδιο του κεφαλαίου στο ΑΕΠ, το οποίο ήταν 48% το δεύτερο τρίμηνο του 2018, έφτασε το 56.7% το τέταρτο τρίμηνο του 2022.[42] Την ίδια στιγμή, ο κατώτατος μισθός, ο οποίος τον Απρίλιο του 2023 ήταν χαμηλότερος από το όριο της πείνας και της φτώχειας[43], έχει μετατραπεί στο μέσο μισθό, με το 60% των μισθωτών να λαμβάνουν μισθούς σε παρόμοια ή χαμηλότερα επίπεδα.[44]

Δεδομένων των παραπάνω, οι εξελίξεις στην Τουρκία και τα αποτελέσματα των εκλογών του 2023, γίνονται πολλές φορές αντιληπτά, ιδιαίτερα στο ελληνόφωνο κυπριακό πλαίσιο, στη βάση μίας αντίληψης περί «παντοδυναμίας του Ερντογάν». Άλλες φορές, στη βάση γενικεύσεων που κατανοούν τους ψηφοφόρους και ιδιαίτερα το κομμάτι της μισθωτής εργασίας που αποτέλεσε για χρόνια πυρήνα της εκλογικής βάσης του AKP, ως μία ομοιογενή μάζα που χαρακτηρίζεται από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ή απουσία πολιτικής βούλησης. Σε άλλες περιπτώσεις, το εκλογικό αποτέλεσμα αποδίδεται εξ ολοκλήρου σε νοθεία ή παραποίηση των αποτελεσμάτων της ψηφοφορίας. Ακόμη, η άνοδος του αυταρχισμού

---

42 DİSK-AR, 'AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İşçiler Neler Kaybetti? 2002-2023' (*DİSK-AR*, Μάης 2023) 85, 18. < https://disk.org.tr/wp-content/uploads/2023/05/akpnin20yilipdf.pdf> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

43 'TÜRK-İŞ Nisan 2023 Açlık ve Yoksulluk Sınırı' (*TÜRK-İŞ*, 29 Απριλίου 2023) <https://www.turkis.org.tr/turk-is-nisan-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

44 DİSK-AR, 'AKP Döneminde ve Başkanlık Rejiminde İşçiler Neler Kaybetti? 2002-2023' (*DİSK-AR*, Μάης 2023) 85, 18. <https://disk.org.tr/wp-content/uploads/2023/05/akpnin20yilipdf.pdf> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

και της καταστολής, λαμβάνεται υπόψιν ως αποκλειστικός παράγοντας διαμόρφωσης του εκλογικού αποτελέσματος.

Η υιοθέτηση των εν λόγω ερμηνειών θέτει αρκετά εμπόδια στην κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει η εξουσία AKP την τελευταία δεκαετία, των σύνθετων δυναμικών οι οποίες διαμορφώνουν την εκλογική συμπεριφορά, αλλά και των μηχανισμών μέσα από τους οποίους καταφέρνει το κυβερνών κόμμα να αναπαράγει την εξουσία του. Ο αυταρχισμός, ως εγγενές συστατικό του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού του τουρκικού κράτους και ως απάντηση στις κρίσεις του, δεν αποτελεί από μόνος του παράγοντα αναπαραγωγής της εξουσίας. Η αναπαραγωγή του αυταρχικού καθεστώτος στην Τουρκία, θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή τόσο μέσα από τη δυνατότητά του να καταστέλλει με πολιτικές «εξαναγκασμού», όσο και μέσα από την ικανότητά του να παράγει πολιτικές «συναίνεσης» οι οποίες την τελευταία δεκαετία απευθύνονται στο 50% του πληθυσμού.

Η πραγματικότητα αυτή, φαίνεται να έχει παραβλεφθεί και από την ίδια την τουρκική αντιπολίτευση, η οποία στήριξε την αισιοδοξία της στη θέση που εξέφρασε ο πρώην πρωθυπουργός της Τουρκίας, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, ότι «η άδεια κατσαρόλα μπορεί να ανατρέψει την εξουσία», χωρίς να αποτελέσει μία ισχυρή εναλλακτική που να απαντά τις βασικότερες κοινωνικοοικονομικές ανησυχίες των ψηφοφόρων.

Η «πολιτισμικοποίηση» της πολιτικής

Αρκετές έρευνες γνώμης πριν από τις εκλογές τόνιζαν την ανησυχία για «απώλεια των πολιτισμικών κεκτημένων» των αναποφάσιστων ψηφοφόρων οι οποίοι είχαν απομακρυνθεί από το AKP. Η έναρξη της εκστρατείας «συγχώρεσης» του Κιλιτσντάρογλου τα τελευταία χρόνια, αλλά και η συνεργασία με ισλαμικά κόμματα, είχε ακριβώς τον στόχο της επαναπροσέγγισης εκείνων των συντηρητικών μερίδων της κοινωνίας οι οποίες αναζητούσαν μία εναλλακτική που δεν θα έθετε σε κίνδυνο τις θρησκευτικές τους ελευθερίες. Η κυβέρνηση επιχείρησε να ενισχύσει την ανησυχία αυτών των μερίδων στο ενδεχόμενο αλλαγής διακυβέρνησης με διάφορους τρόπους κατά την προεκλογική περίοδο. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική στιγμή, ήταν η δημιουργία έντονης συζήτησης, ένα μήνα πριν τις

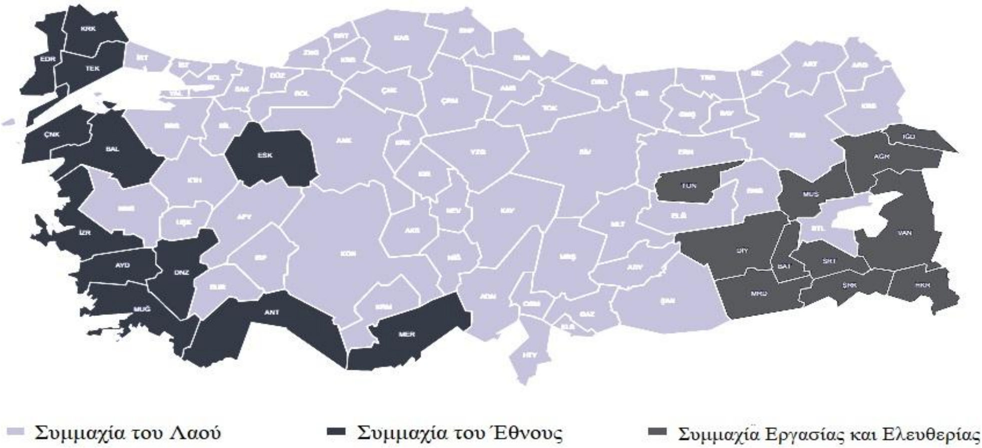
εκλογές, γύρω από φωτογραφία του Κιλιτσντάρογλου ο οποίος στεκόταν με τα παπούτσια σε χαλί προσευχής.[45]

Η «πολιτισμικοποίηση» της πολιτικής και η πόλωση σε πολιτισμικούς άξονες συμβάλει στην αναπαραγωγή του καθεστώτος μέσα από «πολιτισμικούς πολέμους» που μετατοπίζουν την έμφαση από κεντρικά κοινωνικοοικονομικά και ταξικά ζητήματα, ιδιαίτερα σε στιγμές και περιόδους εμφανούς φθοράς της εξουσίας. Ιδιαίτερα από το 2013, όταν η Τουρκία εισήλθε σε συγκυρία δομικής κρίσης, ως αποτέλεσμα της συνύπαρξης της κρίσης στο κράτος και της κρίσης του μοντέλου συσσώρευσης, η καλλιέργεια της πόλωσης και η συσπείρωση των συντηρητικών ψηφοφόρων στον άξονα του πολιτισμικού' αποτελεί κεντρική πτυχή της διακυβέρνησης AKP. Ο εκλογικός χάρτης της Τουρκίας παρουσιάζει με εμφανή τρόπο το κλίμα πολιτισμικής πόλωσης που στηρίζεται σε κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις[46] και τις τρεις κύριες επικρατούσες τάσεις που ξεκαθαρίστηκαν από τις εκλογές του 2015. Το CHP και η κοσμική πτέρυγα του τουρκικού εθνικισμού επικρατεί στη δυτική Τουρκία, η συντηρητική εθνικιστική ψήφος και το κυβερνών κόμμα στην Κεντρική Ανατολία και η Κουρδική αριστερή ψήφος στις περιοχές της νοτιοανατολικής και ανατολικής Ανατολίας.

---

45 Necati Özkan, 'Seccade' (*Cumhuriyet*, 3 Απριλίου 2023) <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/necati-ozkan/seccade-2067492> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

46 Νίκος Μούδουρος, 'Τα «τρία έθνη» της Τουρκίας: Ιδεολογικές και εκλογικές τάσεις' (Ημερίδα Τμήματος Τουρκικών Σπουδών και Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών με θέμα Εκλογές 2023, Η Τουρκία στην Κάλπη, Δίλημμα: Αλλαγή ή Συνέχεια;, Λευκωσία, 22 Απριλίου 2023) < https://www.youtube.com/watch?v=pBUprWX06RI&ab_channel=Turkish%26MiddleEasternStudiesUCY> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2021

Η «πολιτισμικοποίηση»[47] της πολιτικής, έχει δημιουργήσει στρατιές αφοσιωμένων ψηφοφόρων στο κόμμα και στο κράτος. Το AKP γίνεται αντιληπτό από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ως ο εκπρόσωπος των συντηρητικών ισλαμικών μαζών της «περιφέρειας» που καταπιέζονταν για χρόνια από τις κοσμικές κεμαλικές ελίτ του «κέντρου», ως εκπρόσωπος του «αυθεντικού τουρκικού έθνους», των λεγόμενων «Μαύρων Τούρκων».[48] Άλλωστε, η ημερομηνία διεξαγωγής των προεδρικών και βουλευτικών εκλογών δεν είναι καθόλου τυχαία. Αποτελεί μία ιστορική αναφορά με συμβολισμούς που εκφράζουν το γενικότερο πλαίσιο της εκστρατείας του κυβερνόντος κόμματος. Στις 14 του Μάη 1950, το Δημοκρατικό Κόμμα του Αντνάν Μεντερές με το σύνθημα «Αρκετά, το λόγο έχει το έθνος», δημιούργησε αυτοδύναμη κυβέρνηση, σηματοδοτώντας το τέλος της εποχής του Κεμαλικού μονοκομματισμού. Αντλώντας από τον συμβολισμό αυτό, οι εκλογές του 2023 μετατρέπονται σε μία ιστορική μάχη για την «επιβίωση του κράτους» και την επικράτηση της «εθνικής βούλησης».

[47] Sedef Arat Koç, 'Culturalizing politics, hyper-politicizing 'culture': 'White' vs. 'Black Turks' and the making of authoritarian populism in Turkey' (2018) 42 Dialect Anthropolog 391-408

[48] Seda Demiralp, 'White Turks, Black Turks? Faultlines beyond Islamism versus secularism' (2012) 33/3 Third World Quarterly 511-524

Η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα

Όταν στις δημοτικές εκλογές του 2019, το κυβερνών κόμμα απώλεσε τις μεγάλες μητροπόλεις που πέρασαν στην αντιπολίτευση, η σοβαρή αύξηση επιτοκίων που έγινε μετά την νομισματική κρίση του 2018, είχε ως αποτέλεσμα μεγάλη αύξηση της ανεργίας. Αυτός ήταν και ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της ήττας. Αυτή τη φορά, η κυβέρνηση αντιλαμβανόμενη το πολιτικό κόστος της εν λόγω οικονομικής διαχείρισης, εφάρμοσε διαφορετική πολιτική στη νομισματική κρίση του 2021. Οι επαναλαμβανόμενες μειώσεις των επιτοκίων που προηγήθηκαν των εκλογών του 2023, δημιούργησαν περισσότερες από 2 εκατομμύρια πρόσθετες θέσεις εργασίας μεταξύ του πρώτου τρίμηνου του 2022 και του πρώτου τριμήνου του 2023[49] και λειτούργησαν ευνοϊκά για το κεφάλαιο και συγκεκριμένους επιχειρηματικούς κύκλους που ενισχύουν το μπλοκ εξουσίας.[50] Επομένως, η διατήρηση της ανεργίας σε σταθερά επίπεδα, παρά τον υψηλό πληθωρισμό, λειτούργησε ως αντιστάθμισμα της επίδρασης του σοκ στην κατανομή του εισοδήματος.[51]

Μηχανισμοί οικονομικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης της μισθωτής εργασίας

Ο Ερντογάν, αμφισβητώντας την δυναμική της «άδειας κατσαρόλας», επικράτησε στις εκλογές του 2023, αντλώντας την συναίνεση μεγάλου μέρους των ψηφοφόρων και μέσα από

---

[49] Ümit Akçay, ‘Hani boş tencerenin götüremeyeceği iktidar yoktu?’ (*Duvar*, 8 Ιουνίου 2023) <https://www.gazeteduvar.com.tr/hani-bos-tencerenin-goturemeyecegi-iktidar-yoktu-makale-1622647> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

[50] Μέχρι το 2013 το AKP είχε καταφέρει να ενοποιήσει τα συμφέροντα διαφορετικών μερίδων των επιχειρηματικών κύκλων. Από το 2013, όταν οι αλλαγές στην παγκόσμια οικονομία, ανέτρεψαν το περιβάλλον ρευστότητας που ευνοούσε τη λειτουργία του οικονομικού μοντέλου που βασίστηκε στην εξαρτημένη χρηματιστικοποίηση, συγκεκριμένοι επιχειρηματικοί κύκλοι μεγάλης και μικρομεσαίας κλίμακας, που ευνοούνται από τα χαμηλά επιτόκια, έχουν αυξήσει την επιρροή τους στις οικονομικές πολιτικές του AKP.

[51] Νίκος Μούδουρος, ‘Πώς ο Ερντογάν νίκησε την «άδεια κατσαρόλα»’ (*Ανατολικότερα*, 12 Ιουνίου 2023) <https://anatolikotera.com/2023/06/12/4059/#more-4059> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

μηχανισμούς που αντικατοπτρίζουν τις υλικές πτυχές του λαϊκισμού στην Τουρκία και αντισταθμίζουν για χρόνια τις επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής στη μισθωτή εργασία. Η διεύρυνση της δανειοδότησης και η παροχή δανείων για τις χαμηλότερες τάξεις, εκτός του ότι λειτούργησε για χρόνια με τρόπο που να απορροφά τις αντιδράσεις για τους στάσιμους μισθούς και τις ιδιωτικοποιήσεις, έχει προκαλέσει ένα μεγάλο κύμα υπερχρέωσης των νοικοκυριών. Η πραγματικότητα αυτή, θέτει μπροστά στους μισθωτούς ακόμη περισσότερες ανησυχίες στο ζήτημα της αποπληρωμής στην περίπτωση αλλαγής διακυβέρνησης και συνεπώς αναπαράγει τους δεσμούς εξάρτησης με την εξουσία. Μία άλλη πτυχή της εξάρτησης αυτής είναι οι κοινωνικές πολιτικές, που χαρακτηρίζονται ως «η σιωπηρή επανάσταση» του ΑΚΡ.[52] Η κοινωνική βοήθεια προκύπτει από τη συνεργασία της κυβέρνησης με ένα ευρύ πελατειακό δίκτυο στο οποίο συμμετέχουν δήμοι, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και ισλαμικά τάγματα και αδελφότητες. Η κοινωνική πρόνοια επί διακυβέρνησης ΑΚΡ έχει μετατραπεί σε φιλανθρωπία και προωθείται μέσα από αναφορές σε ισλαμικές πρακτικές «αλληλεγγύης» ή ακόμη και ως προσωπικό δώρο από τον Ερντογάν.

Τα παραπάνω αποτελούν μερικές από τις δυναμικές που συνέβαλαν στην επανεκλογή Ερντογάν και στην ήττα της αντιπολίτευσης, σε συνδυασμό με την τάση αναζήτησης συνθηκών σταθερότητας, που έλαβε κεντρικό χώρο στην προεκλογική της κυβερνώσας συμμαχίας. Ωστόσο, οι παραπάνω πολιτικές συναίνεσης δεν μπορούν να αναστρέψουν πλήρως το πλαίσιο αμφισβήτησης της εξουσίας ΑΚΡ το οποίο έχει διευρυνθεί κατά την τελευταία δεκαετία, κάτι που φάνηκε στις εκλογές του 2023 ιδιαίτερα στις μεγάλες μητροπόλεις όπως Άγκυρα και Κωνσταντινούπολη, εκεί όπου την πλειοψηφία έλαβε ο υποψήφιος της αντιπολίτευσης και ο αντίκτυπος στο βιοτικό επίπεδο είναι πιο άμεσος.

[52] Abulkadir Develi, Mustafa Erdem, ‘AK Parti’nin En Sessiz Devrimi: Sosyal Politika Uygulamarı’ (*Kriter*, 1 Ιουλίου 2023) <https://kriterdergi.com/siyaset/ak-partinin-en-sessiz-devrimi-sosyal-politika-uygulamalari> τελευταία πρόσβαση Αύγουστος 2023

Γιατί Έχουμε Κρίσεις στον Καπιταλισμό;

του Δημήτρη Χαραλάμπους

Εισαγωγή

Στον παρόν κείμενο θα πραγματευτούμε το φαινόμενο των οικονομικών κρίσεων αντιπαραβάλλοντας σε ορισμένα σημεία τις κυριότερες διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στην αστική και μαρξιστική οικονομική θεωρία. Στο κείμενο χρησιμοποιούμε σαν εργαλείο τη Μαρξιστική Πολιτική Οικονομία, όχι γιατί αντιλαμβανόμαστε τον μαρξισμό ως δόγμα ή «θρησκεία», αλλά γιατί η μαρξική ανάλυση του κεφαλαιοκρατικού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού παραμένει επίκαιρη και ο καλύτερος τρόπος κατανόησης του τρόπου συστήματος. Το βασικό ερώτημα που θα εξεταστεί είναι ποια είναι γενεσιουργός αιτία των οικονομικών κρίσεων. Αν δηλαδή οι μεγάλες οικονομικές κρίσεις που βιώσαμε μέχρι σήμερα ήταν ένα τυχαίο γεγονός ή ήταν μια κρίση α λα Μαρξ; Δηλαδή, ήταν μια κρίση του ίδιου του καπιταλισμού που προκλήθηκε από τον νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους και άρα θα πρέπει να μιλάμε για μια δομική κρίση του ίδιου του συστήματος;

Με τον όρο οικονομική κρίση εννοούμε ένα περιοδικό ρήγμα (μακροχρόνιο ή βραχυχρόνιο) στην ομαλή λειτουργία της αναπαραγωγικής διαδικασίας ενός οικονομικού συστήματος. Η φυσιολογική λειτουργία της καπιταλιστικής οικονομίας αντανακλάται στη μακροχρόνια ανοδική τάση του παραγόμενου προϊόντος. Οι αποκλίσεις του πραγματικού ΑΕΠ από την τάση του, απορρέουν είτε από την επιτάχυνση είτε από τη επιβράδυνση της συσσώρευσης κεφαλαίου, δεικνύοντας έτσι αν η οικονομία διανύει φάση άνθησης ή ύφεσης αντίστοιχα.[53]

Οι Σχολές Οικονομικής Σκέψης

Στην νεοκλασική (ορθόδοξη) οικονομική σκέψη, οι κρίσεις προβάλλονται ως τυχαία εξωγενείς σοκ τα όποια διακόπτουν την εύρυθμη λειτουργία του συστήματος. Ουσιαστικά, θεωρούν ότι οι

---

[53] Τσαλίκη, Π. & Τσουλφίδης, Λ., 2018. *Δοκίμια Πολιτικής Οικονομίας.* 3η ed. Θεσσαλονίκη: Τζιολα, 248.

διακυμάνσεις δεν έχουν κάποιο ενδογενή χαρακτήρα, είναι εφήμερες και οι δυνάμεις τις αγοράς έχουν εξισορροπητικούς μηχανισμούς που επαναφέρουν την οικονομία στην μακροχρόνια ανοδική τους τάση. Έτσι με βάση τα αξιώματα τους δεν αποδέχονται τους μακροχρόνιους κύκλους και τις κρίσεις ως εγγενείς τάσεις του καπιταλιστικού συστήματος, παρά μόνο τους βραχυχρόνιους κύκλους, δηλαδή τους αποθεματικούς (Kitchin) και τους κύκλους επενδύσεων (Juglar). Αντίθετα με τους νεοκλασικούς οικονομολόγους, οι κεϋνσιανοί οικονομολόγοι θεωρούν ότι το καπιταλιστικό σύστημα, δεν μπορεί να αναπαράγει απρόσκοπτα τον εαυτό του, καθώς το «αόρατο χέρι» της αγοράς δεν μπορεί να κατανείμει σωστά τους πόρους για να υπάρξει πλήρης απασχόληση κεφαλαίου και εργασίας. Επομένως, θεωρούν ότι ενδείκνυται η κρατική παρέμβαση για την διαχείριση της ενεργούς ζήτησης, και για να κατανείμει τους πόρους εκεί που οι δυνάμεις της αγοράς αδυνατούν. Εν τούτοις ούτε οι μεν ούτε οι δε συμμερίζονται την ύπαρξη μακροχρόνιων οικονομικών κύκλων, καθώς κάθε κρίση ερμηνεύεται ex post ως αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων.[54]

Από την άλλη υπάρχει και η ετερόδοξη σχολή σκέψης, η οποία αντιλαμβάνεται τις μακροχρόνιες (Long Depression) οικονομικές κρίσεις ως εγγενές, αναπόσπαστο και αναπόφευκτο συστατικό στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Ωστόσο, για τις μακροχρόνιες κρίσεις οι ερμηνείες ποικίλουν, καθώς μερικοί οικονομολόγοι θεωρούν ως κρίσιμη μεταβλητή την υποκατανάλωση των μαζών, άλλοι την εισαγωγή καινοτομιών. Για ορισμένους η γενεσιουργός αιτία είναι οι υφιστάμενοι θεσμοί που με την πάροδο του χρόνου έχουν χάσει την ισχύ τους, και τέλος στην μαρξιστική σκέψη καταλυτικό ρόλο στην επέκταση ή συστολή της παραγωγικής διαδικασία έχει το ποσοστό του κέρδους (ΠτΚ).

Στην μαρξιστική σκέψη ο καπιταλισμός κατανοείται ως μια δυναμική, ταραχώδης διαδικασία μέσα στην οποία επιδρούν νόμοι

---

[54] Κάθε κρίση στην οικονομική ιστορία σύμφωνα με τους νεοκλασικούς και τους κεϋνσιανούς είχε τη ρίζα της σε διαφορετικές αιτίες. Λόγου χάρη, η κρίση του 1974 οφείλεται στις δύο πετρελαϊκές κρίσεις, ενώ η πρόσφατη κρίση του 2008 έμεινε στην οικονομική ιστοριογραφία ως χρηματοοικονομική κρίση των στεγαστικών δανείων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η κρίση εκδηλώθηκε με τη μορφή δημοσίου χρέους.

και εμφανίζονται συγκυριακά φαινόμενα με ιστορικό και άρα παρωδικό χαρακτήρα. Για τον Μαρξ ο νόμος της πτωτικής τάσης του κέρδους είχε μεγάλη σημασία και τον θεωρούσε «*από κάθε πλευρά ως τον πιο σημαντικό νόμο της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας και τον πιο ουσιαστικό για την κατανόηση των πιο δύσκολων σχέσεων».*[55] Από τη μία, το κέρδος είναι η κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής παραγωγής, από την άλλη, ο νόμος αποδείκνυε τους φραγμούς που θέτει ο ίδιος ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής στην απεριόριστη επέκταση και στην ομαλή αναπαραγωγή του.[56] Εν ολίγοις, από την σκοπιά της Μαρξιστικής Πολιτικής Οικονομίας ο νόμος του ποσοστού του κέρδους μπορεί να θεωρηθεί ως causa causans των μακροχρόνιων οικονομικών κρίσεων.[57] καθορίζοντας τόσο τις τεχνολογικές εξελίξεις όσο και τους θεσμούς στην καπιταλιστική διαδικασία. Επί της ουσίας, οι ανοδικές και οι πτωτικές φάσεις μιας οικονομίας καθορίζονται ενδογενώς και ο καθοριστικότερος νόμος κίνησης είναι αυτός του ποσοστού του κέρδους.

Το κεφάλαιο είναι εκ φύσεως μια αυτο-επεκτεινόμενη αξία με ακόρεστη επιθυμία για απόσπαση υπεραξίας και συσσώρευση κέρδους, προϋπόθεση βασική για την περεταίρω ανάπτυξη και συνάμα επιβίωση του. Στην προσπάθεια του ο κεφαλαιούχος να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με τους εργαζόμενους (προσπαθώντας να αποκομίσει όσο το δυνατόν περισσότερη υπεραξία), αλλά και με τα άλλα ανταγωνιστικά ομοειδή κεφάλαια στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει μεγαλύτερο μερίδιο

---

[55] Marx, K., 1973. *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*. London: Penguin Group 748.

[56] Grossmann, H., 1992. *The Law of Accumulation and the Breakdown of the Capitalism System*. 1st in English ed. London: Pluto Press.

[57] Shaikh, A., 1992. The Falling Rate of Profit as the Cause of Long Waves: Theory and Empirical Evidence. In: A. Klienknecht, E. Mandel & I. Wallerstein, eds. *New Findings in Long-Wave Research*. London: Palgrave Macmillan, pp. 174-202.; Mandel, E., 1995. *Long Waves of Capitalist Development: A Marxist Interpretation*. 2 ed. London: Verso; Tsoulfidis, L. & Papageorgiou, A., 2019. The Recurence of Long Cycles: Theories, Stylized Facts and Figures. *World Review of Political Economy,* 10(4), pp. 415-448.

αγοράς.[58] Έτσι ο νόμος της τάσης του ποσοστού να πέφτει εκφράζει την αντίθεση των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων, αντίθεση βασική για την ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας.

Με βάση την αντίστροφη σχέση μεταξύ του ποσοστού κέρδους και της οργανικής σύνθεσης κεφαλαίου, ο Μαρξ διατυπώνει τον νόμο της πτωτικής τάσης του κέρδους. Η πτώση του ποσοστού κέρδους εξηγείται από τον τύπο***:***

$$\mathrm{r} = \frac{\mathrm{s}}{\mathrm{c} + \mathrm{v}}$$

(όπου r είναι το ποσοστό κέρδους, s η υπεραξία, c το σταθερό κεφάλαιο και v το μεταβλητό κεφάλαιο). Αν διαιρέσουμε τον αριθμητή με τον παρονομαστή τότε έχουμε:

$$r = \frac{\frac{s}{v}}{\frac{c}{v} + \frac{v}{v}} = \frac{S'}{k + 1}$$

(s/v είναι το ποσοστό εκμετάλλευσης και κ+1 η οργανική σύνθεση κεφαλαίου).

Κατά συνέπεια, επειδή η οργανική σύνθεση κεφαλαίου αυξάνει όσο αναπτύσσεται μια οικονομία και επειδή στον τύπο βρίσκεται στον παρονομαστή είναι λογικό ότι υπάρχει τάση να πέφτει το ποσοστό κέρδους. Για να αποδειχθεί ο νόμος δεν είναι αρκετό να δειχθεί ότι υπάρχει η αντίστροφη τάση, άλλα πρέπει να υπάρχει μια αντικειμενική τάση που να διέπει το καπιταλιστικό σύστημα και να αυξάνει την οργανική σύνθεση κεφαλαίου.[59]

Σε αντίθεση με τις επικρατούσες θεωρίες περί τέλειου, ατελή, μονοπωλιακού και ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού, τόσο οι κλασικοί οικονομολόγοι όσο και Marx αντιλαμβάνονται τον ανταγωνισμό ως μια ενιαία δυναμική διαδικασία ισορροπίας και όχι ως μια στατική ισορροπία. Σύμφωνα με τον Μαρξ, ο ανταγωνισμός μεταξύ των κεφαλαίων τα ωθεί στην τεχνική καινοτομία μέσα από την οποία

[58] Τσαλίκη, Π., Μανιάτης, Θ. & Τσουλφίδης, Λ., 1999. Ζητήματα Πολιτικής Οικονομίας: Η Περίπτωση της Ελλάδας. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα.
[59] Μαυρουδέας, Σ., 2006. Η πολιτική οικονομία και η κριτική της. Αθήνα: Τυποθήτω-Γιώργος Δαρδάνος.

αντλεί για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα κέρδη πάνω από το κανονικό. Κατά κύριο λόγο, λοιπόν, ο τύπος που κυριαρχεί στην καπιταλιστική ανάπτυξη (η οποία είναι συνυφασμένη με την κερδοφορία) είναι ο τύπος της τεχνικής αλλαγής και πιο συγκεκριμένα της τεχνικής αλλαγής έντασης κεφαλαίου.[60] Με αλλά λόγια, το κεφάλαιο σε μια προσπάθεια να εξοικονομήσει εργασία αυξάνει το σταθερό κεφάλαιο και μειώνει το μεταβλητό. Κατά αυτόν τον τρόπο είμαστε σε θέση να πούμε ότι υπάρχει μια αντικειμενική τάση μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα, όπου η οργανική σύνθεση κεφαλαίου αυξάνεται.

Πιο συγκεκριμένα, η αναζήτηση κέρδους υποχρεώνει το ατομικό κεφάλαιο να αγωνίζεται σε ένα διττό μέτωπο: α) στη διαδικασία εργασίας ενάντια στους εργαζομένους με σκοπό την ιδιοποίηση όλο και περισσότερης υπεραξίας και β) στην διαδικασία κυκλοφορίας με τα άλλα ομοειδή ατομικά κεφάλαια, τα οποία ανταγωνίζεται μέσω της συνεχούς μείωσης του μέσου κόστους των εμπορευμάτων, δηλαδή ένας αγώνας «υπέρ τιμών και αγορών».[61] Αν ο καπιταλιστής καταφέρει και επιτύχει αυτόν το στόχο, θα είναι σε θέση να μειώσει τις τιμές και έτσι να εξασφαλίσει μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς ή και ακόμη να εκτοπίσει τους ανταγωνιστές του.[62] Το βασικό όπλο του κεφαλαίου τόσο στην πάλη ενάντια στην εργασία όσο και στα άλλα ομοειδή κεφάλαια είναι η μηχανοποίηση της παραγωγής και η συνακόλουθη αυτοματοποίησή της μέσω των οποίων ο καπιταλιστής πετυχαίνει να αυξήσει τον έλεγχο στη διαδικασία εργασίας και την ικανότητά του να αλλάζει προς όφελός του την αναλογία του αναγκαίου πλεονάζοντα χρόνου εργασίας. Μέσα στο πλαίσιο όμως του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού, ο κεφαλαιοκράτης προσπαθεί να μειώσει τα μοναδιαία κόστη παράγωγης με την ταχεία εισαγωγή τεχνικών αλλαγών έντασης κεφαλαίου, μέσω των οποίων θα εξοικονομείται εργασία. Οι καινοτόμες μέθοδοι παραγωγής που εισάγονται από το κεφάλαιο, οδηγούν σε εργασία μεγαλύτερης έντασης κεφαλαίου, όπου υπό συνθήκες κανονικού βαθμού χρησιμοποίησης παραγωγικού δυναμικού (capacity utilization) τα μοναδιαία κόστη θα είναι χαμηλότερα.

---

[60] Ο.π..
[61] (Τσαλίκη & Τσουλφίδης, 2018).
[62] (Τσουλφίδης, 2018).

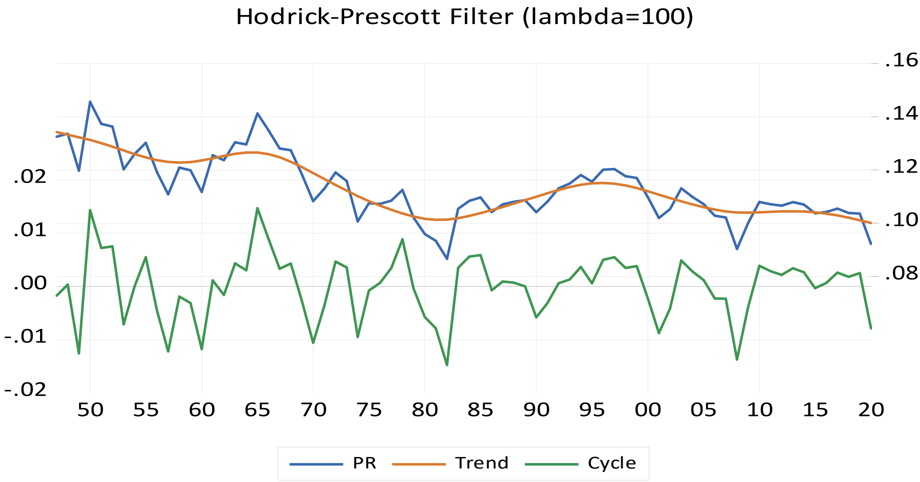
Ωστόσο, μια μείωση του ποσοστού κέρδους δεν οδηγεί αυτόματα σε εκδήλωση οικονομικής κρίσης, καθώς το ποσοστό κέρδους αναμένεται να είναι μεγαλύτερο του μακροχρόνιου επιτοκίου και άρα το επίπεδο του ποσοστού κέρδους δεν επηρεάζει αναγκαστικά την επενδυτική συμπεριφορά των επιχειρηματιών.[63] Η πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους ενδεχομένως να συμβαδίζει και με συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης. Δεν χρειάζεται να μηδενιστεί ή να γίνει αρνητικό το ποσοστό κέρδους για να δημιουργηθεί κρίση. Αρκεί μια πτώση κάτω από το συνηθισμένο επίπεδο, ικανή να παρακινήσει τους επιχειρηματίες να κρατήσουν τα κεφάλαιά τους στη χρηματική τους μορφή, αναμένοντας ευνοϊκότερες συνθήκες.[64] Επί της ουσίας, ο Μαρξ υποστήριζε ότι η πτωτική τάση του κέρδους συνιστά μια σωρευτική διαχρονική επίδραση στην επένδυση και μάζα των κερδών, που όταν ξεπεράσει ένα ορισμένο επίπεδο δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης.[65]

Η πτώση του ποσοστού κέρδους εκφράζει την άνοδο της οργανικής σύνθεσης κεφαλαίου, η οποία είναι αναγκαία για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας. Καθώς όμως το καπιταλιστικό σύστημα αναπτύσσει τις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις, ούτως ώστε να αποκομίσει μεγαλύτερο κέρδος, σκοντάφτει στην αντιφατική του φύση, όπου όπως είδαμε η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων επιφέρει την πτώση του ποσοστού κέρδους. Το κεφάλαιο για να ξεπεράσει αυτήν την πτώση, αναπτύσσει ακόμα περισσότερο τις παραγωγικές δυνάμεις αυξάνοντας την οργανική σύνθεση κεφαλαίου δημιουργώντας έτσι την περαιτέρω πτώση του ποσοστού κέρδους.

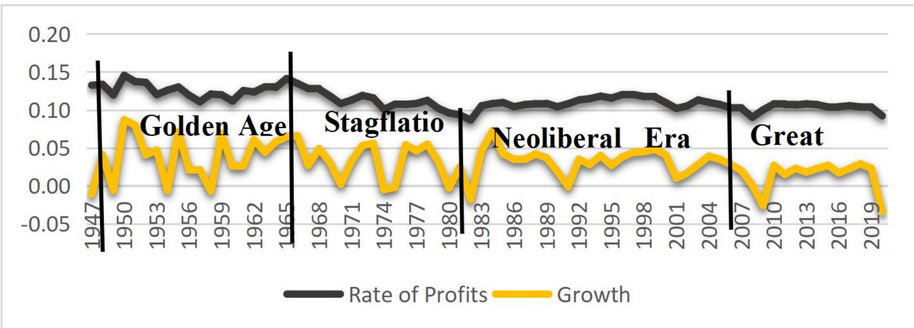
Στο γράφημα 1 και απεικονίζεται το ποσοστό του κέρδους φιλτραρισμένο με την τεχνική των Hedrick-Prescott, όπου εξαλείφονται οι βραχυχρόνιοι επιχειρηματικοί κύκλοι. Από το γράφημα φαίνεται ότι το ποσοστό κέρδους προσιδιάζει στις φάσεις ανόδου και καθόδου της οικονομίας των Η.Π.Α. Αρχικά, η πρώτη φάση ανόδου της αμερικάνικης οικονομίας διαρκεί μέχρι περίπου τα

[63] Τσουλφίδης, Λ., 2018. *Ιστορία Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής*. 2η ed. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστημίο Μακεδονίας.
[64] Sweezy, P., 1942. *The Theory of Capitalist Development*. New York: Monthly Review Press.
[65] Μαρξ, Κ., 1978. *Το Κεφάλαιο, Τόμος ΙΙΙ*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

μέσα της δεκαετίας του 1960 , στην συνέχεια διαγράφεται η καμπή της οικονομίας η οποία επιδεινώνεται την δεκαετία του 1970 οδηγώντας στην επονομαζόμενη «σιωπηρή κρίση». Εν συνεχεία, φαίνεται η αναιμική ανάκαμψη του κεφαλαίου την περίοδο του νεοφιλελευθερισμού 1983-2007 (5ο Μακρό Κύμα Ανόδου). Τέλος, η κρίση του 2008 και η μετέπειτα στασιμότητα που χαρακτηρίζει την οικονομία των Η.Π.Α τα τελευταία χρόνια σηματοδοτεί τον 5ο μακρό κύμα ύφεσης.

Γράφημα 1: Ποσοστό του Κέρδους με Φίλτρο HP 1947-2020

Γράφημα 2: Ποσοστό του Κέρδους και Ρυθμός Μεγέθυνσης 1947-2020

Πηγή: U.S. Bureau of Economic Analysis. Οι υπολογισμοί δικοί μας

Συμπεράσματα από την Ελληνική Κρίση

Η ελληνική οικονομική κρίση δεν αποτελεί ένα ιδιαίτερο και απομονωμένο κομμάτι έξω από την παγκόσμια οικονομία, όπως η αστική οικονομική σκέψη προσπαθεί να το περιγράψει. Η ελληνική κρίση είναι μέρος της παγκόσμιας κρίσης που προκλήθηκε από τον μηχανισμό της πτωτικής τάσης του κέρδους λόγω της αύξησης της οργανικής σύνθεσης κεφαλαίου και πήρε την μορφή δημοσίου χρέους με τα ελλείμματα να λειτουργούν ως αρωγός για οξυνθεί ακόμα περισσότερο η κρίση. Ο κοινωνικός μισθός στην Ελλάδα, αλλά και στις ΝΑ χώρες από το 1995-2008 ήταν αρνητικός και ως εκ τούτου η εργατική τάξη βρισκόταν συνέχεια σε μειονεκτική θέση.

Την ίδια στιγμή που το αστικό κράτος επιδοτούσε τις κυρίαρχες οικονομικές τάξεις, τα δημόσια ελλείμματα και η συσσώρευση του υπέρογκου δημοσίου χρέους οφείλονταν κυρίως στη χαμηλή έως και ανύπαρκτη φορολογία που απολάμβανε το κεφάλαιο. Ως εκ τούτου, ούτε η κρίση ούτε τα υπέρογκα χρέη μπορούν χρεωθούν στις πλάτες της εργατικής τάξης, στις διεκδικήσεις της για αύξηση μισθών ,συντάξεων και γενικά για ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο. Ούτε και στο ότι «ζούσαν» με περισσότερα απ’ όσα μπορούσαν να παράξουν σε μια προσπάθεια να ενοχοποιηθούν οι ίδιοι για τις κοινωνικές πρόνοιες που είχαν. Η ελληνική κρίση εν τέλει, δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια κρίση του ελληνικού καπιταλισμού συναρτώμενη με την παγκόσμια κρίση, με την διαφορά ότι στην Ελλάδα εμφανίστηκε ως κρίση χρέους. Η κρίση έχει τις ρίζες της στην άναρχη δομή της παραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος, δηλαδή είναι μια κρίση που προέρχεται από τον αντιφατικό χαρακτήρα του συστήματος μέσω της υπερσυσσώρευσης και υπερπαραγωγής κεφαλαίου. Ειρήσθω εν παρόδω, είναι προφανές ότι το «αόρατο χέρι» της αγοράς για ακόμα μια φορά δεν κατάφερε να κατανείμει τους πόρους αποτελεσματικά.

Παράλληλα, η πείρα της τετραετούς σοσιαλδημοκρατικής διαχείρισης του συστήματος της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ απέδειξε ότι δεν φτάνει να αμφισβητηθεί το σύστημα από την σκοπιά της πιο «δίκαιης» διανομής του εισοδήματος, αλλά χρειάζεται μια συνολικότερη αμφισβήτηση της κεφαλαιοκρατικής κυριαρχίας. Η κομμουνιστική στρατηγική επιβάλλει την ανατροπή της καπιταλιστικής εκμεταλλευτικής σχέσης και την αντικατάσταση του

κεφαλαιοκρατικού συστήματος από ένα ρηξικέλευθο ανώτερο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό. Με επιστημονικά κεντρικά σχεδιαζόμενη οικονομία σε σοσιαλιστική βάση, με τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους της χώρας να αξιοποιούνται προς όφελος του λαού, ανασυγκροτώντας τη βιομηχανία και κοινωνικοποιώντας τον τραπεζικό σύστημα της χώρας, με τα μέσα παραγωγής να ανήκουν στη τάξη που παράγει το πλούτο.

Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Κρατικές Πολιτικές, Θεσμοποίηση και Αντικαπιταλιστικές Προοπτικές στο Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

του Άρη Αναστασίου

1. Αρχές, αξίες και χαρακτηριστικά της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας ως ενιαίο πεδίο

Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αναφέρεται σε μορφές παραγωγικής δραστηριότητας που τοποθετείται στο ενδιάμεσο της σχέσης αγοράς – κράτους και ιδιωτικών – δημόσιων αγαθών αντίστοιχα. Αποτελείται από ενώσεις και οργανώσεις πολιτών που στοχεύουν στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για την κάλυψη διάφορων κοινωνικών αναγκών, οι οποίες επιχειρούν να αντισταθούν στην αυτονόμηση της οικονομικής σφαίρας, έτσι όπως εμφανίζεται στον καπιταλισμό, ακόμα και αν οι ίδιες αποτελούν προϊόντα της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Σε αυτό το πλαίσιο, τα εγχειρήματά της επιχειρούν να εφαρμόσουν διαφορετικά μοντέλα οικονομικής οργάνωσης βασιζόμενα στη δημοκρατία, την οικολογία και τον εξανθρωπισμό[66]. Όσον αφορά την οικονομική τους διάσταση, τα εγχειρήματα επιχειρούν να δημιουργήσουν εναλλακτικές, προς τον καπιταλισμό, οικονομικές σχέσεις ενώ παράλληλα, στοχεύουν στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που μένουν ανικανοποίητες για την κοινωνική πλειοψηφία. Ως προς την αξιακή διάστασή τους, τα εγχειρήματα δίνουν έμφαση σε έννοιες όπως η αμοιβαιότητα, η αλληλεγγύη, η ελεύθερη συμμετοχή και η ισότητα των μελών, απορρίπτοντας την επίτευξη κέρδους ως αυτοσκοπό, καθώς αντιλαμβάνονται τις οικονομικές λειτουργίες που επιτελούν ως όχημα προς την επίτευξη βιώσιμων μοντέλων κοινωνικής ζωής. Η κοινωνική χροιά των εγχειρημάτων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας έγκειται στην προσπάθειά τους να εφαρμόσουν κοινωνικές σχέσεις με βάση την αλληλεγγύη και την ισότητα[67]. Σε αρκετές περιπτώσεις, τα εγχειρήματα αυτά

---

[66] Νικολόπουλος Τ., Καπογιάννης Δ. (2014), *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*, Αθήνα, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων.

[67] Καβουλάκος, Κ-Ι. (2018). "Κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία, κρίση και κοινωνικά κινήματα", στο Σερντεδάκις, Ν., Τομπάζος, Στ. (Επιμ.). *Όψεις*

δημιουργούν και αναπτύσσουν «νησίδες αυτονομίας» όπου οι καπιταλιστικές αξίες αμφισβητούνται εμπράκτως μέσα από την εφαρμογή διαδικασιών λήψης αποφάσεων σε ισότιμη και αμεσοδημοκρατική βάση. Έτσι, η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία χαρακτηρίζεται από στοιχεία που βασίζονται σε έννοιες εναλλακτικές και εν δυνάμει αντικρουόμενες με την καπιταλιστική κυριαρχία καθώς προωθεί τη συλλογική και την ατομική αυτονομία, τον αυτοπροσδιορισμό και την πολιτική συμμετοχή αντί της ανάθεσης, της παθητικότητας, της ιεραρχίας και του ετεροκαθορισμού, παρά το γεγονός ότι αποτελεί έναν τομέα αρκετά ανομοιογενές και τα εγχειρήματά της ενίοτε αναπτύσσουν μεταξύ τους συγκρουσιακές σχέσεις.

2. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Οι διαφορετικές ιστορικές και κινηματικές παραδόσεις των χωρών, έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός πολύ διαφοροποιημένου τομέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Παρά την αντιμετώπιση του ως ενιαίο πεδίο, μπορούν να γίνουν αντιληπτοί επιμέρους διακριτοί τομείς όπως η Κοινωνική Οικονομία και η Αλληλέγγυα Οικονομία.

Οι επιχειρήσεις και τα εγχειρήματα που εντάσσονται στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας διεξάγουν οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες βασίζονται σε ένα σύνολο αρχών και αξιών όπως η δημοκρατία στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, η αυτόνομη διοίκηση και η έμφαση στις ανάγκες των μελών και της κοινότητας αντί της επίτευξης κέρδους. Στο πεδίο της Κοινωνικής Οικονομίας συμπεριλαμβάνονται συνεταιρισμοί, ιδρύματα, σύλλογοι και αλληλοασφαλιστικά ταμεία, των οποίων η οργανωτική λειτουργία βασίζεται στην άμεση δημοκρατία επιχειρώντας να καλύψουν τις κοινωνικές ανάγκες που καθορίζουν τα μέλη.[68] Οι ρίζες της Κοινωνικής Οικονομίας μπορούν να ανιχνευθούν στις συνεταιριστικές οργανώσεις της Αρχαίας Ελλάδας, της Αιγύπτου και της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στις μετέπειτα επαγγελματικές οργανώσεις του 14^{ου} αιώνα, καθώς και στα εγχειρήματα που

της ελληνικής κρίσης. Συγκρουσιακός κύκλος διαμαρτυρίας και θεσμικές εκβάσεις, Αθήνα, Gutenberg

[68] Νικολόπουλος Τ. & Καπογιάννης Δ., ό.π.

δημιουργήθηκαν μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση από όσους δεν ευνοήθηκαν από την ανάπτυξη του καπιταλισμού και οδηγήθηκαν στη φτώχεια.[69] Από την άλλη, οι θεωρητικές πηγές της Κοινωνικής Οικονομίας μπορούν να γίνουν αντιληπτές στα κείμενα των ουτοπικών σοσιαλιστών, του Fourier, του Saint-Simon, του Proudhon και του Owen. Στη σύγχρονη εποχή, η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας συνδέθηκε με πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού καθώς η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας οδήγησε τις κυβερνήσεις στην εξεύρεση λύσεων για τα προβλήματα που επέφεραν οι πολιτικές τους. Συνεπώς, η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας συνδέεται περισσότερο με την προνοιακή πολιτική, αφού συχνά τα εγχειρήματά της επιχειρούν να καλύψουν τα κενά που αφήνουν οι πολιτικές λιτότητας που εφαρμόζουν οι εθνικές κυβερνήσεις χωρίς, απαραίτητα, να έχουν αντι-καπιταλιστική προοπτική, ενώ δίνουν περισσότερη έμφαση στην οικονομική παρά στην πολιτική τους διάσταση.[70]

Η Αλληλέγγυα Οικονομία, από την άλλη, αποτελεί ένα πεδίο στο οποίο εντάσσονται εγχειρήματα που αναπτύσσουν λειτουργίες με έντονο μη καπιταλιστικό χαρακτήρα. Συχνά προωθούν τη μη εγχρήματη ανταλλαγή, η οποία βασίζεται στην αμοιβαιότητα και την εμπιστοσύνη.[71] Οι δραστηριότητες των εγχειρημάτων Αλληλέγγυας Οικονομίας έχουν διττή στόχευση στο βαθμό που, από τη μία, προωθούν οικονομικές σχέσεις με βάση την αμοιβαιότητα ενώ, από την άλλη, δίνουν έμφαση στη δημιουργία κοινωνικών χώρων στους οποίους συζητούνται τα μέσα και οι σκοποί της δράσης από τα μέλη.[72] Μέσω της αμοιβαιότητας, επιχειρείται η επίτευξη τόσο του στόχου της δημιουργίας θέσεων εργασίας και της παραγωγής για την ικανοποίηση τοπικών, συνήθως, αναγκών, αλλά και του στόχου κοινωνικής δικαιοσύνης, ο οποίος τα συνδέει με διάφορες

---

[69] Moulaert, F. and Ailenei, O. (2005) *Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present*, Urban Studies, 42, 2037-2054.
[70] Νικολόπουλος Τ. & Καπογιάννης Δ., ό.π.
[71] Νικολόπουλος Τ. & Καπογιάννης Δ., ό.π.
[72] Αδάμ, Σ. (2012). *Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή ένταξη και Κοινωνικός Αποκλεισμός. Η εμπειρία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. στην Ελλάδα* (Διδακτορική διατριβή), Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ανακτήθηκε από: https://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/29850.

κινηματικές διεργασίες και αναφέρεται στη δημιουργία δημόσιων χώρων όπου τα μέλη αναπτύσσουν σχέσεις με βάση την ισότητα, την αλληλεγγύη και τη συμμετοχή, αμφισβητώντας στην πράξη τις σχέσεις ιεραρχίας που προωθεί ο καπιταλισμός και η αντιπροσωπευτική δημοκρατία.[73] Τα εγχειρήματα Αλληλέγγυας Οικονομίας συνδέονται ιστορικά με συγκεκριμένα είδη κινηματικών πρακτικών και στοχεύουν στην ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων στη βάση της αμοιβαιότητας και στη δημιουργία αυτόνομων κοινωνικών χώρων.[74] Η σύνδεση των εγχειρημάτων Αλληλέγγυας Οικονομίας με τα κινήματα οφείλεται στα κοινά χαρακτηριστικά που φέρουν. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις τα εγχειρήματα αυτά μπορούν να θεωρηθούν ως κομμάτι ενός συνολικού κινήματος, συνυπάρχοντας με άλλες μορφές δράσης. Η προεικόνιση, η εδαφικοποίηση και η κοινοτικοποίηση αποτελούν στοιχεία σύνδεσης των σύγχρονων και προεικονιστικών κοινωνικών κινημάτων με τα εγχειρήματα Αλληλέγγυας Οικονομίας.[75] Οι παραγωγικές και πολιτικές διαδικασίες που χρησιμοποιούν τα εγχειρήματα αυτά, αμφισβητούν στην πράξη τον καπιταλισμό, προωθώντας μια έννοια προεικόνισης η οποία αναφέρεται στην προσπάθεια ενσάρκωσης στο παρόν, πτυχών της κοινωνικής ζωής που επιδιώκεται στο μέλλον, συνδέοντας άμεσα τους σκοπούς με τα μέσα της δράσης. Παράλληλα, η τοπική τους προσήλωση και η έμφαση που δίνουν σε πλευρές κοινοτικής ζωής αποτελούν ακόμα κάποια ζητήματα που υιοθετήθηκαν από τα κοινωνικά κινήματα, ειδικά από αυτά που αναπτύχθηκαν ως αντίσταση στη «νεοφιλελεύθερη» ή «καπιταλιστική» παγκοσμιοποίηση. Σε αυτό το πλαίσιο, γίνεται εμφανής ο τρόπος που η Αλληλέγγυα Οικονομία συνδέεται με τα κινήματα καθώς και με πρακτικές κοινωνικού μετασχηματισμού, αφού αναφέρεται σε παρόμοιες ή ταυτόσημες πρακτικές.

---

[73] Αδάμ, Σ. (2012)., ό.π.

[74] Αδάμ, Σ. (2014). Οδηγός δημιουργίας κοινωνικών επιχειρήσεων, Θεσσαλονίκη: Heinrich Boll Stiftung. Ανακτήθηκε από: https://gr.boell.org/el/2014/08/29/odigos-dimioyrgias-koinonikon-epiheiriseon

[75] Αδάμ, Σ., Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός. Μια κριτική προσέγγιση*, Αθήνα: Παρατηρητήριο Κοινωνικών, Οικονομικών/Δημοσιονομικών Εξελίξεων, Φτώχειας και Ανισοτήτων.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται ξεκάθαρο ότι, αν και η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία μπορεί να θεωρηθεί ενιαίο πεδίο, τα εγχειρήματα, οι οργανώσεις και οι επιχειρήσεις που τη συνθέτουν εμφανίζουν διαφορετικά και ενίοτε συγκρουσιακά χαρακτηριστικά. Παράλληλα, οι προσεγγίσεις της ποικίλουν ανάλογα με το πεδίο στο οποίο δίνεται έμφαση από τους δρώντες αλλά και τους αναλυτές. Έτσι, για την κατανόηση της ανάπτυξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αναπτύχθηκαν δύο κύριες προσεγγίσεις. Από τη μια, η κινηματική προσέγγιση αντιλαμβάνεται το πεδίο ως έναν ριζοσπαστικό χώρο με μη καπιταλιστικά χαρακτηριστικά και αντικαπιταλιστική προοπτική, όπου η σύνδεση με τα κοινωνικά κινήματα είναι απαραίτητη και φυσιολογική και ο σκοπός που τίθεται έγκειται στη διαμόρφωση εναλλακτικών οικονομικών και πολιτικών χώρων όπου, μέσω της προεικόνισης, ο μελλοντικός στόχος για μια κοινωνία ισότητας γίνεται ζώσα εμπειρία στο σήμερα. Από την άλλη, η θεσμική προσέγγιση αντιλαμβάνεται την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία ως ένα πεδίο που επιδιώκει την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών που το κράτος και η αγορά αγνοούν ή δεν θέλουν να ικανοποιήσουν.[76] Όσον αφορά την κινηματική προσέγγιση, η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία αναπτύσσεται στα πλαίσια κινηματικών διεργασιών σε ένα περιβάλλον όξυνσης της κρατικής καταστολής, ενώ στη θεσμική προσέγγιση η ανάπτυξη εγχειρημάτων οφείλεται στην πρωτοβουλία του κράτους μετά την απομάκρυνσή του από τις προνοιακές πολιτικές που κάποτε το χαρακτήριζαν. Η πρώτη προσέγγιση συνδέεται περισσότερο με την έννοια της Αλληλέγγυας Οικονομίας, ενώ η δεύτερη με αυτή της Κοινωνικής Οικονομίας.

Ωστόσο, η ανάπτυξή της δεν μπορεί να εκληφθεί μονοδιάστατα και να αποδοθεί αποκλειστικά στη μια ή στην άλλη προσέγγιση. Σύμφωνα με τον Κιουπκιολή, η ανάπτυξη του πεδίου, αποτελεί περισσότερο αποτέλεσμα της διάδρασης μεταξύ κινημάτων και κράτους.[77] Αναμφίβολα, τα κινήματα αναπτύσσουν εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αλλά το ίδιο το κράτος και οι θεσμοί του τα αναγνωρίζουν και δίνουν σε αυτά συγκεκριμένα νομικά καθεστώτα, κατοχυρώνοντας δικαιώματα και υποχρεώσεις

---

[76] Νικολόπουλος, Τ. & Καπογιάννης, Δ., ό.π.

[77] Κιουπκιολής, Α. (2014). *Για τα κοινά της ελευθερίας,* Αθήνα, Εκδόσεις Εξάρχεια.

διευκολύνοντας/δυσχεραίνοντας την εξάπλωσή τους. Παράλληλα, γίνονται αντιληπτές δύο διαφορετικές τάσεις στα πλαίσια του πεδίου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Η επαναστατική τάση αντιλαμβάνεται τη λειτουργία του πεδίου ως δύναμη που επιχειρεί να αντικαταστήσει τον καπιταλισμό προσφέροντας αντικαπιταλιστικές λύσεις στο παρόν, ενώ με βάση τη ρεφορμιστική/συμπληρωματική τάση, η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία παρουσιάζεται ως ένα πεδίο που λειτουργεί παράλληλα και συμπληρωματικά προς το κράτος και την ελεύθερη αγορά.[78]

3. Ευρωπαϊκό νομικό και πολιτικό πλαίσιο. Από τη θεσμοποίηση στις προοπτικές αντικαπιταλιστικής μετάβασης

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν συνεπάγεται και ταύτιση στο επίπεδο του σχεδιασμού και της εφαρμογής δημόσιων πολιτικών από τις εθνικές κυβερνήσεις. Όσον αφορά το πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, η διαφοροποίηση εντός του πεδίου, όπως παρουσιάστηκε πιο πάνω και αφορά στα χαρακτηριστικά των εγχειρημάτων, στις στοχεύσεις τους και στην αλληλεπίδρασή τους με τα κινήματα και την κοινωνική αλλαγή, συμπληρώνεται με τα διαφορετικά νομικά πλαίσια που διέπουν τη λειτουργία τους εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με άλλα λόγια, οι δημόσιες πολιτικές και το νομικό πλαίσιο που αφορά στις επιχειρήσεις και τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, διαφέρει αισθητά ανάμεσα στα κράτη – μέλη. Έτσι, εμφανίζονται σημαντικές αποκλίσεις τόσο στις λειτουργικές αρχές των εγχειρημάτων, όσο και στις στοχεύσεις και στις προοπτικές που τίθενται από τους δρώντες. Για παράδειγμα, στη Γερμανία, η αυστηρότητα που χαρακτηρίζει το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας των εγχειρημάτων, δυσχεραίνει την ίδρυση και την ανάπτυξη συνεταιριστικών επιχειρήσεων, ενώ στην Ιταλία παρατηρούνται σημαντικές δυσκολίες ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων μεγάλης κλίμακας κυρίως λόγω του εθνικού νομοθετικού πλαισίου. Από την άλλη, στην Ισπανία, μια χώρα με αξιοσημείωτη συνεταιριστική ιστορία, η νομοθετική ρύθμιση που αφορά τις «εργατικές κοινωνίες» είχε ως αποτέλεσμα

[78] Αδάμ, Σ. (2012)., ό.π..

τη ραγδαία ανάπτυξη της συνεταιριστικής οικονομίας και επακόλουθα την αύξηση των συνεταιριστικών εγχειρημάτων.[79]

Παρά την ανομοιογένεια των πολιτικών και νομικών ρυθμίσεων που παρατηρείται στο επίπεδο κρατών – μελών, σε υπερεθνικό επίπεδο εντοπίζονται συγκεκριμένες γενικές κατευθύνσεις με αποτέλεσμα να εισάγονται νόμοι/πλαίσια σε όλη την ευρωπαϊκή επικράτεια. Τα μέτρα που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, τα οποία αφορούν στην ενίσχυση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

1. Πολιτικές και νομοθετικές παρεμβάσεις για τη θεσμοποίηση των εγχειρημάτων
2. Μέτρα χρηματοδότησης των εγχειρημάτων και ισότιμης πρόσβασης σε πηγές χρηματοδότησης σε σχέση με τις συμβατικές, καπιταλιστικές επιχειρήσεις
3. Μέτρα υλικοτεχνικής υποστήριξης.[80]

Η προσπάθεια θεσμοποίησης και στήριξης των εγχειρημάτων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί πρόσφατο γεγονός. Συγκεκριμένα, το 2003 το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξέδωσε κανονισμό για το καταστατικό της Ευρωπαϊκής Συνεταιριστικής Εταιρείας (SCE), στοχεύοντας στην ανάπτυξη των διασυνοριακών, διακρατικών δραστηριοτήτων των εγχειρημάτων ενώ το 2004, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την «Ανακοίνωση για την προώθηση των συνεταιριστικών εταιρειών στην Ευρώπη»[81], συνέστησε την προσοχή στα νέα κράτη που εντάσσονταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσον αφορά την χαμηλή ανάπτυξη που παρουσίαζε ο τομέας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.[82] Επιπρόσθετα, η «Δέσμη

---

[79] Chaves Á. R. (2008). Public policies and Social economy in Spain and Europe CIRIEC-España Revista de economía pública. Social y Cooperativa (62), pp. 35-60.
[80] Chaves Á. R. (2008)., ό.π..
[81]https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52004DC0018.
[82] Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης (2013). Κοινωνική οικονομία και

Μέτρων» για τις κοινωνικές επιχειρήσεις του 2013, έθετε επί τάπητος την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού του «προνοιακού χαρακτήρα» των κρατών – μελών μέσω της χρηματοδότησης κοινωνικών επιχειρήσεων και της ανάπτυξης πηγών κοινωνικής χρηματοδότησης.[83] Παράλληλα, το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την κοινωνική επιχειρηματικότητα[84] αναφέρει συγκεκριμένες κατευθύνσεις τις οποίες τα κράτη – μέλη καλούνταν να ακολουθήσουν για τη δημιουργία ενός οικοσυστήματος που θα ευνοεί την ανάπτυξη του τομέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, τόσο μέσα από την ανάπτυξη των δυνατοτήτων πρόσβασης σε χρηματοδότηση από τα εγχειρήματα και τις κοινωνικές επιχειρήσεις, όσο και μέσω της συγκρότησης ευνοϊκών νομικών, κανονιστικών και δημοσιονομικών πλαισίων.[85] Ωστόσο, η διευκόλυνση πρόσβασης σε χρηματοδοτικές πηγές δεν αποτελεί τη μοναδική παράμετρο ανάπτυξης του πεδίου. Συνεπώς, δόθηκαν οδηγίες ένταξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε προγράμματα σπουδών τόσο σε δευτεροβάθμιο, όσο και σε τριτοβάθμιο επίπεδο, ενώ δόθηκαν συγκεκριμένες οδηγίες και στους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ενίσχυση του ρόλου που μπορούν να διαδραματίσουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Συμπερασματικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση, επιχειρώντας να ενισχύσει το πεδίο και τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, σχεδίασε και εφάρμοσε συγκεκριμένα ευρωπαϊκά προγράμματα, οι στόχοι των οποίων μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Οικονομική υποστήριξη: Παροχή οικονομικής υποστήριξης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ευρωπαϊκό Ταμείο για

κοινωνική επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη, (4), σσ. 87-97.

[83] Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης (2013)., ό.π.

[84] https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2012-0429_EL.pdf

[85] European Commission. (2013). Policy Brief on Social Entrepreneurship Entrepreneurial Activities in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Στρατηγικές Επενδύσεις και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης με ευνοϊκούς όρους που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις δυνατότητες αποπληρωμής των κοινωνικών επιχειρήσεων
2. Εκπαιδευτικά μέτρα ενίσχυσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: Σχεδιασμός και εφαρμογή προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης, καθώς και δημιουργία πλαισίου ανταλλαγής απόψεων, γνώσης και εμπειριών μεταξύ των κοινωνικών εγχειρημάτων.
3. Δημιουργία κοινού νομοθετικού πλαισίου: Προώθηση κοινών παραμέτρων για την αντιμετώπιση των εγχειρημάτων από τα κράτη – μέλη με στόχο τη δημιουργία οικοσυστήματος Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

4. Ο Στόχος του Κοινωνικού Μετασχηματισμού: Δυνατότητες και Περιορισμοί της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ο συνεργατικός τρόπος παραγωγής που δεν στηρίζεται στην ύπαρξη εργοδοτικών καταναγκασμών και ιεραρχιών, αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί πρόκληση για τεράστιο αριθμό εργαζόμενων σε ολόκληρο τον κόσμο· από τις αυτο-διαχειριζόμενες δομές που δημιουργήθηκαν στην Ισπανία κατά τη διάρκεια του εμφυλίου (1936-1939), στις Ανακτημένες Επιχειρήσεις της Αργεντινής στις αρχές του 21ου αιώνα, μέχρι τη «σημερινή» ΒΙΟ.ΜΕ (Βιομηχανική Μεταλλευτική) στη Θεσσαλονίκη και τους ζαπατίστικους συνεταιρισμούς. Έχοντας εν δυνάμει αντικαπιταλιστική προοπτική, αυτές οι κινηματικές πρακτικές έχουν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν στην πράξη τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς, καθώς και το κράτος που τη νομιμοποιεί και την επιβάλλει.[86] Ωστόσο, η κρατική παρέμβαση, μέσω του σχεδιασμού και της υλοποίησης δημόσιων πολιτικών, μπορεί να προστατεύσει την ύπαρξη των εγχειρημάτων και να διευκολύνει την ανάπτυξή τους, τουλάχιστον σε πρακτικό επίπεδο.

---

[86] Dinerstein, A. C. (2017). Συνδιαμόρφωση των πολιτικών ή όραμα για ένα άλλο μέλλον; Οι πρακτικές της Κ.ΑΛ.Ο και το ζήτημα της μετατροπής τους σε πολιτικές., μτρφ. Δουβίτσα, Ι.

Ο σχεδιασμός ειδικών πολιτικών από το κράτος στις κατευθύνσεις που δίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να παρέχει την απαραίτητη θεσμοποίηση, αφού προϋποθέτει έναν κοινό χώρο συζήτησης και συνδιαλλαγής των εγχειρημάτων με το κράτος.[87] Η αντικαπιταλιστική προοπτική εγχειρημάτων αυτο-διαχείρισης δεν αποτελεί ανυπέρβλητο θεωρητικό εμπόδιο για το κράτος σε αυτή τη φάση, αφού η συνδιαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών δεν σημαίνει απαραίτητα και ταύτιση των στόχων και των προσεγγίσεων των δύο πλευρών.[88] Ουσιαστικά, ο σχεδιασμός αποτελεσματικών δημόσιων πολιτικών, σε συνδυασμό με συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν στη λειτουργία των συνεργατικών επιχειρήσεων, έχει ως αποτέλεσμα τόσο την αναγνώρισή τους ως κοινωνικούς δρώντες, όσο και τη θεσμοποίηση των πρακτικών τους. Έτσι, επιτυγχάνεται η αναγνώριση επιχειρήσεων, διαφορετικών από τις συμβατικές - καπιταλιστικές, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ευνοϊκού πλαισίου περαιτέρω ανάπτυξης παρόμοιων εγχειρημάτων.

Από την άλλη, η θεσμοποίηση ως αποτέλεσμα της συνδιαμόρφωσης πολιτικών μπορεί να προκαλέσει εκτροχιασμό από τις προοπτικές και τις κατευθύνσεις των εγχειρημάτων. Η συνδιαλλαγή και η επίτευξη στόχων μέσω του κράτους, μπορεί να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της πιθανής μετασχηματιστικής στόχευσης και δυναμικής που φέρουν τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.[89] Η απορριζοσπαστικοποίηση των στόχων και των πρακτικών τους μπορεί να είναι αποτέλεσμα της επικέντρωσής τους στη διαδικασία ανταγωνισμού με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Από την άλλη, το κράτος ως προστάτης και ρυθμιστής της λειτουργίας της καπιταλιστικής οικονομίας, επικεντρώνεται μόνο σε ουσιώδη - για την ύπαρξή του - ζητήματα, τα οποία επιλύονται από τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας όπως, για παράδειγμα, η δημιουργία θέσεων εργασίας, παραγνωρίζοντας και αντιπαλεύοντας

---

87 Mendell, M. & Alain, B. (2013). "Evaluating the Formation of Enabling Public Policy for the Social and Solidarity Economy from a Comparative Perspective. The Effectiveness of Collaborative Processes or the Co-Construction on Public Policy", draft paper prepared for the UNRISD International Conference: Potential and Limits of Social and Solidarity Economy, 6-8 May 2013, Geneva, Switzerland, pp 1-21.
88 Mendell, M. & Alain, B., ό.π.
89 Dinerstein. A. C., ό.π.

τις αντικρουόμενες στοχεύσεις που αυτά δύναται να θέτουν. Συνεπώς, η κρατική παρέμβαση μπορεί να αφομοιώσει τα αντικαπιταλιστικά χαρακτηριστικά τους με την ταυτόχρονη στήριξη που τους παρέχει, στη βάση ενός ορθολογικού σχήματος κόστους – οφέλους.

Μέσω της σκιαγράφησης των πολιτικών παρεμβάσεων που πραγματοποιούνται σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για τη στήριξη του πεδίου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, γίνεται εμφανές το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, εν μέσω οικονομικής κρίσης, θέτει το ζήτημα της επιβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων που ζουν υπό συνθήκες απόλυτης φτώχειας λόγω των μέτρων που η ίδια σχεδίασε, στη σφαίρα του πεδίου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Οι πολιτικές λιτότητας που σχεδίασαν οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και που εφαρμόζονται κατά γράμμα από τις εθνικές κυβερνήσεις, δημιουργούν ένα ασφυκτικό πλαίσιο για τα χαμηλά στρώματα της ευρωπαϊκής ηπείρου, το οποίο καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ίδιοι οι άνεργοι, οι επισφαλώς εργαζόμενοι και οι χαμηλόμισθοι, μέσα από την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων. Έτσι, το βάρος της ευθύνης μετατοπίζεται συνειδητά, από τα νεοφιλελεύθερα προγράμματα και τις πολιτικές λιτότητας που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις στις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στους ίδιους τους αποκλεισμένους της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Τα υποκείμενα που καλούνται να πληρώσουν την καπιταλιστική κρίση βιώνοντας, παράλληλα, τις συνέπειες των προσπαθειών αντιμετώπισής της από τις δυνάμεις του κεφαλαίου, καλούνται επίσης να σχεδιάσουν τους τρόπους εξόδου τους από το περιθώριο στο οποίο βρίσκονται.

Τόσο τα μέτρα στήριξης του πεδίου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, όσο και οι συμπληρωματικές/ρεφορμιστικές λειτουργικές αρχές αρκετών από τα εγχειρήματα που αναπτύσσονται, μετατοπίζουν τη συζήτηση από τις δυνατότητες αντικαπιταλιστικής εξόδου από την παρατεταμένη κρίση σε ένα πλαίσιο καπιταλιστικής διαχείρισης. Ωστόσο, εν μέσω κρίσης, αναπτύχθηκαν εκατοντάδες εγχειρήματα, στη βάση των λειτουργικών αρχών της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, που θέτουν την αυτοδιαχείριση στο επίκεντρο της δράσης τους. Σε αυτά συγκαταλέγονται τα κοινωνικά ιατρεία, οι κοινωνικές κουζίνες,

οι εμπορικές συναλλαγές «χωρίς μεσάζοντες», οι προσπάθειες αυτοδιαχείρισης χρεοκοπημένων επιχειρήσεων, οι καταλήψεις στέγης κ.α. Με άλλα λόγια, η απο-ριζοσπαστικοποίηση των εγχειρημάτων που επιχειρείται στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη – μέλη, συναντά την αντίσταση των κινημάτων βάσης που αναπτύχθηκαν, τα οποία δραστηριοποιούνται στη βάση των αξιών της αυτοδιαχείρισης και της αυτο-οργάνωσης και στοχεύουν αφενός στην κοινωνική αναπαραγωγή και αφετέρου στη δημιουργία ενός νέου υποδείγματος κοινωνικής οργάνωσης πέρα από το κράτος και την αγορά.

Εκτός από τη σύνδεση με τα κοινωνικά κινήματα, οι μετασχηματιστικές δυνατότητες της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας μπορούν να αναζητηθούν και στο χαρακτήρα της νέας κοινωνίας που επιδιώκεται. Οι λειτουργικές αρχές που διέπουν τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας προσφέρουν τη δυνατότητα ανάπτυξης στο παρόν, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων που θεωρείται ότι θα χαρακτηρίζουν μια μελλοντική κοινωνία ισότητας και ελευθερίας. Με τον τρόπο αυτό, τα εγχειρήματα γίνονται αντιληπτά ως εργαλεία για τον κοινωνικό μετασχηματισμό, αλλάζοντας το κυρίαρχο φαντασιακό και τις κυρίαρχες πρακτικές, στη βάση των οποίων συγκροτούνται οι υφιστάμενες καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις.[90] Παρά τους κινδύνους που ελλοχεύουν λόγω της δραστηριοποίησής τους σε ένα «εχθρικό περιβάλλον», τα εγχειρήματα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας αποτελούν εν δυνάμει κοινωνική πεδία αντίστασης, λειτουργώντας παράλληλα και αντιθετικά με το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα επιχειρώντας να διαρρήξουν τη σχέση κεφαλαίου – εργασίας και αμφισβητώντας τη λογική της πολιτικής ανάθεσης μέσα από την εγκαθίδρυση συλλογικοτήτων ισότητας και συμμετοχής. Ωστόσο, όσοι οραματίζονται ένα χειραφετημένο κόσμο κοινωνικής ισότητας και εργατικής αυτοδιαχείρισης, χρειάζεται να αναζητήσουν νέους τρόπους έκφρασης της διαλεκτικής σχέσης των

---

[90] Καβουλάκος, Κ. & Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί οικονομικοί και πολιτικοί χώροι*, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από: https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6131

εγχειρημάτων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας τόσο με το κράτος, όσο και με την αγορά, η οποία να μην περιορίζεται στην άνευ όρων αποδοχή των κρατικών πολιτικών αλλά ούτε και στην καθολική άρνηση οποιασδήποτε μορφής θεσμοποίησης.

Ένοπλα Κινήματα, Τρομοκρατία και Μαρξισμός: Η Περίπτωση Μαρξιστικής Στροφής του IRA (1963-1969)

του Γιώργου Χαραλάμπους

Εισαγωγή

Ο 20ος αιώνας ήταν ένας αιώνας έντονων αλλαγών, διαρκών συγκρούσεων και κυρίως ένας αιώνας έντονων ιδεολογικών αντιπαραθέσεων. Αυτό που κάνει αυτό τον αιώνα να ξεχωρίζει και να προσελκύει το έντονο ενδιαφέρον αρκετών ερευνητών και μελετητών, είναι η ανάδυση αρκετών ένοπλων στρατιωτικών κινημάτων. Αυτά τα κινήματα που στην πλειοψηφία τους ήταν απελευθερωτικά, αντιαποικιακά και τα πλείστα πέρασαν από αρκετές πολιτικές και ιδεολογικές διεργασίες μέχρι να σχηματίσουν τα δικά τους εγγενή χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά τα παραστρατιωτικά κινήματα ήταν και ο IRA (Irish Republican Army-Ιρλανδικός Ρεπουμπλικανικός Στρατός).

Ο ιρλανδικός ρεπουμπλικανισμός κυοφορήθηκε στα σπλάχνα του ιρλανδικού εθνικισμού. Το 1905 ιδρύεται το κόμμα Sinn Féin (μεταφράζεται από τα ιρλανδικά ως "Εμείς οι ίδιοι") το οποίο ζητούσε ολική απόσχιση από τη Βρετανία, και μια νέα ιρλανδική δημοκρατία βασισμένη στις δικές της παραδόσεις και τη δική της ιστορία.[91] Η δυναμική που απέκτησε το Sinn Féin, οδήγησε στην εκλογική νίκη του Δεκεμβρίου 1918 και την εξασφάλιση εβδομήντα τριών εδρών στο βρετανικό κοινοβούλιο.

Το Sinn Fein τον επόμενο μήνα, τον Ιανουάριο του 1919, κάλεσε τους εκλεγμένους βουλευτές μου να μην λάβουν τις θέσεις τους στο κοινοβούλιο και να επιστρέψουν στο Δουβλίνο. Επιστρέφοντας στο Δουβλίνο στις 21 Ιανουαρίου 1919, προχώρησαν στην σύσταση νέου κοινοβουλίου και στη μονομερή αναγνώρισης της ιρλανδικής ανεξαρτησίας(πολιτική της αποχής).[92] Την ίδια περίοδο ιδρύεται ο Ιρλανδικός Ρεπουμπλικανικός Στρατός. Η ίδρυση του IRA είχε σκοπό να διαφυλάξει τη μονομερώς διακηρυγμένη ιρλανδική

---

[91] Eoin, Ó Broin, *Sinn Féin and the Politics of Left Republicanism*, Pluto Press, London 2009 σ.σ. 177-179

[92] David, Harkness, *Ireland in the twentieth century: divided island*, Macmillan Education USA 1996, σ.33

δημοκρατία και χρησιμοποιώντας ένοπλα μέσα να τερματίσει τη βρετανική παρουσία στο νησί. Οι δύο αυτές οργανώσεις θα αποτελούν πλέον το ιρλανδικό ρεπουμπλικανικό κίνημα.

Η άρνηση των Βρετανών να αναγνωρίσουν την ιρλανδική δημοκρατία και οι επιθέσεις του IRA εναντίον των βρετανικών δυνάμεων οδήγησαν σε μια περίοδο συγκρούσεων, γνωστή και ως ο Πόλεμος για την Ανεξαρτησία 1919-1921. Από αυτόν και από την αγγλοϊρλανδική συνθήκη του 1921, προέκυψε το πρώτο ιρλανδικό κράτος που ονομάστηκε Ελεύθερο Ιρλανδικό Κράτος στις 7 Ιανουαρίου του 1922 αλλά και η διχοτόμηση του νησιού, που χωρίστηκε στη Βόρεια Ιρλανδία με υπερισχύον το προτεσταντικό στοιχείο και στο ιρλανδικό κράτος στο Νότο με πλειοψηφούν το καθολικό στοιχείο.

Το ιρλανδικό ρεπουμπλικανικό κίνημα μέσα στα χρόνια που μεσολάβησαν από το 1922 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, θα περάσει μέσα από αρκετές στρατιωτικές, πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες όπως θα δούμε στη συνέχεια. Σκοπός του άρθρου λοιπόν είναι να εξετάσει την περίοδο από το 1963 μέχρι το 1969, την προσπάθεια μεταστροφής του IRA σε μαρξιστική επαναστατική ομάδα και εν τέλει τη διάσπαση το 1969. Ένας από τους κύριους λόγους διάσπασης ήταν η σοσιαλιστική και πολιτικοποιημένη στροφή που έλαβε ο ρεπουμπλικανισμός τη δεκαετία του 1960.

Ο IRA μέχρι την εκστρατεία των συνόρων και η αλλαγή στην ηγεσία της οργάνωσης

Ο IRA μετά το 1922 δεν αναγνωρίζει τα νέα δεδομένα και την διχοτόμηση του νησιού και συνεχίζει την παραστρατιωτική του δράση με απώτερο σκοπό την ένωση της Ιρλανδίας σε ένα κράτος. Το 1948 όταν η Ιρλανδία στον ΟΗΕ αναγνωρίζεται επίσημα πλέον ως Δημοκρατία της Ιρλανδίας, ο IRA μετατοπίζει το κέντρο βάρους των επιθέσεων του στη Βόρεια Ιρλανδία και τη Βρετανία καθώς πλέον το ιρλανδικό κράτος δεν είναι ο άμεσος εχθρός. Το Sinn Féin αμέσως μετά το 1923 αρνείται να αναγνωρίσει το νεοσύστατο ιρλανδικό κοινοβούλιο (Dáil Éireann) αλλά και των άλλων δυο κοινοβουλίων σε Βορρά και Μεγάλη Βρετανία και δεσμεύεται να

υιοθετήσει μια αποστασιοποιητική θέση σε σχέση με τον κοινοβουλευτισμό.

Μετά από πολλές ευκαιρίες και σειρά γεγονότων που ευνόησαν την κήρυξη πολεμικής εκστρατείας, ο IRA τον Δεκέμβριο του 1956 ανακοίνωσε την έναρξη της «Επιχείρησης Θερισμού» (Operation Harvest) ή όπως καθιερώθηκε και συνηθίζεται να λέγεται η «Εκστρατεία των Συνόρων» (Border Campaign).[93] Η στρατιωτική εκστρατεία μετά από πολλές αποτυχημένες και αναποτελεσματικές επιχειρήσεις, λήγει τον Φεβρουάριο του 1962 μετά από ειδική στρατιωτική διαταγή του Στρατιωτικού Συμβουλίου. Η γενική αντίληψη για το κίνημα τη δεκαετία του 1950 αλλά και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960, ήταν ότι ήταν εμποτισμένο με μια βαθιά συντηρητική ιδεολογία εμποτισμένη με τις ιδέες του καθολικισμού, του εθνικισμού, του ρεπουμπλικανισμού και σε μικρή έκταση του σοσιαλισμού.

Παρόλο που η εκστρατεία του 1956-62 ήταν η μεγαλύτερη εκστρατεία του IRA, σε επιχειρησιακό επίπεδο τουλάχιστον, εντούτοις οδηγήθηκε σε αποτυχία. Φαίνεται ότι ο ανταρτοπόλεμος και οι τρομοκρατικές ενέργειες δεν έπεισαν την ιρλανδική κοινή γνώμη στο Νότο, ούτε κινητοποίησαν την καθολική και εθνικιστική κοινότητα στο Βορρά.[94] Θα έλεγε κανείς ότι ο ρεπουμπλικανισμός, δηλαδή η ιδέα για μια ενιαία ιρλανδική δημοκρατία χωρίς βρετανικές εξαρτήσεις, ως ρεύμα αλλά και ως ιστορική παράδοση στην Ιρλανδία διένυε τη χειρότερη κρίση στην ιστορία του.

Παρόλα αυτά ξεχώρισαν αρκετές προσωπικότητες μέσα από αυτή την εκστρατεία. Το 1962 με το τέλος της εκστρατείας, αρχηγός του IRA θα αναλάβει ο Cathal Goulding. Ο Goulding ήθελε να θέσει το κίνημα σε μια συνεχή διαδικασία αυτοκριτικής. Οι λόγοι αποτυχίας κατά τον ίδιο δεν ήταν μόνο στρατιωτικοί. Οι λόγοι αποτυχίας ήταν πολιτικοί, την ίδια ώρα που το κίνημα διατηρούσε μια σχετικά απολίτικη στάση. Ήταν ηλίου φαεινότερο ότι ο Goulding ήθελε να τελειώνει με τους δύο πυλώνες της ατζέντας των ρεπουμπλικάνων:

---

[93] Henry Patterson, *Ireland since 1939,* New York:Oxford University Press Inc. 2002, σ.136.
[94] Ράνταλ Λω, *Τρομοκρατία: Μια παγκόσμια ιστορία, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2020,* σ. 296.

πρώτον, την πολιτική της αποχής από τα κοινοβούλια μέσω της άρνησης αποδοχής των εδρών που κέρδιζαν και δεύτερον, τον ένοπλο αγώνα. Ο Cathal Goulding λοιπόν, πέραν των άλλων ιδιοτήτων που είχε ως ρεπουμπλικάνος κουβαλούσε μια πολιτική ταυτότητα η οποία έμελλε να παίξει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο σκέψης του ιδίου αλλά και των δράσεων του IRA: ήταν μαρξιστής.[95] Σε μια οργάνωση βαθιά συντηρητική και προσκολλημένη στον καθολικισμό, ο κομμουνισμός ήταν ανάθεμα. Αυτό που τον βοήθησε όμως να διατηρεί το κύρος και τον σεβασμό της παλιάς φρουράς στελεχών ήταν η οικογενειακή παράδοση της οικογένειας Goulding καθώς από τον παππού του μέχρι τον ίδιο όλοι είχαν υπηρετήσει σε ηγετικά πόστα εντός του IRA.

Η ανασυγκρότηση του κινήματος ξεκίνησε από τις πρώτες κιόλας μέρες της νέας ηγεσίας. Για τους ίδιους ήταν έως ένα βαθμό ιστορική ευκαιρία. Σε μια οργάνωση βαθιά συντηρητική και προσκολλημένη στον καθολικισμό, ο κομμουνισμός ήταν ανάθεμα.[96] Βασικός στόχος ήταν ο IRA να πρωτοστατήσει στις επερχόμενες αλλαγές. Αυτές οι αλλαγές ήταν κυρίως η συμμετοχή της οργάνωσης σε πολιτικές και κοινωνικές δραστηριότητες, η ανάπτυξη πολιτικών και κοινωνικών θέσεων, η ενασχόληση με οικονομικά ζητήματα που αφορούν την κοινωνία και η επανεξέταση του εθνικού ζητήματος στη βάση εναλλακτικών μορφών λύσης. Ακόμα ένας ζωτικός στόχος για τη νέα ηγεσία ήταν να μπορέσει να προσεγγίσει τις κομμουνιστικές και αριστερές δυνάμεις της χώρας για συνεργασία αλλά και ενίσχυση του πολιτικού χαρακτήρα και της οργανωτικής κατάστασης του κινήματος.

Οι πρώτες προσπάθειες μαρξιστικής μεταστροφής εντός του κινήματος

Το 1964 και 1965 γίνονται οι πρώτες προσπάθειες μεταστροφής του κινήματος προς μια πιο πολιτική κατεύθυνση. Από εκείνη την στιγμή λοιπόν ξεκινάει μια ενδο-κινηματική συζήτηση για το ζήτημα της μη

---

[95] Ο Goulding, ο οποίος είχε εκτίσει την ποινή του στην Αγγλία, την προηγούμενη δεκαετία, είχε έρθει σε επαφή με διάφορες πολιτικές και στρατιωτικές ιδέες. Η φυλακή θα αποτελέσει για πολλούς ρεπουμπλικάνους φυλακισμένους ένα είδος σχολείου. Θα γίνει ο χώρος ανταλλαγής ιδεών με άλλους κρατούμενους.

[96] Sean Swan, *Official Irish Republicanism: 1962 to 1972,* σ. 85.

λήψης θέσεων στα κοινοβούλια, του ένοπλου αγώνα και των σχέσεων του κινήματος με την κυβέρνηση της Ιρλανδίας στο Νότο.[97] Το 1965 διεξήχθησαν δύο συνέδρια του Sinn Féin (Ard Fheis) στα οποία κατατέθηκαν προτάσεις προς συζήτηση για τα πιο πάνω ζητήματα. Στην πλειονότητα τους αφορούσαν το ζήτημα της de facto αναγνώρισης των δυο κοινοβουλίων Leinster (Ιρλανδίας) και Stormont (Βόρειας Ιρλανδίας) αντίστοιχα, την αναγνώριση δικαστικών σωμάτων και τις σχέσεις με την αστυνομία, την εμπλοκή του κινήματος με κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες, την ενοποίηση της ηγεσίας των δύο τμημάτων κ.α. Υπό αυτές τις περιστάσεις, το κίνημα ξεκίνησε να χωρίζεται σταδιακά σε εκσυγχρονιστές και παραδοσιακούς ρεπουμπλικάνους.

Από το 1966 και έπειτα επικρατεί μια έντονη κινητικότητα σε όλα τα φάσματα της κοινωνίας. Οι προσπάθειες ανανέωσης του κινήματος εν τέλει γνωστοποιούνται όχι μέσα από τα σώματα αποφάσεων του κινήματος, αλλά από ένα έγγραφο το οποίο είχε στην κατοχή του αρχηγικό στέλεχος του IRA, ο οποίος συνελήφθη από την ιρλανδική αστυνομία. Το έγγραφο αποτελούσε το πολιτικό και στρατιωτικό πλάνο της ηγεσίας για το μέλλον του κινήματος.

Το έγγραφο μέσα αναφέρει ξεκάθαρα πως στόχος ήταν το κίνημα «*να αποτελεί μια εθνική πολιτικοοικονομική επαναστατική οργάνωση χωρίς περιορισμούς στην εγγραφή μελών και με νόμιμη ύπαρξη*», με έμφαση στη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και συντεχνίες, στην προσέγγιση της εργατικής τάξης στους χώρους εργασίας αλλά και σε τοπικές επιτροπές που αφορούν κοινωνικά θέματα.[98]

Συνεχίζοντας στο έγγραφο υπάρχουν και άλλα σημεία που είναι πολύ σημαντικά και αξίζουν αναφοράς. Καταγράφεται η ανάγκη να τεθεί σε δευτερεύουσα θέση η στρατολόγηση και στρατιωτική εκπαίδευση και να αντικατασταθεί με την πολιτική και ιδεολογική επιμόρφωση. Δινόταν έμφαση στη συγκεντρωτική διαχείριση και τον αυστηρό έλεγχο του IRA σε αυτό το νέο εγχείρημα και το Στρατιωτικό Συνέδριο θα αποτελούσε το ανώτατο καθοδηγητικό

[97] E. Ó Broin, *Sinn Féin and the Politics of Left Republicanism,* σ. 202.
[98] *NAI D/T 98/6/495(Ανακτήθηκε από www.cain.ulster.ac.uk)*

σώμα της νέας οργάνωσης.[99] Τέλος στο ζήτημα συμμετοχής στις εκλογές και εισόδου στα κοινοβούλια σε Βορρά και Νότο σημειώνεται ότι αυτή θα γίνει όταν η οργάνωση αποκτήσει σημαντική κοινωνική και πολιτική δύναμη. Τότε «*οι εκλεγμένοι ρεπουμπλικάνοι σε Βορρά και Νότο θα συνασπιστούν για να σχηματίσουν ένα νέο Εθνικό Κοινοβούλιο*».[100]

Σε ό,τι αφορούσε τον ένοπλο αγώνα, υπήρχε μια εκτενής συζήτηση επί του στρατιωτικού σχεδίου που θα εφάρμοζε ο IRA με κύριους στόχους τις βρετανικές δυνάμεις και τις αστυνομικές δυνάμεις του Βορρά με επιθέσεις δολιοφθοράς, απαγωγές, τρομοκρατικές ενέργειες κ.α.. Η θέση υπέρ του ένοπλου αγώνα δεν εγκαταλείπεται κυρίως για στρατηγικούς λόγους. Και οι δύο τάσεις του κινήματος, οι μαρξιστές και οι παραδοσιακοί ρεπουμπλικάνοι, είχαν ως κοινή συνισταμένη την ένοπλη βία. Ο Goulding και άλλα μέλη θεωρούσαν την ένοπλη βία ως μέσο επανάστασης, ενώ είχαν σκοπό τη μελλοντική μετατροπή του IRA σε Λαϊκό Στρατό (Army of the people).[101] Επιπρόσθετα ο Goulding ήξερε ότι οποιαδήποτε συζήτηση για κατάργηση των στρατιωτικών δομών, εκπαιδεύσεων και εξοπλισμών σήμαινε αυτόματα άμεση ρήξη εντός του κινήματος. Προχωρώντας χρονικά στο συνέδριο του Sinn Féin του 1967 με συντριπτική πλειοψηφία υιοθετήθηκε από το καταστατικό ο πιο κάτω σκοπός: «*Σκοπός του Sinn Féin είναι η εγκαθίδρυση ενός δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κράτους βασισμένου στη διακήρυξη ανεξαρτησίας της Εξεγέρσεως του 1916* ».[102]

Ένα σημείο στο οποίο αρκετοί ερευνητές και ιστορικοί συμφωνούν, είναι η επιρροή που δέχεται το κίνημα από αντίστοιχα αντάρτικα και εθνικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου. Εκτός από τις επιρροές από τους Βιετκόνγκ και τις αφρικανικές αντάρτικες ομάδες, ο IRA είχε

---

[99] *Στο ίδιο.* Στο Συνέδριο θα είχαμε εκλογή του σώματος του Στρατιωτικού Συμβουλίου.
[100] *Στο ίδιο.* Εδώ η αναφορά αυτή δεν είναι καθόλου τυχαία. Συγκεκριμένα παραπέμπει στον αγώνα της ανεξαρτησίας όταν οι εκλεγμένοι βουλευτές του Sinn Fein αποχώρησαν από το Westminster και θέσπισαν την πρώτη ιρλανδική βουλή το 1918.
[101] Henry, Patterson, *The Politics of Illusion: A Political History of Sinn Féin and the IRA,* σ.σ. 100-105.
[102] S. Swan, *Official Irish Republicanism: 1962 to 1972,* σ. 195.

ως κύρια κείμενα αναφοράς τα γραπτά των Φιντέλ Κάστρο και Ερνέστο Τσε Γκεβάρα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του *An tOglach*, του εκφραστικού μέσου του IRA. Στο τεύχος του Δεκεμβρίου 1967, μετά και την επίσημη στροφή του κινήματος προς το σοσιαλισμό, θα περίμενε κανείς να αναλωθεί εκτενώς στον πολιτικό και κοινωνικό ακτιβισμό. Εντούτοις αφιερώνει ένα σημαντικό μέρος στην ανάλυση και επεξήγηση του ανορθόδοξου πολέμου, του ανταρτοπόλεμου δηλαδή.[103]

Εκτός των προαναφερθέντων, βασικός στόχος της νέας ηγεσίας του IRA ήταν να καταφέρουν να προσεγγίσουν και την προτεσταντική εργατική τάξη του Βορά, ώστε να συστρατευτεί με το ιρλανδικό ρεπουμπλικανικό κίνημα. Η συστράτευση των δυο εργατικών τάξεων, καθολικής και προτεσταντικής θα οδηγούσε στη δημιουργία ενός ενιαίου μετώπου το οποίο σταδιακά θα διεκδικούσε και θα κέρδιζε τον εκδημοκρατισμό του κράτους στο Βορά. Έτσι «αναγεννώντας» τους δημοκρατικούς θεσμούς στο Βορρά, η ανάγκη των καθολικών για ένοπλη υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους θα ήταν περιττή. Μετά από το στάδιο του εκδημοκρατισμού, η εκδίωξη των Βρετανών και η ένωση του νησιού θα ήταν μονόδρομος και θα προέκυπτε κυρίως ως μαζικός κοινωνικοπολιτικός αγώνας και όχι ως αγώνας ένοπλης τρομοκρατίας.

Η Βόρεια Ιρλανδία και τα πρώτα σημάδια θρησκευτικής βίας

Το βορειοιρλανδικό κράτος ήταν, όπως και το πρώτο Ελεύθερο Ιρλανδικό Κράτος, προϊόν του Πολέμου της Ανεξαρτησίας και των Συμφωνιών του 1922. Αποτελούνταν από τις έξι επαρχίες που ανήκαν στην κομητεία του Όλστερ στην οποία πλειοψηφούσε το προτεσταντικό στοιχείο. Ο πλειοψηφών λοιπόν προτεσταντικός πληθυσμός, που αποτελούσε τα δύο τρίτα του συνολικού πληθυσμού, ήταν κατά μεγάλο ποσοστό Ενωτικός. Επιδίωκαν δηλαδή διατήρηση της σύνδεσης τους με τη Μεγάλη Βρετανία και θεωρούσαν τους εαυτούς τους Βρετανούς και όχι Ιρλανδούς. Οι ενωτικοί έθεσαν από πολύ νωρίς τις βάσεις για έλεγχο του Όλστερ σε όλους τους τομείς (πολιτική, οικονομία κ.α.). Για τους ενωτικούς προτεστάντες η

[103] An tOglach, No.3, Official Organ of the Irish Republican Army, Δεκέμβριος 1967(Ανακτήθηκε από www.leftarchive.ie) σ.9.

επιβολή τους σε όλο το κοινωνικό φάσμα σήμαινε αυτομάτως προστασία της ενωτικής τους κληρονομιάς και προτεσταντικής ταυτότητας.

Στην πλειονότητα τους οι Καθολικοί, που αποτελούσαν το 34% του συνολικού πληθυσμού στην Βόρεια Ιρλανδία, ήταν παράλληλα και εθνικιστές με τα ιρλανδικά χαρακτηριστικά του όρου «εθνικισμός». Οι καθολικοί στη Βόρεια Ιρλανδία αντιμετωπίζονταν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας και οι συνθήκες διαβίωσης τους δεν ήταν ιδανικές. Στην καθολική κοινότητα ο δείκτης ανεργίας ήταν πάντα υψηλότερος συγκριτικά με την προτεσταντική κοινότητα. Επιπρόσθετα, πέραν του ζητήματος της ανεργίας οι καθολικοί δεν είχαν ισότιμη πρόσβαση στη παιδεία, με πολλούς καθολικούς να έχουν πρόσβαση μονάχα μέχρι τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ενώ είχαν σοβαρά προβλήματα με την στέγαση καθώς δεν μεγάλος αριθμός καθολικών μετά την λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου δεν έλαβε την οικιστική βοήθεια που δόθηκε από τη Μεγάλη Βρετανία.

Μετά από αρκετά βίαια περιστατικά μέσα στην δεκαετία του 1960, από παραστρατιωτικές ομάδες προτεσταντών και μέσα στο πνεύμα των εξεγέρσεων του 1968 στην Ευρώπη, παρόμοια περιστατικά έχουμε και στη Βόρεια Ιρλανδία. Συγκροτούνται φοιτητικές ομάδες που ζητούν ίση μεταχείριση, ρεπουμπλικανικές ομάδες μελών του IRA και Sinn Fein συμμετέχουν μαζί τους και οι συγκρούσεις αυξάνονται. Από το 1967 μέχρι το 1969 θα έχουμε βίαια επεισόδια καθημερινά μεταξύ Βασιλικής Χωροφυλακής και εξεγερμένων αλλά και βίαιες συγκρούσεις προτεσταντών εναντίον καθολικών.

Η μαρξιστική στροφή, τα γεγονότα του 1969 και η πορεία προς τη διάσπαση

Τον Σεπτέμβριο του 1968 έλαβε χώρα το Γενικό Στρατιωτικό Συνέδριο του IRA. Λαμβάνοντας υπόψιν τις εξελίξεις στο βόρειο τμήμα του νησιού συζητήθηκαν αρκετά ζητήματα που αφορούσαν τη δράση αλλά και τις πολιτικές που θα ακολουθούσε το κίνημα. Από τις σημαντικότερες πολιτικές αποφάσεις που εγκρίθηκαν από το συνέδριο αποτελούσαν η εναρμόνιση των θέσεων του IRA και του Sinn Féin για μια «*Ιρλανδική Σοσιαλιστική Δημοκρατία στη βάση των θέσεων του James Connolly και της Εξέγερσης του Πάσχα του*

1916», καθώς επίσης η απόφαση για συνεργασία και σύμπλευση με προοδευτικές και ριζοσπαστικές δυνάμεις σε μελλοντικές κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες.[104]

Συγχρόνως με τις εξελίξεις στο βόρειο τμήμα του νησιού το 1968, οι οποίες επηρέασαν και συγκλόνισαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού στον Νότο, το ιρλανδικό ρεπουμπλικανικό κίνημα συνέχιζε το εκσυγχρονιστικό του έργο προς την αλλαγή. Πράγματι στόχος του IRA τον Σεπτέμβριο ήταν η συνέχιση της κοινωνικής αναταραχής στον Βορρά.

Το 1969 είναι το σημείο τομή για την περίοδο των Ταραχών. Το ίδιο και για το Ρεπουμπλικανικό Κίνημα που υποδεχόταν το έτος 1969 χωρίς να έχει καταλήξει επίσημα ακόμη στο ζήτημα της αποχής και με το Κίνημα για τα Πολιτικά Δικαιώματα να συνεχίζει τη δράση του στη Βόρεια Ιρλανδία. Το ζήτημα της αποχής από τα κοινοβούλια ανατέθηκε σε μια επιτροπή να το εξετάσει, ώστε να προσέλθει με ολοκληρωμένη πρόταση την επόμενη φορά στο συνέδριο. Αυτή η επιτροπή η οποία άρχισε να συνεδριάζει στις αρχές Ιανουαρίου 1969 με σκοπό την επεξεργασία και δημόσια ανακοίνωση μιας επίσημης θέσης για το ζήτημα της αποχής, έμεινε γνωστή ως Επιτροπή Garland.[105]

Τον Μάρτιο 1969 η επιτροπή Garland, ετοιμάζει ένα έγγραφο το οποίο θα σταλεί σε όλες τις ομάδες βάσεις του Sinn Féin προς μελέτη και διαμόρφωση του, ώστε να κατατεθεί στο επόμενο τακτικό συνέδριο για επικύρωση. Αυτό το έγγραφο, γνωστό με το όνομα *Η Ιρλανδία Σήμερα* (Ireland Today) αποτελούσε τη στρατηγική πρόταση που πρότεινε η επιτροπή Garland για κομβικά ζητήματα όπως ήταν η εκλογική αποχή, το Εθνικό Απελευθερωτικό συμμαχικό Μέτωπο κ.α.

Το συγκεκριμένο έγγραφο παρέθετε λεπτομερώς τους λόγους για τους οποίους το κίνημα θα έπρεπε να προχωρήσει στο τελικό στάδιο της πολιτικής του δράσης, το οποίο ήταν η συμμετοχή στην κοινοβουλευτική δημοκρατία. Θέσεις όπως τερματισμός της αποχής,

---

[104] Brian Hanley, "The needs of the people»: the IRA considers its future, 1967-68", *Saothar*, Vol. 38, Irish Labour History Society 2013. σ. 88.
[105] S. Swan, *Official Republicanism: 1962 to 1972,* σ. 224.

προσπάθεια συμπόρευσης με το Εργατικό Κόμμα Ιρλανδίας (Labour Party Ireland) και εκκαθάρισης του από τα οπορτουνιστικά στοιχεία, μετατροπή του κινήματος σε μια ενιαία επαναστατική οργάνωση που θα αποτελούσε την επαναστατική πρωτοπορία και που θα απορροφούσε όλη την οργανωτική βάση του Εργατικού Κόμματος κ.α. «Πρέπει να πείσουμε το λαό ότι οι καλοί άνθρωποί μπορούν να αλλάξουν το πολιτικό σύστημα από τα μέσα». Όσο για το Κίνημα για τα Πολιτικά Δικαιώματα στη Βόρεια Ιρλανδία στο έγγραφο δεν αποτελεί παρά μόνο το μέσο για τη μετάβαση στο στάδιο εκδημοκρατισμού της Βόρειας Ιρλανδίας και το μέσο συνένωσης όλων των ριζοσπαστικών δυνάμεων που ο IRA και το Sinn Féin θα προσπαθήσουν να προσεγγίσουν για να τις αφομοιώσουν εκλογικά.[106]

Η εσωτερική αντιπαράθεση μεταξύ εκσυγχρονιστών και παραδοσιακών ρεπουμπλικάνων έγερνε την πλάστιγγα σταθερά προς τους πρώτους, ενδυναμώνοντας τη θέση τους ακόμα περισσότερο. Η αντίδραση των παραδοσιακών ρεπουμπλικάνων δε μπορούσε να αποτυπωθεί εύκολα στα επίσημα έγγραφα ή στην εφημερίδα του κινήματος καθώς όλα ήταν ελεγχόμενα από τους μαρξιστές ρεπουμπλικάνους, οι οποίοι είχαν καταλάβει καίριες θέσεις. Η στρατηγική της ηγεσίας Goulding εκτόπισε σταδιακά όλα τους ριζοσπαστικά παραδοσιακούς ρεπουμπλικάνους, αρκετούς από τους οποίους απομάκρυνε και άλλους απλά διατήρησε σε θέσεις από τις οποίες δε μπορούσαν να ασκήσουν αρκετή επιρροή. Επισήμως το ρεπουμπλικανικό κίνημα δεν είχε καμία πρόθεση να εισέλθει σε ένα νέο κύκλο ανούσιων και ουτοπικών εκστρατειών εμφορούμενων από μιλιταριστικές ιδέες και στηριγμένων στην ένοπλη βία. Ούτε ήθελαν άλλωστε η νέα προσπάθεια να προστεθεί στην «αρνητική παράδοση των ένδοξων αποτυχιών του παρελθόντος». Όλα αυτά γίνονταν την ίδια στιγμή που η Βόρεια Ιρλανδία ήταν ένα καζάνι που έβραζε, για αρκετούς μήνες η κατάσταση ήταν έκρυθμη και οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο θρησκευτικών πληθυσμών αυξάνονταν μέρα με τη μέρα μέχρι τις αιματηρές συγκρούσεις του Αυγούστου του 1969.

Τα γεγονότα του Αυγούστου 1969 αποτέλεσαν το αποκορύφωμα της θρησκευτικής έντασης που επικρατούσε στη Βόρεια Ιρλανδία.

---

[106] Ireland Today, Κομματικό Έντυπο, σ.1 - 2.

Επίσης αποτελούν την αφετηρία της μακράς, τριαντάχρονης περιόδου των Ταραχών. Για ακόμη μια φορά τα επεισόδια θα είχαν επίκεντρο τη μικρή πόλη Ντέρι και φυσικά το Μπέλφαστ. Ο IRA τον Αύγουστο του 1969 και μετά από τις επεισοδιακές ταραχές μεταξύ των καθολικών και των προτεσταντών, εξέδωσε ανακοίνωση για να τοποθετηθεί επί των γεγονότων. Παρότι κάποιος θα περίμενε μια πιο διαλλακτική στάση από την ηγεσία του κινήματος ώστε να καθησυχάσει τις ανησυχίες των Καθολικών και όσων ρεπουμπλικάνων διαφωνούσαν, αντ' αυτού, η ανακοίνωση κινήθηκε με άξονα την ιδεολογική μεταστροφή του κινήματος.

Τρία σημεία στο τέλος της ανακοίνωσης αξίζουν σχολιασμού: Πρώτον, η άμεση επίρριψη ευθυνών στη Μεγάλη Βρετανία για τη συντήρηση και διατήρηση του αντιδημοκρατικού και σεκταριστικού status quo στις Έξι Κομητείες. Δεύτερον, η πρόσκληση στους βρετανούς στρατιώτες να μην υπακούσουν στις εντολές των κυβερνήσεων τους, αλλιώς θα είχαν την ίδια αντιμετώπιση με τις υπόλοιπες παραστρατιωτικές προτεσταντικές ομάδες, φανέρωνε ένα συγκεκαλυμμένο αντιβρετανισμό, συνδυασμένο με αντιιμπεριαλιστική διάθεση. Τρίτον, ο IRA καλούσε την ιρλανδική κυβέρνηση να χρησιμοποιήσει το ιρλανδικό στράτευμα για να υπερασπιστεί τους καθολικούς στις Έξι κομητείες καθώς επίσης και να διεθνοποιήσει το θέμα προκειμένου να ξεσκεπαστεί ο ρόλος της Βρετανίας. Στο κείμενο δεν γίνεται αναφορά σε κάποιο εκστρατευτικό κάλεσμα ούτε φαίνεται ο IRA να καλεί εθελοντές να ενισχύσουν τις γραμμές του. Τουναντίον ο IRA θεωρεί ότι «πρέπει να εξευρεθεί μια πολιτική λύση για την παρούσα κρίση στο βορρά άμεσα. [...] για μια ενωμένη Ιρλανδία όπου συνταγματικά θα μπορούν να ζουν μαζί ειρηνικά Προτεστάντες και Καθολικοί».[107]

Η διάσπαση του ιρλανδικού ρεπουμπλικανικού κινήματος θα πραγματοποιηθεί σε δύο φάσεις: Τον Δεκέμβριο του 1969, στη διάρκεια της Στρατιωτικής Συνόδου του IRA, τέθηκαν επί τάπητος δύο επιλογές προς ψήφιση. Η πρώτη αφορούσε τη δημιουργία ενός κοινού Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου σε συνεργασία με άλλες αριστερές και κομμουνιστικές οργανώσεις και η δεύτερη αφορούσε

[107] *Irish Republican Army Statement, August 1969, Κομματικό Έντυπο (Ανακτήθηκε από www.leftarchive.ie).*

στην αναγνώριση των κοινοβουλευτικών σωμάτων και άρση της πολιτικής της αποχής. Οι διαφωνούντες γνωρίζοντας ότι στη Σύνοδο αυτή, η πτέρυγα Goulding είχε απόλυτη πλειοψηφία και θα γίνονταν αποδεκτές οι δύο προτάσεις, δεν συμμετείχαν σε αυτή.

Παράλληλα όμως για να επισημοποιήσουν τη διαφωνία τους σχεδόν άμεσα πραγματοποιούν στις 18 Δεκεμβρίου 1969 μια συνάντηση-σύνοδο κατά την οποία εκλέγουν δωδεκαμελές σώμα με την επωνυμία Προσωρινή Διοίκηση IRA (Provisional IRA Executive) και ανώτατο επταμελές σώμα το Προσωρινό Στρατιωτικό Συμβούλιο με αρχηγό τον Seán MacStiofáin. Η διάσπαση πήρε σάρκα και οστά στην πρώτη αυτή φάση.[108]

Δέκα μέρες αργότερα ο Προσωρινός IRA κάνει την πρώτη του δημόσια τοποθέτηση στην οποία μεταξύ άλλων τονίζει πως η διάσπαση δεν ήταν τίποτε άλλο παρά *το αναμενόμενο αποτέλεσμα μιας εμμονής τα τελευταία χρόνια με την κοινοβουλευτική πολιτική (sic) και την επακόλουθη υπονόμευση του βασικού στρατιωτικού ρόλου του Ιρλανδικού Ρεπουμπλικανικού Στρατού. Η αποτυχία να παρέχουμε τη μέγιστη δυνατή προστασία στους ανθρώπους μας στο Μπέλφαστ και σε άλλα μέρη των Έξι Κομητειών απέναντι στις δυνάμεις του βρετανικού ιμπεριαλισμού τον περασμένο Αύγουστο, αποτελεί την ύψιστη απόδειξη αυτής της εμμονής.*[109]

Το δεύτερο και τελικό στάδιο της διάσπασης ακολουθεί τον Ιανουάριο του 1970 στο τακτικό συνέδριο του Sinn Féin όπου και θα επικυρώνονταν οι αποφάσεις που λήφθηκαν στην Στρατιωτική Σύνοδο του Δεκεμβρίου 1969. Ακόμη και έτσι όμως το χάσμα μεταξύ των δύο πτερύγων δεν πραγματοποιήθηκε αμέσως - δεν υπήρξε άμεσα οργανωμένη προσπάθεια αποχώρησης. Αυτό επιβεβαιώνει το γεγονός ότι εντέλει η διάσπαση του κινήματος επισπεύσθηκε από τα γεγονότα του Αυγούστου 1969. Εδώ η βιωματική κινηματική εμπειρία κατέστη αδύνατη για την ηγεσία του Goulding. Παρότι η προσέγγιση των μαρξιστών ρεπουμπλικάνων της ηγεσίας για τη Βόρεια Ιρλανδία πρόσφερε νέο πεδίο συζήτησης και ανάπτυξης

[108] Richard English, *Armed Struggle: The history of the IRA,* Pan Books, London 2007 σ. 139.
[109] P. Taylor, *PROVOS: The IRA and the Sinn Fein,* Bloomsbury, UK 1998 σ.78.

θέσεων, παρότι ήταν συναινετική και προσπαθούσε να κατανοήσει την εργατική τάξη στον Βορρά ως κάτι ενιαίο, αποδείχθηκε ότι οι θεωρίες αυτές την στιγμή της σύγκρουσης απλά υπερκεράστηκαν από τη βία και πέρασαν σε δεύτερη μοίρα.

Η διάσπαση του ρεπουμπλικανικού κινήματος επέτρεψε στον Προσωρινό IRA να εισέλθει στο προσκήνιο. Ο ρεπουμπλικανισμός πλέον χωρίστηκε επίσημα στις δύο τάσεις που συνυπήρχαν προηγουμένως. Ο Προσωρινός IRA είχε ως βασική αρχή την ένοπλη βία με την οποία θα διεκπεραίωνε τον βασικό στόχο που ήταν η Ένωση των δύο τμημάτων της Ιρλανδίας σε ένα ενιαίο κράτος. Για τον Προσωρινό IRA η χρήση τρομοκρατικής βίας ήταν η αντίδραση στη βία που γέννησε τον ίδιο. Κατά τον Προσωρινό IRA, το ρεπουμπλικανικό κίνημα οφείλει να αποτελεί τον προστάτη της καθολικής κοινότητας. Η προστασία της καθολικής κοινότητας σήμαινε παράλληλα την επίθεση σε όλους τους καταπιεστικούς μηχανισμούς εναντίον των καθολικών.

Ο απόηχος της διάσπασης εκτείνεται και επηρεάζει ιδιαίτερα τις εξελίξεις την μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Η διάσπαση ήταν προϊόν ενδοκινηματικής συζήτησης η οποία με τις Ταραχές μεταφέρθηκε στον δημόσιο λόγο και στη δημόσια σφαίρα. Στο επίκεντρο των αντιπαραθέσεων των δύο πλευρών, Επίσημης και Προσωρινής, ήταν η διεκδίκηση της αυθεντικής ρεπουμπλικανικής ταυτότητας. Πολιτικός και μαζικός αγώνας ή ένοπλη βία ως μέσο πολιτικής επικράτησης; Η επικράτηση του Προσωρινού IRA, δεν έλυσε εν τέλει αυτό το δίλημμα και αυτό απέδειξε η στροφή του κινήματος από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα με πολιτικές μάχες και πολιτικές απεργίες όπως αυτή του Μπόμπι Σαντς.

«Ο θεός μας έκανε καθολικούς και το Armalite μας έκανε ίσους» σύνθημα σε τοίχο στη Βόρεια Ιρλανδία.

